

การศึกษารูปแบบเรือนแถว-ตึกแถวในภูมิทัศน์ย่านประวัติศาสตร์พิมาย

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาสถาปัตยกรรมผังดิน แผน ก แบบ ก 2 ระดับปริญญามหาบัณฑิต

ภาควิชาสถาปัตยกรรม

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

ปีการศึกษา 2560

ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

การศึกษารูปแบบเรือนแถว-ตึกแถวในภูมิทัศน์ย่านประวัติศาสตร์พิมาย

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาสถาปัตยกรรมผังเมือง แผน ก แบบ ก 2 ระดับปริญญามหาบัณฑิต

ภาควิชาสถาปัตยกรรม

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

ปีการศึกษา 2560

ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

ARCHITECTURAL STYLES OF ROW-HOUSE IN HISTORICAL URBAN LANDSCAPE
OF PHIMAI

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements
for Master of Arts (Vernacular Architecture)
Department of Architecture
Graduate School, Silpakorn University
Academic Year 2017
Copyright of Graduate School, Silpakorn University

หัวข้อ การศึกษารูปแบบเรือนแถว-ตึกแถวในภูมิทัศน์ย่านประวัติศาสตร์พิ
มาย
โดย พิชรียา คำดี
สาขาวิชา สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น แผน ก แบบ ก 2 ระดับปริญญาโท
อาจารย์ที่ปรึกษาหลัก อาจารย์ ดร. เกரியงไกร เกิดศิริ

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร ได้รับพิจารณาอนุมัติให้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต

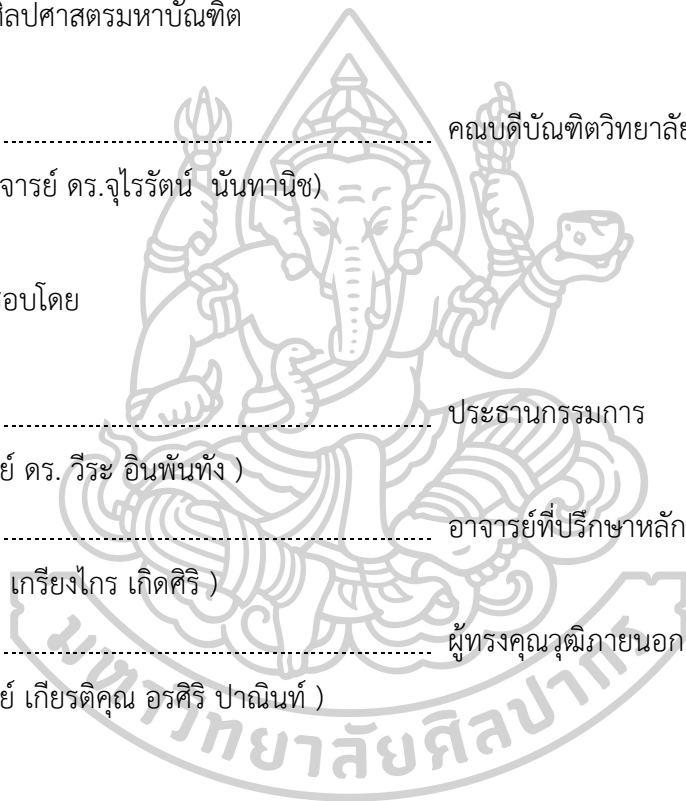
..... คณะบดีบัณฑิตวิทยาลัย
(รองศาสตราจารย์ ดร.จุไรรัตน์ นันทานิช)

พิจารณาเห็นชอบโดย

..... ประธานกรรมการ
(ศาสตราจารย์ ดร. วีระ อินพันทัง)

..... อาจารย์ที่ปรึกษาหลัก
(อาจารย์ ดร. เกரியงไกร เกิดศิริ)

..... ผู้ทรงคุณวุฒิภายนอก
(ศาสตราจารย์ เกียรติคุณ อรศิริ ปาณินท์)

56057206 : สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น แผน ก แบบ ก 2 ระดับปริญญาโท

คำสำคัญ : ภูมิทัศน์ย่านประวัติศาสตร์, เรือนแถว ตึกแถว, สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น

นางสาว พัชรียา คำดี: การศึกษารูปแบบเรือนแถว-ตึกแถวในภูมิทัศน์ย่านประวัติศาสตร์
มาย อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ : อาจารย์ ดร. เกรียงไกร เกิดศิริ

เรือนแถวและตึกแถวในภูมิทัศน์ย่านประวัติศาสตร์ของตัวเมืองพิมาย ตั้งอยู่ในเขตเมืองเก่าในเขตกำแพงเมืองชั้นในของเมืองพิมาย ทำเลดังกล่าวทำหน้าที่เป็นย่านการค้ามาตั้งแต่สมัยทวารวดี ซึ่งปรากฏหลักฐานเป็นอโรคยาศาล ซึ่งเป็นที่พักของนักเดินทางที่ใช้ติดต่อค้าขายระหว่างเมืองพระนครและเมืองแถบลุ่มน้ำเจ้าพระยา ส่งผลให้พิมายมีความเจริญรุ่งเรืองทางศาสนา สถาปัตยกรรม และเศรษฐกิจของเมืองโดยปรากฏหลักฐานเป็นปราสาทหินพิมายที่คงอยู่จนถึงปัจจุบัน ช่วงรัตนโกสินทร์ ย่านการค้าพิมายนั้นเจริญด้วยภูมิประเทศที่เหมาะสมอยู่ใกล้ลำน้ำมูลซึ่งเป็นเส้นทางค้าขายสินค้าทางเรือระหว่างภาคอีสานไปยังกรุงเทพต้องผ่านทางเมืองพิมาย จึงส่งผลให้เมืองพิมายเป็นเมืองที่มีเศรษฐกิจการค้าที่เจริญรุ่งเรือง และย่านการค้าของเมืองพิมายนี้ยังทำหน้าที่เรื่อยมาจนมีการปลูกสร้างอาคารแถวเพื่อทำหน้าที่เป็นที่อยู่อาศัยและค้าขาย โดยในระยะแรกเท่าที่ปรากฏหลักฐานนั้นเป็นอาคารปลูกสร้างด้วยไม้ ในที่นี้จึงเรียก “เรือนแถวไม้พื้นถิ่น” ต่อมามีการสร้าง “ตึกแถวพื้นถิ่น” ที่มีลักษณะเป็นอาคารก่ออิฐโดยการก่ออิฐขึ้นรูปอาคารมีความสัมพันธ์ขึ้นกับบริบทแวดล้อมทางสังคมและเศรษฐกิจอย่างใกล้ชิด โดยเฉพาะผลกระทบจากการสร้างรถไฟสายกรุงเทพ-นครราชสีมาเมื่อ พ.ศ. 2443 ซึ่งนำมาซึ่งวัสดุจำพวกเหล็ก สังกะสี จึงส่งผลให้มีการนำวัสดุสมัยใหม่เข้ามาใช้ร่วมกันกับเรือนแถวไม้ และในช่วง พ.ศ. 2500 กรมศิลปากรได้ทำการบูรณะปราสาทหินพิมาย ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงผังเมืองพิมาย เนื่องจากมีการย้ายตลาดสด และที่ว่าการอำเภอออกจากบริเวณเพื่อเติมเพื่อทำการบูรณะปราสาทหินพิมาย และมีการตัดถนนจากนครราชสีมาเข้าสู่ตัวเมืองพิมาย ทำให้การคมนาคมทางน้ำได้ลดบทบาทลงและพร้อมกับการเข้ามาของวัสดุจำพวกปูนซีเมนต์ที่มีให้ใช้มากขึ้น ซึ่งในช่วงเวลาเดียวกันนี้มีความนิยมในการก่อสร้างอาคารแถวรูปแบบใหม่ที่เรียกว่า “ตึกแถวสมัยใหม่ระยะต้น” ที่แสดงนัยยะของความทันสมัยตามแนวคิดของจอมพล ป.พิบูลสงคราม ซึ่งยังคงส่งผลถึงรูปแบบตึกแถวในปัจจุบัน

56057206 : Major (Vernacular Architecture)

Keyword : Historical Urban Landscape, Row House, vernacular Architecture

MISS PHATCHAREEYA KUMDEE : ARCHITECTURAL STYLES OF ROW-HOUSE IN HISTORICAL URBAN LANDSCAPE OF PHIMAI THESIS ADVISOR : DR. KREANGKRAI KIRDSIRI

Row house building and landscaping in the historic district of downtown sanctuary. Located in the old town in the inner walls of the sanctuary. Such acts as a central commercial district since Dvaravati. The evidence is the drug treatment court. The rest of the travelers who use the trade between the capital city and the Chao Phraya River. The PSC has a thriving economy and religious architecture of the city is evident Phimai that remain today. During the period, the growth in the commercial district Phimai terrain near the Mun River, a route trade by sea between the Northeast to Bangkok to the town of Phimai. As a result, Phimai is a city with a thriving trade. And commercial district of the city of Phimai also acts continued until the building is to serve as residential and commercial. The first phase, as evidence that the building was built with wood. In this so-called "Vernacular wooden houses," Following the creation of "commercial vernacular" that resembles a brick by brick buildings forming a relationship with the social context. And the economy closely The impact of the railway line in Bangkok - Bangkok on 2443, which led to such materials as iron, zinc, resulting in the introduction of modern materials into a shared house with a row of trees and over 2500 Fine Arts Department has been restored Phimai. Resulting in changes to urban sanctuary. Because the market moves District and out of the area to be restored to Phimai. And the road into the city of Nakhon Ratchasima Phimai. The water transport has been reduced, and with the entry of materials such as cement, which is used more and more. During the same period, which is popular in the building in a new format called. "Modern building early" to show the implications of the modern concept of Chom Phon. PS. Phibulsongkram Which continues to affect the commercial format today.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ในครั้งนี้จะสำเร็จลุล่วงไม่ได้เลย หากปราศจากการสนับสนุนของบุคคลต่างๆ ทำให้วิทยานิพนธ์เล่มนี้ ดำเนินการสำเร็จไปได้ด้วยดี

กราบขอบพระคุณ ศาสตราจารย์เกียรติคุณ อรุณศิริ ปาณินท์, ศาสตราจารย์ ดร. วีระ อินพันทัง สำหรับคำแนะนำและข้อเสนอแนะ รวมไปถึงมุมมองทางความคิดที่เป็นประโยชน์ต่างๆ นอกจากนี้คณาจารย์ทุกท่านที่เป็นแบบอย่างในการทำงาน รวมถึงเป็นแรงบันดาลใจในการทำงาน และที่สำคัญคือ อาจารย์ ดร. เกรียงไกร เกิดศิริ อาจารย์ที่ปรึกษาสำหรับทุกโอกาสและการเรียนรู้ เปิดมุมมองทางความคิดที่กว้างขวาง ทั้งการใช้ชีวิตและความรู้ทางวิชาการ เพื่อเป็นพื้นฐานในการพัฒนาตนเองต่อไป

เนื่องจากลักษณะการทำงานในวิทยานิพนธ์ในครั้งนี้ ต้องมีการลงพื้นที่ภาคสนามอยู่หลายครั้ง แต่แต่ละครั้งได้รับการสนับสนุนและความร่วมมือเป็นอย่างดี ขอขอบคุณเพื่อนๆ พี่ๆ น้องๆ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร หลักสูตรสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น ผู้เป็นกำลังใจและกำลังสำคัญในการเก็บข้อมูล สรรวจรังวัด ในวิทยานิพนธ์ในครั้งนี้

ขอขอบพระคุณเป็นอย่างสูงสำหรับเจ้าของตึกแถวทุกๆ ท่าน ที่ได้อนุญาตให้คณะวิจัยได้เข้าเก็บข้อมูลและให้ข้อมูล อำนวยความสะดวก หากมีโอกาสจะกลับไปเยี่ยมเยียนและนำแบบที่จัดทำไปมอบให้ต่อไป

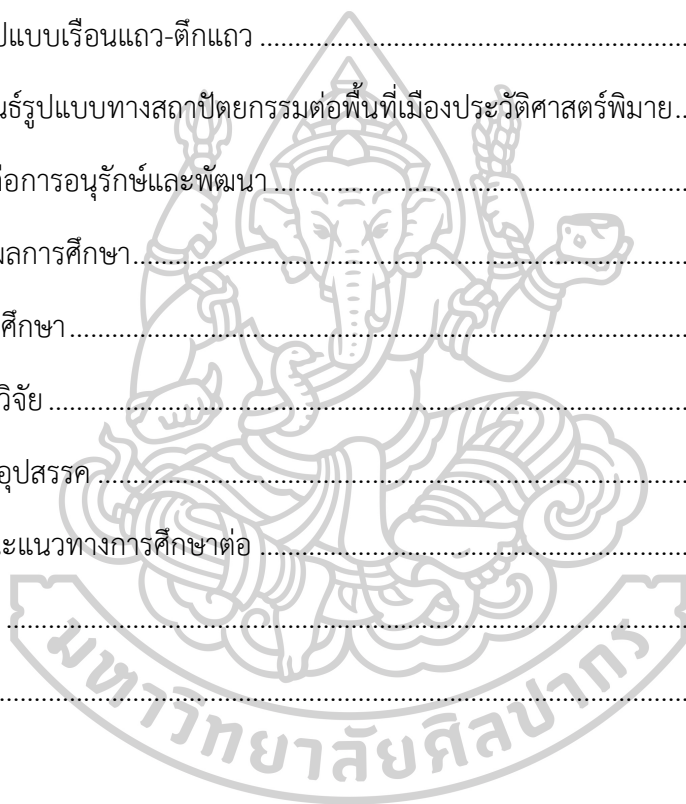
และสุดท้ายนี้ข้าพเจ้าขอขอบคุณ คุณแม่และครอบครัว สำหรับกำลังใจและการสนับสนุนในทุกทาง จะนำความรู้และประสบการณ์ที่ได้จากการเรียนรู้ในครั้งนี้ มาใช้เพื่อประโยชน์สูงสุดต่อไปในอนาคต

พัชรียา คำดี

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญ.....	ช
สารบัญรูปภาพ.....	ฌ
บทที่ 1 บทนำ.....	1
ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	1
คำถามในการวิจัย.....	4
วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....	4
ขอบเขตของการวิจัย.....	4
วิธีการดำเนินงานวิจัย.....	7
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	9
ประเภทของงานวิจัย.....	10
บทที่ 2 แนวคิดและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	11
ประวัติศาสตร์ความเป็นมาและข้อมูลพื้นฐานของพื้นที่เมืองประวัติศาสตร์พิมาย.....	11
หลักการ ทฤษฎีและนิยามความหมายที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา “ภูมิทัศน์เมืองประวัติศาสตร์” ...	27
แนวคิดที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย.....	41
บทที่ 3 พื้นที่ที่ทำการศึกษา.....	67
ขอบเขตพื้นที่ในการทำการศึกษาสถาปัตยกรรมในพื้นที่ภูมิทัศน์เมืองประวัติศาสตร์พิมาย.....	67
พัฒนาการและทิศทางการขยายตัวของเมือง.....	71
ระบบสัญจรของชุมชน.....	73

การใช้ประโยชน์พื้นที่ภายในเมืองพิมาย	76
กิจกรรมของชุมชนและวิถีชีวิตผู้คน.....	85
ลักษณะทางสถาปัตยกรรม	95
การสำรวจรูปแบบอาคาร.....	96
บทที่ 4 รูปแบบของสถาปัตยกรรมในพื้นที่ภูมิทัศน์เมืองประวัติศาสตร์พิมาย	106
รูปแบบของสถาปัตยกรรมในพื้นที่ภูมิทัศน์เมืองประวัติศาสตร์พิมาย	106
วิเคราะห์รูปแบบเรือนแถว-ตึกแถว	127
ความสัมพันธ์รูปแบบทางสถาปัตยกรรมต่อพื้นที่เมืองประวัติศาสตร์พิมาย.....	129
ข้อคิดเห็นต่อการอนุรักษ์และพัฒนา	132
บทที่ 5 สรุปลผลการศึกษา.....	137
สรุปลผลการศึกษา.....	137
ผลของการวิจัย	139
ปัญหาและอุปสรรค	139
ข้อเสนอแนะแนวทางการศึกษาต่อ	139
รายการอ้างอิง	141
ประวัติผู้เขียน	146

สารบัญรูปภาพ

หน้า

ภาพที่ 1 ภาพแผนที่ประเทศไทยแสดงตำแหน่งชุมชนโบราณ ที่พบหลักฐานปรากฏในภาพถ่ายทางอากาศ มีคูน้ำดินล้อมรอบหรือเป็นสระน้ำขนาดใหญ่.....	2
ภาพที่ 2 แผนที่ขอบเขตเมืองเก่าพิมาย.....	6
ภาพที่ 3 ภาพแสดงแผนที่เชิงกายภาพของอำเภอพิมาย	13
ภาพที่ 4 ภาพเส้นทางการติดต่อระหว่างเมืองพิมายและชุมชนโดยรอบ	14
ภาพที่ 5 แผนที่ “ราชอาณาจักรสยาม” โดย เมอซิเออร์ เดอ ลามาร์ และ ซิมง เดอ ลาลูแบร์ปรากฏเมืองนครราชสีมาในฐานะเป็นเมืองชั้นโท เป็นหัวเมืองใหญ่ควบคุมเขมรป่าดงที่ขึ้นต่อกรุงศรีอยุธยารัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช	21
ภาพที่ 6 : โบสถ์เจ้าพิมายโบสถ์ หรือ โบสถ์กรมหมื่นเทพพิพิธ วัดเดิม เมืองพิมาย โคราชในอดีตสมัยรัชกาลที่ 5 ตั้งอยู่ริมปราสาทหินพิมาย โบสถ์เป็นแบบวัดหลวงเก่า	22
ภาพที่ 7 แผนที่แสดงเขตสุขาภิบาลในเมือง.....	25
ภาพที่ 8: แสดงการเปลี่ยนแปลงเหตุการณ์อันส่งผลต่อการเปลี่ยนของเมืองพิมายตามช่วงเวลาตั้งแต่ 2426 – 2532	26
ภาพที่ 9 ภาพแสดงประเภทของย่าน และเมืองประวัติศาสตร์	45
ภาพที่ 10 ภาพแสดงการพิจารณาระบบการจัดการเมือง และย่านประวัติศาสตร์.....	46
ภาพที่ 11แสดงความสัมพันธ์ภายในย่านประวัติศาสตร์	48
ภาพที่ 12 ภาพแสดงขอบเขตการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม	49
ภาพที่ 13 แสดงกลยุทธ์และการพัฒนาที่ยั่งยืนสำหรับเมืองและย่านประวัติศาสตร์.....	52
ภาพที่ 14 แสดงหลักการทฤษฎีและนิยามที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา “ภูมิทัศน์เมืองประวัติศาสตร์ (Historic Urban Landscape)”	62
ภาพที่ 15 แผนผังแสดงขอบเขตพื้นที่ที่ทำการรังวัดสถาปัตยกรรม ในพื้นที่ภูมิทัศน์เมืองประวัติศาสตร์ในพื้นที่ภูมิทัศน์เมืองประวัติศาสตร์พิมาย โดยเลือกศึกษาจากสถาปัตยกรรมริมถนนสายสำคัญในเมืองพิมาย 4 สาย คือ ถนนอนันตจินดา ถนนจอมสุตาเสด็จ ถนนท่าสงกรานต์ ถนนบุชายันต์.....	68

ภาพที่ 16 ลักษณะการขยายตัวของชุมชนภายในเขตพื้นที่เมืองเก่าพิมาย ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2517- พ.ศ. 2539.....	73
ภาพที่ 17 ลักษณะการขยายตัวของชุมชนภายในเขตพื้นที่เมืองเก่าพิมาย ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2547- พ.ศ. 2557.....	73
ภาพที่ 18 ภาพแผนที่แสดงความสัมพันธ์ด้านการคมนาคมของย่านเมืองเก่าพิมายกับพื้นที่โดยรอบ	75
ภาพที่ 19: แผนที่แนบท้ายข้อบัญญัติองค์การบริหารส่วนตำบลในเมือง อำเภอพิมาย จังหวัด นครราชสีมา แสดงการกำหนดลักษณะการใช้ประโยชน์พื้นที่.....	77
ภาพที่ 20 แผงผังแสดงขอบเขตพื้นที่ภายในเขตกำแพงเมืองหรือเขตเมืองเก่าพิมาย.....	78
ภาพที่ 21 ผังแสดงตำแหน่งวัดและสถานที่ทางความเชื่อ(ศาลเจ้าจีน).....	79
ภาพที่ 22 แผงผังแสดงตำแหน่งธนาคาร.....	80
ภาพที่ 23 ผังแสดงตำแหน่งตลาดสดในปัจจุบัน.....	81
ภาพที่ 24 : ผังแสดงตำแหน่งศูนย์ให้บริการด้านอุปโภคและบริโภคภายในเมืองพิมาย	82
ภาพที่ 25 ผังแสดงตำแหน่งสถานศึกษา.....	83
ภาพที่ 26 ผังแสดงตำแหน่งผังเมืองรวม	84
ภาพที่ 27 แผงผังแสดงขอบเขตพื้นที่ที่ทำการรังวัดสถาปัตยกรรม ในพื้นที่ภูมิทัศน์ เมืองประวัติศาสตร์ ในพื้นที่ภูมิทัศน์เมืองประวัติศาสตร์พิมาย โดยเลือกศึกษาจากสถาปัตยกรรม ริมถนนอนันท์จินดา.....	85
ภาพที่ 28 ภาพอาคารต่างๆในพื้นที่ที่ทำการรังวัดสถาปัตยกรรม ในพื้นที่ภูมิทัศน์เมืองประวัติศาสตร์ ริมถนนอนันท์จินดา.....	86
ภาพที่ 29 แผงผังแสดงขอบเขตพื้นที่ที่ทำการรังวัดสถาปัตยกรรม ในพื้นที่ภูมิทัศน์เมืองประวัติศาสตร์ ในพื้นที่ภูมิทัศน์เมืองประวัติศาสตร์พิมาย โดยเลือกศึกษาจากสถาปัตยกรรมริมถนนสายท่าสงกรานต์	87
ภาพที่ 30 ภาพอาคารต่างๆในพื้นที่ที่ทำการรังวัดสถาปัตยกรรม ในพื้นที่ภูมิทัศน์เมืองประวัติศาสตร์ ริมถนนท่าสงกรานต์	88
ภาพที่ 31 แผงผังแสดงขอบเขตพื้นที่ที่ทำการรังวัดสถาปัตยกรรม ในพื้นที่ภูมิทัศน์เมืองประวัติศาสตร์ ในพื้นที่ภูมิทัศน์เมืองประวัติศาสตร์พิมาย โดยเลือกศึกษาจากสถาปัตยกรรมริมถนนจอมสุดาเสด็จ. 89	89

ภาพที่ 32 ภาพอาคารต่างๆในพื้นที่ที่ทำการรังวัดสถาปัตยกรรม ในพื้นที่ภูมิทัศน์เมืองประวัติศาสตร์ ริมถนนจอมสุดาเสด็จ	90
ภาพที่ 33 แผนผังแสดงขอบเขตพื้นที่ที่ทำการรังวัดสถาปัตยกรรม ในพื้นที่ภูมิทัศน์เมืองประวัติศาสตร์ ในพื้นที่ภูมิทัศน์เมืองประวัติศาสตร์พิมาย โดยเลือกศึกษาจากสถาปัตยกรรมริมถนนบุชายันต์.....	91
ภาพที่ 34 ภาพอาคารต่างๆในพื้นที่ที่ทำการรังวัดสถาปัตยกรรม ในพื้นที่ภูมิทัศน์เมืองประวัติศาสตร์ ริมถนนบุชายันต์.....	92
ภาพที่ 35 ภาพแสดงเหตุการณ์อันส่งผลต่อการเปลี่ยนของเมืองพิมาย ตั้งแต่พ.ศ.2426 – 2532.....	93
ภาพที่ 36 ภาพแสดงพัฒนาการรูปแบบเรือนแถวของเมืองพิมาย ในช่วงพ.ศ.2426 – 2532	94
ภาพที่ 37 แสดงตำแหน่งเรือนแถวไม้และตึกแถวไม้.....	95
ภาพที่ 38 แผนผังบริเวณเมืองพิมายในเขตกำแพงเมืองชั้นใน พร้อมแสดงตำแหน่งเรือนแถว	96
ภาพที่ 39 ภาพตัวอย่างเรือนแถวระยะที่ 1 แบบชั้นเดียว.....	97
ภาพที่ 40 ภาพตัวอย่างเรือนแถวระยะที่ 1 แบบ 2 ชั้น	98
ภาพที่ 41 ภาพตัวอย่างเรือนแถวระยะที่ 2 แบบ 2 ชั้นมีระเบียง.....	99
ภาพที่ 42 ภาพตัวอย่างเรือนแถวระยะที่ 2 แบบ 2 ชั้นแบบไม่มีระเบียง	100
ภาพที่ 43 แผนผังบริเวณเมืองพิมายในเขตกำแพงเมืองชั้นใน พร้อมแสดงตำแหน่งตึกแถว	101
ภาพที่ 44 ภาพตัวอย่างตึกแถวแบบท้องถิ่น.....	102
ภาพที่ 45 ภาพตัวอย่างตึกแถวแบบท้องถิ่น.....	103
ภาพที่ 46 : ภาพตัวอย่างตึกแถวแบบสมัยใหม่ระยะต้น (Early Modernism Style).....	104
ภาพที่ 47 ภาพตัวอย่างตึกแถวแบบร่วมสมัย.....	105
ภาพที่ 48 แผนผังบริเวณเมืองพิมายในเขตกำแพงเมืองชั้นใน พร้อมแสดงตำแหน่งของอาคารที่ได้ทำการ สำรวจทั้ง 2 กลุ่ม.....	107
ภาพที่ 49 ตัวอย่างรูปแบบ 3 มิติ ภาพถ่าย และตำแหน่งของเรือนแถวไม้ท้องถิ่นชั้นเดียว ระยะที่ 1	108
ภาพที่ 50 ตัวอย่างรูปแบบ 3 มิติ ภาพถ่าย และตำแหน่งของเรือนแถวไม้ท้องถิ่น 2 ชั้น ระยะที่ 1	109
ภาพที่ 51 ตัวอย่างรูปแบบ 3 มิติ ภาพถ่าย และตำแหน่งของเรือนแถวไม้ท้องถิ่น 2 ชั้น ระยะที่ 1	110

ภาพที่ 52 ตัวอย่างรูปแบบ 3 มิติ ภาพถ่าย และตำแหน่งของเรือนแถวไม้ท้องถิ่น 2 ชั้น ระยะที่ 2 แบบมีระเบียง.....	112
ภาพที่ 53 ตัวอย่างรูปแบบ 3 มิติ เรือนแถวไม้ท้องถิ่น 2 ชั้น ระยะที่ 2 แบบมีระเบียง	113
ภาพที่ 54 ตัวอย่างรูปแบบ 3 มิติ ภาพถ่าย และตำแหน่งของเรือนแถวไม้ท้องถิ่น 2 ชั้น ระยะที่ 2 แบบไม่มีระเบียง.....	114
ภาพที่ 55 ตัวอย่างรูปแบบ 3 มิติ เรือนแถวไม้ท้องถิ่น 2 ชั้น ระยะที่ 2 แบบไม่มีระเบียง	115
ภาพที่ 56 แผนผังบริเวณเมืองพินายในเขตกำแพงเมืองชั้นใน พร้อมแสดงตำแหน่งตึกแถว	116
ภาพที่ 57 ตัวอย่างรูปแบบ 3 มิติ ภาพถ่าย และตำแหน่งของตึกแถวแบบท้องถิ่น	117
ภาพที่ 58 ตัวอย่างรูปแบบ 3 มิติ ตึกแถวท้องถิ่นแบบที่ 1.....	118
ภาพที่ 59 ตัวอย่างรูปแบบ 3 มิติ ภาพถ่าย และตำแหน่งของตึกแถวแบบท้องถิ่น	119
ภาพที่ 60 ตัวอย่างรูปแบบ 3 มิติ ตึกแถวท้องถิ่นแบบที่ 2.....	120
ภาพที่ 61 ตัวอย่างรูปแบบ 3 มิติ ภาพถ่าย และตำแหน่งของตึกแถวแบบสมัยใหม่ระยะต้น (Early Modernism Style).....	121
ภาพที่ 62 ตัวอย่างรูปแบบ 3 มิติตึกแถวแบบสมัยใหม่ระยะต้น (Early Modernism Style).....	122
ภาพที่ 63 ตัวอย่างรูปแบบ 3 มิติ ภาพถ่าย และตำแหน่งของตึกแถวแบบสมัยใหม่ระยะต้น (Early Modernism Style).....	123
ภาพที่ 64 ตัวอย่างรูปแบบ 3 มิติตึกแถวแบบสมัยใหม่ระยะต้น (Early Modernism Style).....	124
ภาพที่ 65 ตัวอย่างรูปแบบ 3 มิติ ภาพถ่าย และตำแหน่งของตึกแถวแบบสมัยใหม่ระยะต้น (Early Modernism Style).....	125
ภาพที่ 66 ตัวอย่างรูปแบบ 3 มิติตึกแถวแบบสมัยใหม่ระยะต้น (Early Modernism Style).....	126
ภาพที่ 67 แสดงช่วงเวลาการก่อสร้างเรือนแถวไม้และตึกแถวท้องถิ่น	128
ภาพที่ 68 แสดงช่วงเวลาการก่อสร้างตึกแถวท้องถิ่นและตึกแถวสมัยใหม่ระยะต้น	128
ภาพที่ 69 ภาพสรุปรูปแบบเรือนแถว-ตึกแถวทั้ง 7 รูปแบบ	129
ภาพที่ 70 แสดงความสัมพันธ์ของรูปแบบสถาปัตยกรรม : รูปแบบอาคารสถาปัตยกรรมอิทธิพล สมัยใหม่	131

ภาพที่ 71 แสดงความสัมพันธ์ของรูปแบบสถาปัตยกรรม : ความสูงของอาคาร 4 รูปแบบจาก 41 อาคาร.....	131
ภาพที่ 72 ความสัมพันธ์ของอาคารและพื้นที่เมือง	132
ภาพที่ 73 แสดงแนวความคิดในการอนุรักษ์พัฒนาเรือนแถว ตึกแถวพื้นถิ่นพิมาย.....	134

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

พิมาย เป็นเมืองที่มีความสำคัญและมีประวัติศาสตร์ความเป็นมาอันยาวนานนับตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ โดยการค้นพบหลักฐานการตั้งถิ่นฐานเครื่องมือเครื่องใช้และร่องรอยการอยู่อาศัยของมนุษย์ในยุคเหล็กหรือเมื่อประมาณ 2,000 – 2,500 ปี (คณะกรรมการโครงการสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน, 2548:133) และพบหลักฐานที่เป็นเครื่องปั้นดินเผาสีดำขัดผิวเขียนลาย เรียกว่าภาชนะดำเผาแบบ “พิมายดำ” ซึ่งมีอายุราวพุทธศตวรรษที่ 8 พิมายเป็นเมืองแห่งการเกษตรเรื่อยมาพร้อมทั้งเป็นเมืองที่มีการติดต่อค้าขายกับเมืองอื่นๆโดยรอบ ซึ่งพบหลักฐานเป็นลูกปัดสีที่พบมากในชุมชนลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา พิมายเจริญรุ่มมาและเจริญสูงสุดในยุคพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 เมืองพิมายได้เจริญขึ้นมามีบทบาทสำคัญเป็นเมืองศูนย์กลางขนาดใหญ่ของอารยธรรมเขมรในเขตลุ่มแม่น้ำมูลในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 16 เมื่อมีการสถาปนาราชวงศ์มหิดรปุระ (Mahidrapura) (กรมศิลปากร, 2529) ขึ้นในเขตที่ราบสูงโคราช และเจริญรุ่งเรืองที่สุดในสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 เพราะมีชื่อเมืองพิมายปรากฏในจารึกปราสาทพระขรรค์ กล่าวว่า “จากเมืองหลวงไปยังเมืองวิมายหรือวิมายะ ที่พักพร้อมด้วยไฟ 17 แห่ง” และมีรูปฉลององค์ของพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 (จันทริบ, 2545:18) และพระชายาอยู่ที่ปราสาทหินพิมายด้วย เหตุที่เมืองพิมายมีความสำคัญทางประวัติศาสตร์มายาวนานนั้น เนื่องด้วยสภาพทางภูมิศาสตร์และภูมิประเทศเป็นพื้นที่ราบมีแม่น้ำล้อมรอบทั้งแม่น้ำมูลและลำจักราช ส่งผลให้ทำการเกษตรได้ผลผลิตเป็นจำนวนมาก และยังเป็นแหล่งผลิตเกลือที่สำคัญของกลุ่มแม่น้ำมูล

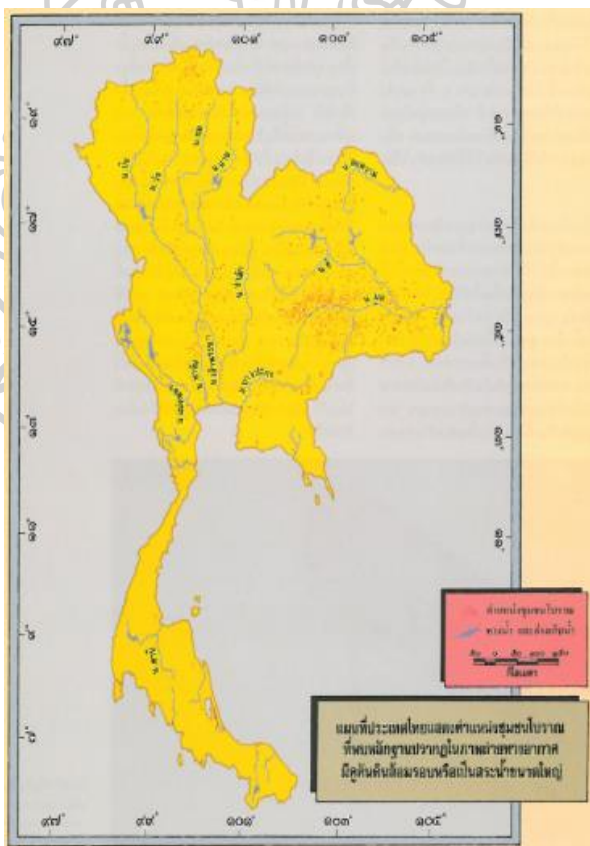
จากการวิเคราะห์พบปัจจัยที่ส่งผลให้พิมายมีความสำคัญเรื่อยมาในหน้าประวัติศาสตร์นั้นมี 2 ปัจจัยหลักด้วยกัน คือ

1) ปัจจัยทางด้านภูมิศาสตร์ต่อทำเลที่ตั้งของเมือง

เมืองพิมายตั้งในพื้นที่ราบลุ่มขนาดใหญ่ สภาพดินสมบูรณ์ เหมาะสมแก่การเพาะปลูก มีแม่น้ำล้อมรอบเมือง ทั้งแม่น้ำมูล ลำน้ำเค็มและลำน้ำจักราช ส่งผลให้มีแหล่งน้ำเพียงพอต่อการเกษตรและการคมนาคมค้าขายกับต่างเมืองเป็นไปได้สะดวกทั้งเมืองโบราณแถบลุ่มแม่น้ำมูลและลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา เป็นแหล่งผลิตเกลือสินเธาว์ (หมวดทอง, 2558:165-175)

2) ปัจจัยทางการเป็นศูนย์กลางทางศาสนาและการค้า

เมืองพิมายมี “ปราสาทหินพิมาย” ซึ่งเป็นศาสนสถานขนาดใหญ่ของประเทศไทย เป็นหลักฐานการเป็นศูนย์กลางทางศาสนาและการค้า และปราสาทหินพิมายเองก็ทำหน้าที่เป็นต้นแบบของเมืองพระนครที่เขมร (คณะกรรมการโครงการสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน, 2548:134) และเนื่องด้วยพิมายเป็นเมืองที่สามารถผลิตเกลือสินเธาว์ได้ จึงส่งผลในเมืองพิมายกลายเป็นศูนย์กลางทางการค้าในแถบลุ่มน้ำมูล ด้วยเหตุผลข้างต้นทำให้พิมายมีความสำคัญในฐานะของเมืองการค้าที่ปรากฏหลักฐานตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน โดยมีปราสาทหินพิมายเป็นประจักษ์พยานและเป็นศูนย์กลางของเมือง นอกจากนี้ยังมีเรือนแถวร้านค้าที่อยู่ล้อมรอบดึกแถว (Shop House) ซึ่งเป็นรูปแบบสถาปัตยกรรมเพื่อการพาณิชย์และการพักอาศัยเป็นหลัก โดยมากมักจะพบดึกแถวปลูกสร้างอยู่ริมถนนเพื่อความสะดวกในการค้าขาย ดึกแถวเป็นสัมภาระทางวัฒนธรรมของคนจีนที่อพยพย้ายถิ่นจากเมืองจีนเข้ามาตั้งถิ่นฐานกระจายตัวอยู่ตามประเทศต่างๆ เช่น เวียดนาม มาเลเซีย สิงคโปร์ รวมถึงประเทศไทย โดยเริ่มปลูกสร้างดึกแถวตั้งแต่รัตนโกสินทร์ปรากฏในหลายจังหวัด รวมถึงการเข้ามาของสถาปัตยกรรมรูปแบบดึกแถวในอำเภอพิมายด้วยเช่นกัน

ภาพที่ 1 ภาพแผนที่ประเทศไทยแสดงตำแหน่งชุมชนโบราณ ที่พบหลักฐานปรากฏในภาพถ่ายทางอากาศ มีคูน้ำดินล้อมรอบหรือเป็นสระน้ำขนาดใหญ่

ที่มา: สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน

“ภูมิทัศน์เมืองประวัติศาสตร์” หรือ “Historic Urban Landscape” เป็นพื้นที่ของเมืองอันเป็น “ผลลัพธ์” จากการทำความเข้าใจในวัฒนธรรมที่สั่งสมมาอย่างยาวนานร่วมกับคุณค่าของธรรมชาติและเอกลักษณ์เฉพาะตัวของท้องถิ่น ทั้งนี้ขยายความถึงศูนย์กลางของประวัติศาสตร์หรือองค์รวมที่มีบริบทของเมืองในภาพกว้างและสัณฐานของเมืองเป็นพื้นฐาน ดึงแฉวยมายจึงเป็นเสมือน “ผลลัพธ์” ที่ได้รับอิทธิพลทางวัฒนธรรม สังคมและเศรษฐกิจ ผ่านกาลเวลา การดำเนินอยู่ของดึกแฉวยมายในทุกวันนี้ไม่ว่าจะเป็นดึกแฉวยเก่าหรือใหม่ล้วนมีความสำคัญไม่ยิ่งหย่อนไปกว่ากัน เป็นเอกลักษณ์ของเมืองที่สะท้อนให้เห็นพัฒนาการของย่านประวัติศาสตร์พินายโดยลำดับ คุณค่าและความสำคัญของ “ย่านประวัติศาสตร์พินาย” นอกจากจะดำรงความสำคัญเป็นเสมือนใจกลางของอำเภอพินายแล้ว ยังปรากฏคุณค่าด้านต่าง ๆ อย่างหลากหลาย เช่น คุณค่าการใช้งาน (Functional Value) เนื่องด้วยในอดีตพินายเป็นเมืองพักพ่อน เพราะมีแหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์อันมีชื่อเสียงมาตั้งแต่อดีต การค้าภายในอำเภอจึงเป็นการแลกเปลี่ยนและลำเลียงสินค้าจากแหล่งผลิตกระจายออกไปยังต่างอำเภอ ยังปรากฏร่องรอยการใช้งานเพื่อรองรับกิจกรรมทางการค้านี้ ทั้งในส่วนอาคารย่านร้านค้า ย่านพักอาศัย ที่มีการปรับเปลี่ยนการใช้งานให้เข้ากับยุคสมัย

ปี พ.ศ. 2498 ครั้งเมืองพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระบรมราชินีนาถเสด็จทอดพระเนตรปราสาทหินพินายและไพรงาม และต่อมาทางกรมศิลปากรได้มีการบูรณะและขึ้นทะเบียนปราสาทหินพินายเป็นอุทยานประวัติศาสตร์พินายในช่วง พ.ศ. 2519-2532 ทำให้อำเภอพินายเป็นที่รู้จักในฐานะของเมืองท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์นับแต่นั้น และจากกระแสการท่องเที่ยวเชิงมรดกทางวัฒนธรรม ซึ่งเป็นแนวทางการพัฒนาเมืองประวัติศาสตร์ที่มุ่งเน้นพัฒนาศักยภาพทั้งมิติทางวัฒนธรรมแบบรูปธรรมและนามธรรมในเชิงคุณภาพ เน้นการพัฒนาและให้คุณค่าในมิติต่าง ๆ ของเมืองภายใต้นิยามขององค์การการศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (UNESCO) แต่จากการศึกษาประวัติศาสตร์ของเมืองพินายพบว่าแม้เมืองพินายจะเป็นเมืองสำคัญตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน แต่การศึกษาเชิงวิชาการของเมืองพินายมุ่งเน้นไปที่ปราสาทหินพินายเป็นสำคัญ ไม่ว่าจะในรูปแบบของการศึกษาเชิงประวัติศาสตร์หรือสถาปัตยกรรม ทั้งนี้ยังขาดการศึกษาแบบของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นของพินาย การศึกษาในครั้งนี้จึงมุ่งเน้นไปที่เรือนแถวการค้าเนื่องด้วยพินายเป็นเมืองที่มีประวัติศาสตร์การค้าอันยาวนาน แต่กลับไม่ได้มีการเก็บข้อมูลสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นประเภทเรือนแถวการค้าเอาไว้ ซึ่งรูปแบบของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นประเภทนี้เป็นส่วนหนึ่งของย่านประวัติศาสตร์พินายที่อธิบายถึงวิถีชีวิต ความเชื่อ และภูมิปัญญาทางสถาปัตยกรรมของคนในพื้นที่นั้นๆ ซึ่งสามารถนำข้อมูลมาวิเคราะห์ ใช้เป็นฐานข้อมูล และแนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองพินายในการพัฒนาเมืองอย่างยั่งยืน (Sustainable Development) พร้อมทั้งเป็นแนวทางในการอนุรักษ์ปรับปรุงเรือนแถวการค้า ในเมืองพินายให้สอดคล้องกับการใช้ชีวิตของคนในชุมชนต่อไป

คำถามในการวิจัย

1. สถานภาพการศึกษา รูปแบบและรูปทรงของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นประเภท “อาคารแถว” “เรือนแถว” และ “ตึกแถว” เป็นอย่างไร
2. สถานภาพการศึกษาด้านภูมิทัศน์เมืองประวัติศาสตร์พิมายเป็นอย่างไร
3. รูปแบบของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในพื้นที่ภูมิทัศน์เมืองประวัติศาสตร์พิมายเป็นอย่างไร
4. ประเภทของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นที่อยู่ในภูมิทัศน์เมืองประวัติศาสตร์พิมายมีกี่ชนิด มีลักษณะอย่างไรบ้าง
5. ปัจจัยทางสังคมวัฒนธรรม เศรษฐกิจและการเมืองมีผลต่อรูปแบบทางสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในพื้นที่เมืองเก่าพิมายอย่างไร

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

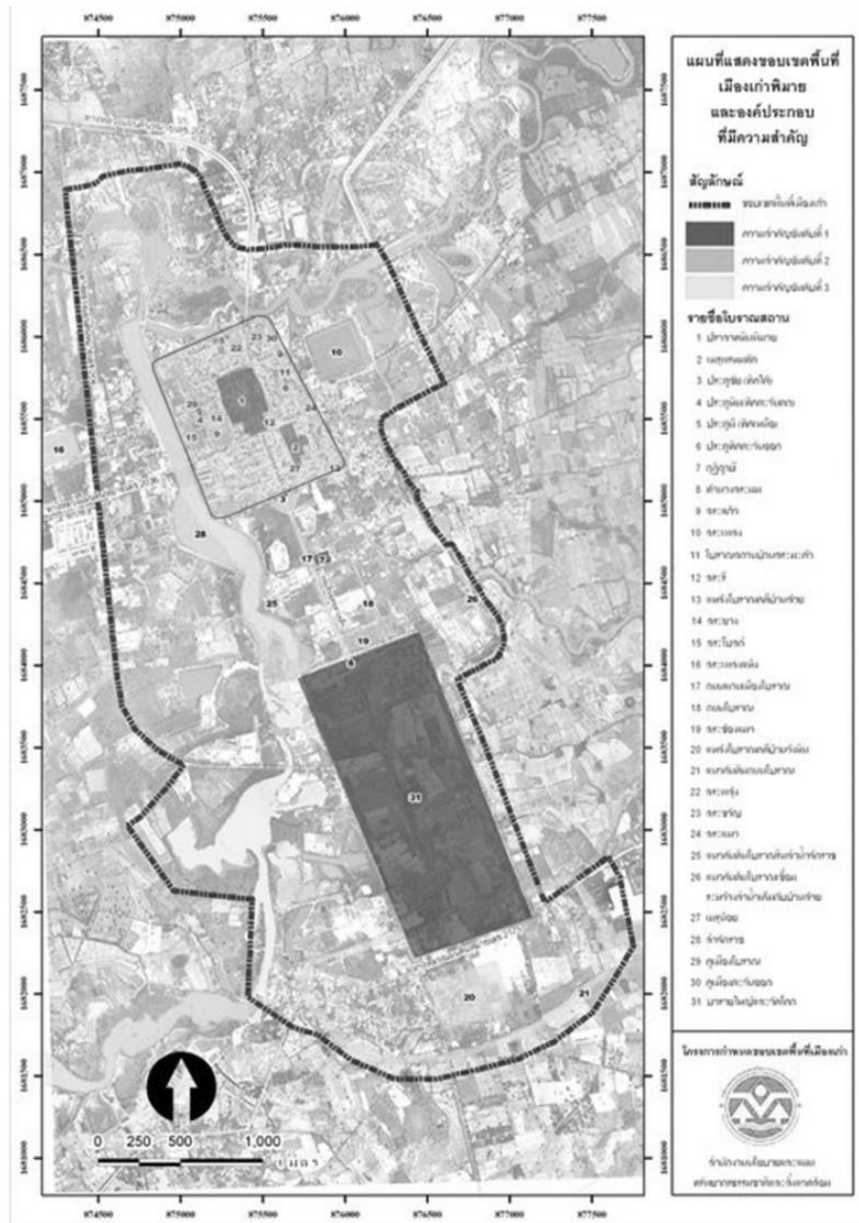
1. ศึกษา สํารวจ แบบทางสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นเพื่อจัดทำฐานข้อมูลแบบสถาปัตยกรรมและแบบคอมพิวเตอร์ 3 มิติ สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นทรงคุณค่าในเขตเมืองเก่าพิมาย
2. จำแนกและจัดประเภทรูปแบบทางสถาปัตยกรรมที่มีอยู่ในเขตเมืองเก่าพิมาย เพื่อใช้ในการวิเคราะห์หาคีย์ภาพในเชิงการบูรณาการทางวิชาการ เพื่อเป็นฐานข้อมูลด้านสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นและชุมชนเมืองประวัติศาสตร์
3. ศึกษา รูปแบบการตั้งถิ่นฐาน การอยู่อาศัยและการดำรงอยู่ร่วมกันกับโบราณสถานที่สำคัญ เพื่อวิเคราะห์ความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นภายในภูมิทัศน์เมืองประวัติศาสตร์พิมาย

ขอบเขตของการวิจัย

พื้นที่ศึกษาเพื่อการสำรวจภาคสนามกำหนดพื้นที่ “ภายในบริเวณเขตอนุรักษ์เมืองเก่าพิมาย” ตามประกาศคณะกรรมการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์และเมืองเก่า ในวันที่ 13 ธันวาคม 2553 ได้ประกาศเขตเมืองเก่าพิมาย โดยกำหนดพื้นที่ทางด้านทิศเหนือจดแนวถนนชุมชนจากทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 206 ไปทางตะวันออกจนจดแนวคลองชลประทานทิศตะวันออกจดแนวฝายกั้นน้ำลำน้ำมูลขนานตามแนวกำแพงเมืองพิมายด้านตะวันออกจนจดตลอดแนวคลองส่งน้ำทางด้านใต้จนจดลำน้ำเค็ม ทางทิศใต้จดแนวขนานห่างจากคูเมืองโบราณบ้านวังหินทิศตะวันตกจดทางหลวงหมายเลข 206 จนจดแนวขนานคูเมืองโบราณบ้านวังหิน โดยพื้นที่ที่ทำการศึกษานี้หากพบสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นที่น่าสนใจเพิ่มเติมในพื้นที่ใกล้เคียงของ “ภายในบริเวณเขตอนุรักษ์เมืองเก่าพิมาย” จะทำการศึกษาในภาพรวมของบริบทการตั้งถิ่นฐานและรูปแบบการปรับตัวของการอยู่อาศัยร่วมกับพื้นที่โบราณสถาน เฉกเช่นเดียวกับแนวคิดของการศึกษาพื้นที่ตาม

การกำหนดและปฏิบัติทั่วไปขององค์การการศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (UNESCO) นอกเหนือจากการศึกษารูปแบบทางสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นและประเภทของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในพื้นที่เมืองประวัติศาสตร์พิมาย

ภาพที่ 2 แผนที่ขอบเขตเมืองเก่าพินาย

ที่มา: สำนักนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ในฐานะสำนักงาน
เลขานุการคณะกรรมการอนุรักษ์และพัฒนารูปร่างโกสินทร์และเมืองเก่า ในปี พ.ศ.2552

วิธีการดำเนินงานวิจัย

ในการดำเนินงานศึกษาใช้การวิเคราะห์ข้อมูล ทางด้านเอกสาร (Document Research) สำหรับการศึกษาสถานภาพในการศึกษา ทั้งในด้านทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง งานวิจัยในลักษณะที่ใกล้เคียงกัน รวมไปถึงการสืบค้นเอกสารชั้นต้นที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาในเชิงประวัติศาสตร์ ควบคู่ไปกับการวิจัยภาคสนาม (Field Research) ที่อาศัยการสำรวจจริงวัดสถาปัตยกรรมและการสังเกตการณ์ (Observation) เพื่อศึกษาลักษณะทางกายภาพทางสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในบริบทเมืองพิมาย โดยมีขั้นตอนในการทำงาน ดังนี้

1. การรวบรวมข้อมูลทางด้านเอกสาร

ทำการศึกษาและรวบรวมข้อมูลด้านเอกสาร จากแหล่งข้อมูลต่างๆ ทั้งหน่วยงานราชการ ส่วนกลาง ส่วนท้องถิ่น สถาบันการศึกษาต่าง ๆ ได้แก่

- หอสมุดแห่งชาติหอจดหมายเหตุแห่งชาติ
- หอสมุดกลาง มหาวิทยาลัยศิลปากร
- หอสมุดกลาง มหาวิทยาลัยศิลปากร (ออนไลน์)
- ฐานข้อมูลวิทยานิพนธ์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- ฐานข้อมูลวิทยานิพนธ์ จากโครงการเครือข่ายห้องสมุดในประเทศ (ThaiLIS)
- ฐานข้อมูลออนไลน์

โดยทำการศึกษาเอกสารในหมวดต่าง ๆ ดังนี้

1.1 **การศึกษาเอกสารเก่า** เพื่อนำมาวิเคราะห์ในมิติเชิงประวัติศาสตร์ เช่น รายงานการตรวจราชการ คำสั่งแต่งตั้งข้าราชการประจำ การเปิดอาคารสำคัญของทางราชการ เป็นต้น

1.2 **การศึกษาภาพถ่ายเก่า** ทำการรวบรวมภาพถ่ายเก่าที่สามารถศึกษาและวิเคราะห์ต่อเนื่องกับงานวิจัยได้จากแหล่งต่างๆ

1.3 **แผนที่เก่า** ทั้งจากเอกสารทางประวัติศาสตร์และแผนพัฒนาหรือแผนผังที่จัดทำขึ้นโดยหน่วยงานราชการในช่วงเวลาปัจจุบัน เพื่อนำมาประกอบการศึกษา พัฒนาการและความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับภูมิทัศน์เมืองประวัติศาสตร์

1.4 **ศึกษาและรวบรวมงานวิจัย** บทความวิชาการ วิทยานิพนธ์และการศึกษาที่เกี่ยวข้องกับการวิเคราะห์เมืองซึ่งสัมพันธ์กับงานวิจัย ในประเด็นต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ได้แก่

- การศึกษาที่เกี่ยวกับ “ตึกแถว” (Shop house)
- การศึกษาที่เกี่ยวกับ “ภูมิทัศน์ทางเดินของเมือง” (Street Scape)
- การศึกษาที่เกี่ยวกับ “การประเมินผลรูปด้านหน้าอาคาร” (Façade Visual Evaluation)

- ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับ “ภูมิทัศน์เมืองประวัติศาสตร์” (Historic Urban Landscape)

1.5 ศึกษาหนังสือที่เกี่ยวข้องกับภูมิทัศน์ประวัติศาสตร์พินาย เพื่อทำความเข้าใจถึงบริบททางด้านสังคม วัฒนธรรม การเมืองและภูมิประเทศของตำแหน่งที่ตั้งเมืองเก่าพินาย และทิศทางของการให้คุณค่าทางวิชาการและการศึกษารูปแบบทางสถาปัตยกรรมภายในพื้นที่เมืองประวัติศาสตร์พินายผ่านหนังสือต่างๆ

2. การเก็บข้อมูลภาคสนาม

การลงสำรวจพื้นที่ “ภายในบริเวณเขตอนุรักษณ์เมืองเก่าพินาย” ด้วยการสำรวจอย่างเร่งด่วน (Rapid Survey) ผ่านการใช้เครื่องมือสำรวจ ด้วยการบันทึกภาพ การสังเกต การสำรวจเมืองผ่าน การเดินสำรวจภูมิทัศน์ถนน (Street Scape) การเขียนทัศนียภาพเบื้องต้น ภายใต้ประเด็นที่สนใจจะทำการศึกษา ดังนี้

- ลักษณะการตั้งถิ่นฐาน และสภาพแวดล้อมของชุมชน
- การคมนาคมขนส่ง และเส้นทางสัญจรหลัก เส้นทางสัญจรรอง
- การใช้พื้นที่ภายในชุมชน ภายใต้กรอบเวลาต่าง ๆ
- ลักษณะทางสถาปัตยกรรม วัสดุที่ใช้ในการก่อสร้างหลัก
- ความแตกต่างของรูปด้านหน้าอาคาร
- ขนาดและระยะภายนอกของแต่ละอาคาร
- สภาพแวดล้อมโดยรวมและสิ่งปลูกสร้าง

3. การรวบรวมข้อมูลภาคสนาม

เกณฑ์ในการศึกษา สถาปัตยกรรมพื้นที่ดำรงอยู่ในภูมิทัศน์เมืองประวัติศาสตร์พินาย เคียงคู่กับขากมรดกทางสถาปัตยกรรมที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ ผู้วิจัยได้ใช้เกณฑ์ในการสำรวจ รูปแบบส่วนใหญ่ที่มีอยู่ในถนนเส้นหลักต่างๆในพื้นที่เมืองเก่าพินาย ด้วยวิธีการ

3.1 การสังเกตการณ์ รูปแบบการสำรวจโดยการใช้วิธีสังเกตการณ์โดย สังเกตตามประเด็นที่ได้ทำการกำหนดเอาไว้ โดยใช้วิธีการสังเกตในช่วงเวลาที่แตกต่างกันในแต่ละวันของการลงพื้นที่สำรวจภาคสนาม ซึ่งผู้วิจัยจะทำการเก็บข้อมูลพื้นที่ภาคสนามในช่วงเวลาที่ต่างกันออกไป โดยประเด็นที่ทำการสังเกตการณ์ ได้แก่

- ลักษณะการตั้งถิ่นฐาน
- รูปแบบทางสถาปัตยกรรมและองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรม
- พฤติกรรมการใช้สอยพื้นที่ของผู้คน
- กิจกรรมที่เกิดขึ้นภายในพื้นที่

3.2 การสำรวจจริงวัด เป็นการเก็บข้อมูลด้วยการสำรวจจริงวัด ด้วยการใช้การวาดภาพ และวัดระยะด้วยเครื่องมือวัดระยะต่างๆ เพื่อบันทึกขนาดและสัดส่วนของลักษณะภายนอกทางสถาปัตยกรรม วัสดุที่ใช้ก่อสร้างเพื่อใช้เป็นฐานสำคัญในการวิเคราะห์ข้อมูลในการวิเคราะห์ข้อมูลร่วมกับข้อมูลอื่นๆที่ทำการเก็บรวบรวมด้วยในขั้นตอนต่อไป

4. การวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูล

นำแบบสำรวจจริงวัดมาทำการเขียนแบบทางสถาปัตยกรรม และสร้างแบบ 3 มิติทางสถาปัตยกรรม จากนั้นทำการวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้โดยทำการศึกษาเชิงเปรียบเทียบในประเด็นต่าง ๆ ตามประเด็นดังนี้

4.1 การวิเคราะห์รูปแบบทางสถาปัตยกรรมที่เชื่อมโยงกับแนวของเส้นทางถนน ที่อยู่ในพื้นที่ภูมิทัศน์ประวัติศาสตร์เขตเมืองเก่าพิมาย

4.2 การวิเคราะห์เชิงเปรียบเทียบรูปด้านหน้าของอาคารในเขตเมืองพิมาย

4.3 การจำแนกและจัดประเภทรูปแบบทางสถาปัตยกรรมที่มีอยู่ในเขตเมืองพิมาย

5. การสรุปผลการศึกษา

ทำการสังเคราะห์ผลการศึกษาที่ได้รับจากการประมวลผลระหว่างการทบทวนสถานภาพความรู้เข้ากับการวิเคราะห์เชิงเปรียบเทียบตามประเด็นที่ได้ทำการศึกษา และสรุปผลออกมาเป็นผลของการศึกษา

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

ผู้วิจัยคาดหวังว่า การศึกษาวิจัยที่เกิดขึ้นจากการสังเคราะห์ชุดข้อมูลภาคสนามประกอบกับการสืบสวนเอกสารที่เกี่ยวข้องกับภูมิทัศน์เมืองประวัติศาสตร์พิมายในหลายรูปแบบ จะก่อให้เกิดประโยชน์ต่อการศึกษาองค์ประกอบของเมืองเก่าพิมาย ผ่านการสอบทวนสถานภาพความรู้ที่เคยมีการศึกษาเกี่ยวกับประเด็นต่าง ๆ ที่เคยทำการศึกษากับเมืองเก่าพิมายในมิติทางสถาปัตยกรรม และเป็นการนำชุดข้อมูลที่ได้จากการวิเคราะห์ ด้วยการลงสำรวจจริงวัดรูปแบบทางสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น การเก็บข้อมูลภาคสนาม และการค้นคว้า ทบทวนเอกสารทางประวัติศาสตร์ ตลอดจนงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง สรุปผลออกมาเป็นฐานข้อมูลรูปแบบทางสถาปัตยกรรมที่ถูกจัดเก็บบันทึกไว้อย่างเป็นระบบเพื่อนำไปประยุกต์ใช้กับการวางแผนพัฒนาเมืองประวัติศาสตร์พิมาย ทั้งในส่วนของการขยายองค์ความรู้ของชุดข้อมูลทางวิชาการ การท่องเที่ยวเรียนรู้มรดกทางวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน การสร้างความเข้าใจร่วมกันภายใต้งานศึกษาทางวิชาการ และการเป็นส่วนหนึ่งของชุดข้อมูลเพื่อประกอบการพัฒนาพื้นที่เมืองเก่าพิมายต่อไป

ประเภทของงานวิจัย

การศึกษาวิจัยในหัวข้อ “การศึกษาเรือนแถวการค้า ในบริบทภูมิทัศน์ย่านประวัติศาสตร์เมืองพิมาย” เป็นงานวิจัยพื้นฐานเพื่อพัฒนาองค์ความรู้ใหม่ (Basic Research) โดยเป็นการศึกษาเพื่อสร้างชุดความรู้ทางวิชาการ ผ่านการสร้างฐานข้อมูลการวิเคราะห์รูปแบบทางสถาปัตยกรรมเพื่อสร้างความเข้าใจมรดกทางวัฒนธรรมในเมือง โดยอาศัยสถาปัตยกรรมในฐานะของการเป็นสื่อกลางเพื่อการสื่อสารถึงความสำคัญขององค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับเรื่องเมือง ซึ่งสะท้อนผ่านอิทธิพล ปัจจัยแวดล้อมและการปรับตัวต่อบริบทเมืองประวัติศาสตร์พิมาย ตามแนวทางของการพัฒนาเขตเมืองเก่าที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ ตามทิศทางขององค์การการศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (UNESCO) ต่อไป

บทที่ 2 แนวคิดและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จากการศึกษา เรื่อง การศึกษารูปแบบเรือนแถวตึกแถวในภูมิทัศน์ย่านประวัติศาสตร์พิมาย จำเป็นที่จะต้องแบ่งส่วนที่ทำการศึกษาตามประเด็นของหัวข้อวิจัยในการทบทวนวรรณกรรม งานศึกษางานวิจัย และงานวิชาการที่เกี่ยวข้อง ในแต่ละประเด็น เพื่อตรวจสอบสภาพของ การศึกษา เพื่อตอบคำถามของการศึกษาตามองค์ประกอบต่างๆ ในครบถ้วนสมบูรณ์โดยมีหัวข้อ ที่ทำการศึกษา มีดังต่อไปนี้

ประวัติศาสตร์ความเป็นมาและข้อมูลพื้นฐานของพื้นที่เมืองประวัติศาสตร์พิมาย

พิมาย เป็นอำเภอที่มีขนาดใหญ่อำเภอหนึ่งของจังหวัดนครราชสีมา มีขนาดพื้นที่ทั้งหมด 30,043.75 ไร่ (48.07 ตารางกิโลเมตร) โดยมีพื้นที่เทศบาลตำบลพิมาย จำนวน 1.6 ตารางกิโลเมตร และมีลักษณะทางภูมิประเทศเป็นที่ราบลาดเขาด้านทิศใต้ลงสู่ทิศเหนือ โดยด้านทิศใต้จะเป็นที่ สูง สภาพดินส่วนใหญ่เป็นดินร่วนปนทราย เป็นพื้นที่เหมาะแก่การเพาะปลูกพืชไร่ ด้าน ทิศเหนือจะเป็นที่ลุ่มเหมาะแก่การทำนา มีแม่น้ำสำคัญไหลผ่านได้แก่ ลำน้ำมูล ลำน้ำจักราช ลำน้ำเค็ม และลำน้ำฉาง

พิมายเดิมมีชื่อเรียกว่า "อำเภอเมืองพิมาย" ซึ่งมีฐานะเป็นอำเภอ เมื่อ พ.ศ.2443 โดยมี ขุนขจิตสารกรรม ตำแหน่งนายอำเภอคนแรก และนายวิจิตร สายเชื้อ ดำรงตำแหน่งนายอำเภอ คนปัจจุบัน เมื่อปี พ.ศ.2454 สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ ในรัชกาลที่ 5 หรือ สมเด็จพระพันปีหลวง ได้เสด็จประพาสเมืองพิมาย และได้เสด็จพักแรมที่ไทรงาม คณะกรรมการเมือง พิมายได้พร้อมกันรับเสด็จ โดยจัดสถานที่ประทับที่ลำน้ำตลาด ซึ่งเรียกว่า "วังเก่า" และได้ปรับปรุง ถนนสายต่าง ๆ ในบริเวณที่ตั้งอำเภอ ให้สะอาดสวยงามเป็นจำนวนทั้งสิ้น 6 สาย และได้ตั้งชื่อถนน เพื่อเป็นการเฉลิมพระเกียรติ คือ ถนนจอมสุดาเสด็จ ถนนวนปรางค์ ถนนอนันตจินดา ถนนบุษยานันต์ ถนนราชชนนี และถนนจวนเก่า ปี พ.ศ.2457 ได้สร้างที่ว่าการอำเภอพิมาย บริเวณด้านตะวันออก เฉียงเหนือด้านใต้ของปราสาทหินพิมาย และทางราชการได้ติดคำว่า "เมือง" ออกเมื่อปี พ.ศ.2483 และให้เรียกว่า "อำเภอพิมาย" จนถึงปัจจุบัน

ตำบลในเมืองเป็นตำบลเก่าแก่ เดิมสมัยจอมพล ป.พิบูลสงครามได้ยุบตำบลประตู่ไชย มารวมกันตำบลในเมือง โดยมีหมื่นเสมาภักดีเป็นกำนัน ในปี พ.ศ. 2507 ได้แยกพื้นที่บางส่วน เป็นนิคมสร้างตนเอง และส่วนที่เหลือคือตำบลในเมืองและปัจจุบันมีจำนวนหมู่บ้านทั้งสิ้น 18 หมู่บ้าน ได้แก่

1.บ้านในเมือง 2.บ้านในเมือง 3.บ้านส่วย 4.บ้านขาม 5.บ้านกอก 6.บ้านนางเจริญ
7.บ้านม่วง 8.บ้านวังหิน 9.บ้านดอนแซะ 10.บ้านวงกลาง 11.บ้านชีเหล็ก 12.บ้านทองหลาง.
13.บ้านดง 14.บ้านประตู่ชัย 15.บ้านน้อยสามัคคี 16.บ้านใหม่สามัคคี 17.บ้านเมรุพรหมทัต
18.บ้านวังหิน

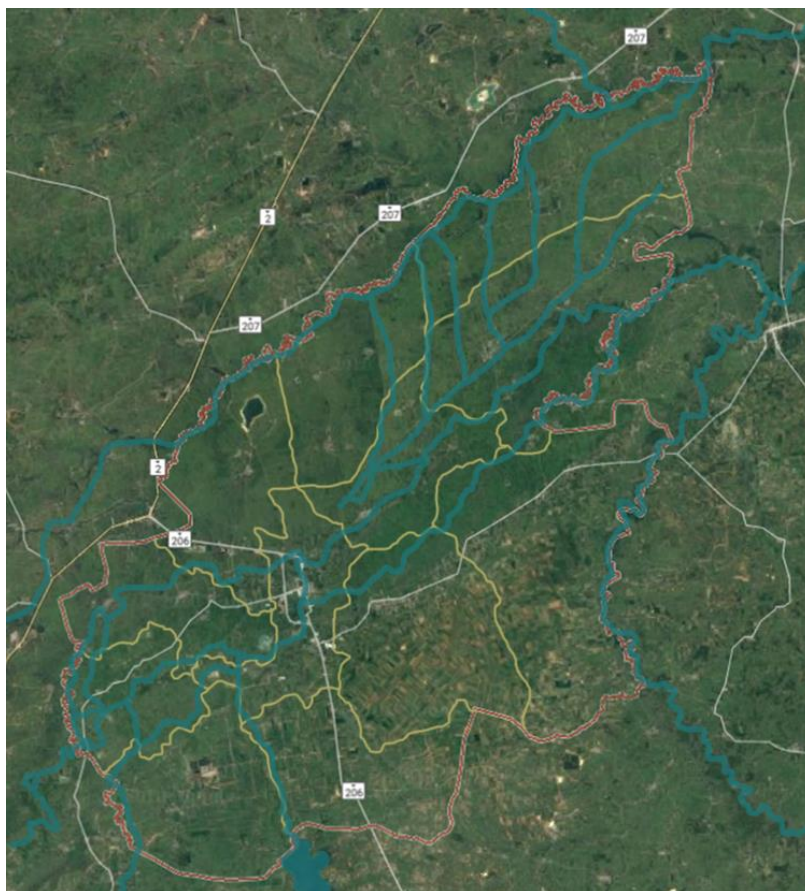
1. จากภูมิโนแควศ์สู่ภูมิทัศน์วัฒนธรรมย่านประวัติศาสตร์พิมาย

อำเภอพิมายมีพื้นที่ทั้งหมด 896,871 ตารางกิโลเมตร ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ ของจังหวัดนครราชสีมา มีอาณาเขตติดต่อกับ เขตการปกครองข้างเคียงดังต่อไปนี้ ทิศเหนือติดต่อกับ อำเภอโนนแดง และอำเภอประทาย จังหวัดนครราชสีมา ทิศตะวันออกติดต่อกับอำเภอชุมพวง จังหวัดนครราชสีมา ทิศใต้ติดต่อกับอำเภอห้วยแถลง และอำเภอจักราช จังหวัดนครราชสีมา ทิศตะวันตกติดต่อกับอำเภอโนนสูงและอำเภอคง จังหวัดนครราชสีมา

เมืองพิมาย มีลักษณะทางภูมิทัศน์เป็นที่ราบสูง ลักษณะภูมิประเทศของอำเภอพิมาย โดยทั่วไปพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ราบลุ่ม เป็นที่ราบลาดเขาจากด้านทิศใต้ลงสู่ทิศเหนือ มีลักษณะเป็น พื้นที่ลูกคลื่นลอนตื้น และมีที่ราบลุ่มบริเวณริมฝั่งแม่น้ำ พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่การเกษตร มีสภาพดิน เป็นดินร่วนปนทราย มีแม่น้ำสำคัญไหลผ่านได้แก่ ลำน้ำมูล ลำน้ำจักราช ลำน้ำเค็ม ลำฉกาจ

จากปัจจัยทางภูมิศาสตร์ดังกล่าว ได้ก่อให้เกิดกิจกรรมที่สำคัญสืบเนื่องจากอดีตจนถึงปัจจุบัน ได้แก่

1) การเกษตรกรรม พื้นที่ราบเขาจากด้านทิศใต้ลงสู่ทิศเหนือของอำเภอเหมาะแก่การทำ การเกษตร เนื่องจากพื้นที่มีความลาดชันน้อย และยังมีแม่น้ำมูลและลำน้ำเค็มไหลผ่าน พื้นที่บริเวณนี้ จึงเป็นพื้นที่ที่เหมาะสมแก่การทำนา สันนิษฐานว่าน่าจะเริ่มทำนาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ เพราะ พบหลักฐานเป็นเมล็ดข้าวในเครื่องปั้นดินเผา

ภาพที่ 3 ภาพแสดงแผนที่เชิงกายภาพของอำเภอพิมาย

2) **เกลือสินเธาว์** อำเภอพิมายเป็นส่วนหนึ่งของแอ่งโคราช ซึ่งเป็นแอ่งที่มีชั้นเกลือหินที่รองรับอยู่ใต้ดินเป็นโดมเกลือ (Salt Dome) มีชั้นน้ำเค็มอยู่ใต้ดิน สภาพดินเป็นดินเค็มมีคราบเกลือที่ผิวดิน การผลิตเกลือที่พิมายจะทำการสูบน้ำเค็มจากใต้ดินขึ้นมาตากแดดเรียกว่า นาเกลือ ซึ่งเป็นวิธีที่สืบทอดกันมาตั้งแต่โบราณตั้งแต่สมัยพระนครสังผลให้พิมายเป็นเมืองเศรษฐกิจตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

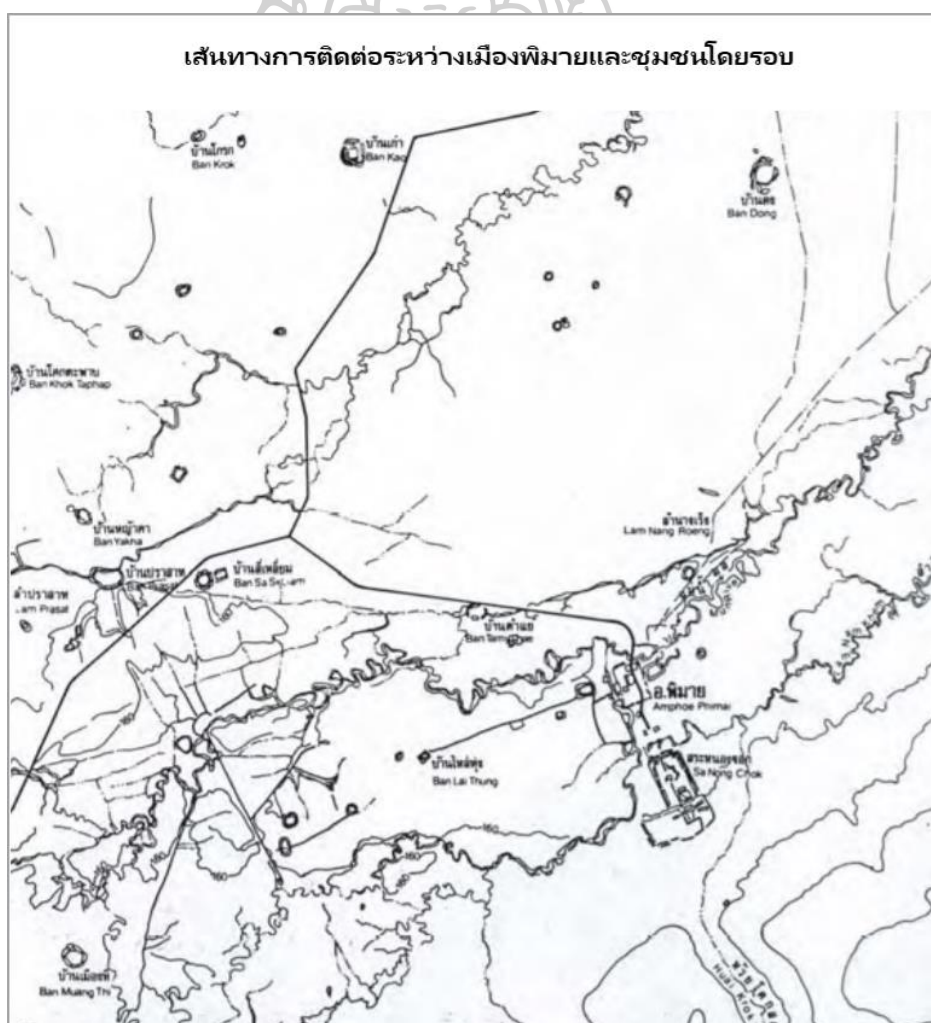
2. มองประวัติศาสตร์พิมายผ่านยุคก่อนประวัติศาสตร์ จวบจนถึงผังเมืองใหม่ หลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง

2.1 สมัยก่อนประวัติศาสตร์

พิมายหรือเมืองพิมาย ปรากฏเป็นชื่อเมืองอยู่ในศิลาจารึกที่พบหลายแห่ง แม้รูปคำอาจไม่ตรงกันบ้าง แต่เป็นที่เชื่อกันว่าหมายถึงเมืองพิมายอันเป็นที่ตั้งของปราสาทหินพิมาย โดยเรียกว่า *ภิมปุระ* *เมืองวิมาย*บ้าง และจากจารึกในปราสาทพระขรรค์ของพระเจ้าชัยวรมันที่ 7

กล่าวถึงการสร้างที่พักคนเดินทาง จากเมืองหลวงไปสู่เมืองต่าง ๆ และเมืองวิมาเยปุระ ซึ่งแสดงให้เห็นว่าเมืองพิมายเป็นเมืองการค้า มีความเจริญรุ่งเรืองมาแต่โบราณ และชื่อของเมืองพิมาย ก็ยังคงอยู่จนถึงปัจจุบัน แสดงให้เห็นว่าเมืองแห่งนี้ไม่เคยเลือนหายไปจากหน้าประวัติศาสตร์

เมื่อพิจารณาจากลักษณะภูมิศาสตร์ของเมืองพิมาย จะเห็นได้ว่าเมืองพิมายมีเส้นทางการคมนาคมทั้งทางบกและทางน้ำติดต่อกับชุมชนในบริเวณใกล้เคียงได้โดยรอบทางด้านเหนือสามารถติดต่อกับบ้านเมืองในกลุ่มแม่น้ำชีและกลุ่มแม่น้ำโขง ด้านตะวันออกติดต่อกับเมืองในเขตประเทศกัมพูชาได้โดยผ่านช่องเขาของเทือกเขาพนมดงรัก เช่น ช่องตะโก ช่องตาเมื่อน ช่องเสม็ด ช่องกร่างหรือจุกตรง เป็นต้น ส่วนทางด้านตะวันตกข้ามเทือกเขาตงพญาเย็นไปลงลำน้ำป่าสักขึ้นไปติดต่อกับเมืองในกลุ่มแม่น้ำป่าสักตอนบนหรือล่องลงไปยังลุ่มแม่น้ำลพบุรีหรือตอนบนของอ่าวไทยได้ จึงทำให้พิมายกลายเป็นศูนย์กลางทางสังคมและวัฒนธรรมรวมถึงการเมืองในอดีต

ภาพที่ 4 ภาพเส้นทางการติดต่อระหว่างเมืองพิมายและชุมชนโดยรอบ
ที่มา: การศึกษาคติการออกแบบปราสาทหินพิมาย อ.เมือง จ.นครราชสีมา

จากการวิเคราะห์พื้นที่เมืองพิมายอยู่บริเวณที่ราบสูงโคราชเป็นพื้นที่ลำน้ำสาขาหลายสายของแม่น้ำมูล ทำให้บริเวณนี้มีความอุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การตั้งถิ่นฐานและการเกษตรกรรม โดยเฉพาะในเขตต้นน้ำทางด้านตะวันตก เช่น ลำเชิงไกร ลำธารปราสาท ลำจักรราช ซึ่งในบริเวณนี้มีการศึกษาพบหลักฐานเครื่องมือเครื่องใช้และร่องรอยการอยู่อาศัยของมนุษย์มาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลายหรือช่วงยุคเหล็ก อีกทั้งที่เมืองพิมายเองก็มีการขุดพบเศษภาชนะดินเผาสีดำขัดผิวเขียนลาย หรือที่เรียกกันว่า ภาชนะดินเผาแบบ พิมายดำ กระจายอยู่ทั่วเมือง พบว่ามีอายุมากกว่า 2,500 ปีขึ้นไป แต่ตัวเมืองพิมายเริ่มปรากฏรูปชัดเจนในสมัยทวารวดี โดยเป็นศูนย์กลางพุทธศาสนานิกายมหายานซึ่งแพร่หลายสืบทอดอยู่ในบริเวณนี้

2.2 เมืองพิมายในสมัยลพบุรี

ในสมัยลพบุรี เมื่ออิทธิพลทางศิลปกรรมวัฒนธรรมของขอมแพร่เข้าสู่พื้นที่ภาคอีสานตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 16 ทำให้ พิมายเปลี่ยนแปลงจากการสร้างเมืองที่รูปร่างไม่สม่ำเสมอมาเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าและมีคูน้ำคันดินขนาบ ราว พ.ศ. 1345 – 1396 พระเจ้าชัยวรมันที่ 2 ให้เอาเมืองพิมายตั้งขึ้นเป็นเมืองลูกหลวงปกครองเขตลุ่มน้ำโขง (พระบริหารเทพธานี, 2496:235) ย่อมแสดงให้เห็นถึงของสำคัญของเมืองพิมายให้การเป็นตัวแทนการปกครองและเชื่อมต่อยังเมืองต่าง ๆ ในลุ่มแม่น้ำโขง

2.3 เมืองพิมายในสมัยขอม

เมืองพิมายมีลักษณะภูมิประเทศเป็นที่ราบลุ่มมีแม่น้ำหลายสายไหลโอบล้อมคือทางด้านตะวันตกมีแม่น้ำมูลไหลโอบไปทางทิศเหนือและทิศตะวันออก ทางด้านใต้มีลำน้ำจักราชไหลไปทางทิศตะวันตกและมีสาขาคือลำน้ำเค็มไหลผ่านท่านางสระผมทางด้านใต้ของเมืองพิมายไปบรรจบกับแม่น้ำมูล เมื่อพิจารณาจากลักษณะภูมิศาสตร์ของเมืองพิมาย จะเห็นได้ว่าเมืองพิมายมีเส้นทางการคมนาคมทั้งทางบกและทางน้ำติดต่อกับชุมชนในบริเวณใกล้เคียงได้โดยรอบ ทางด้านเหนือสามารถติดต่อกับบ้านเมืองในลุ่มแม่น้ำชีและลุ่มแม่น้ำโขง ด้านตะวันออกติดต่อกับเมืองในเขตประเทศกัมพูชาได้โดยผ่านช่องเขาของเทือกเขาพนมดงเร็ก เช่น ช่องตะโก ช่องตาเมื่อน ช่องเสม็ด ช่องกร่างหรือจุกตรงเป็นต้น ส่วนทางด้านตะวันตกข้ามเทือกเขาตงพญาเย็นไปลงลำน้ำป่าสักขึ้นไปติดต่อกับเมืองในลุ่มแม่น้ำป่าสักตอนบนหรือล่องลงไปยังลุ่มแม่น้ำลพบุรีหรือตอนบนของอ่าวไทยได้จากลักษณะดังกล่าว ประกอบกับบริเวณที่ราบสูงโคราชเป็นพื้นที่ลำน้ำสาขาหลายสายของแม่น้ำมูล ทำให้บริเวณนี้มีความอุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การตั้งถิ่นฐานและการเกษตรกรรม โดยเฉพาะในเขตต้นน้ำทางด้านตะวันตก เช่น ลำเชิงไกร ลำธารปราสาท ลำจักรราชซึ่งในบริเวณนี้มีการศึกษาพบหลักฐานเครื่องมือเครื่องใช้และร่องรอยการอยู่อาศัยของมนุษย์มาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลายหรือช่วงยุคเหล็ก อีกทั้งที่เมืองพิมายเองก็มีการขุดพบเศษภาชนะดินเผาสีดำขัดผิวเขียนลาย หรือที่เรียก

กันว่า ภาชนะดินเผาแบบพิมายดำ กระจายอยู่ทั่วมือง ซึ่ง**ศรีศักร วัลลิโภดม** แสดงความเห็นว่าจะมีอายุประมาณพุทธศตวรรษที่ 8

ชุมชนในเขตลุ่มแม่น้ำมูลเริ่มมีการตั้งถิ่นฐานเป็นบ้านเมืองขึ้นในช่วงประมาณพุทธศตวรรษที่ 12 (ประมาณกลางคริสต์ศตวรรษที่ 6 ถึงกลางคริสต์ศตวรรษที่ 7) ปรากฏเมืองที่มีคันดินล้อมรอบ ซึ่งมีรูปร่างกลมหรือมีรูปร่างไม่แน่นอนกระจายอยู่ทั่วมือง เช่น บริเวณบ้านเมืองฝ้าย ตำบลบ้านฝ้าย อำเภอนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์ บริเวณบ้านโตนด ตำบลโตนด อำเภอโนนสูงบริเวณเมืองพิมาย อำเภอพิมาย บริเวณเมืองเสมา อำเภอเนินสูง บริเวณหินซอนอำเภอปักธงชัย จังหวัดนครราชสีมา โดยบริเวณบ้านโตนดที่อยู่ห่างจากเมืองพิมายไปทางด้านใต้ประมาณ 20 กิโลเมตร ได้พบลูกปัดแก้วสีน้ำเงินและลูกปัดหินทำด้วยหินอากีและเตอร์เนเซียน มีลายสลักเขียว เหลือง แดง ซึ่งพบมากในชุมชนลุ่มน้ำเจ้าพระยา แสดงให้เห็นว่าบ้านเมืองในเขตลุ่มแม่น้ำมูลมีการรับวัฒนธรรมจากภายนอกเข้ามา **พิเศษ เจียจันทร์พงษ์** แสดงความเห็นว่าเป็นบริเวณบ้านโตนดน่าจะเป็นหมู่บ้านชนบทของเมืองพิมาย เป็นพื้นที่ทำการเพาะปลูกส่วนหนึ่งของเมืองพิมาย โดยมีแม่น้ำมูลเป็นทางคมนาคมขนส่งในการลำเลียงพืชพันธุ์ธัญญาหารสู่เมืองพิมาย (พิเศษ เจียจันทร์พงษ์, 2545) ในขณะเดียวกัน เมืองพิมายได้ปรากฏชื่ออยู่ในจารึกของเขมรมาตั้งแต่สมัยพระเจ้าอโศกนรมันที่ 1 (พ.ศ.1159 ถึงราว พ.ศ. 1180) ว่าภิมปุระ (Bhimapura) ประกอบกับการพบจารึกของพระเจ้ามเหศวรมัน (ราว พ.ศ. 1150 ถึง พ.ศ. 1159) ที่อำเภอนางรองจังหวัดบุรีรัมย์ และที่จังหวัดอุบลราชธานีเป็นจำนวนหลายหลัก แสดงให้เห็นว่าอารยธรรมเขมรได้แผ่ขยายอิทธิพลเข้ามามีบทบาทในเขตลุ่มแม่น้ำมูลตั้งแต่ช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 12 แล้ว โดยปรากฏชุมชนในวัฒนธรรมเขมรหลายแห่งในบริเวณนี้ เช่น บริเวณแก่งสะพือ อำเภอพิบูลย์มังสาหาร จังหวัดอุบลราชธานี บริเวณบ้านดม อำเภอสังขะ จังหวัดสุรินทร์

เมืองพิมายได้เจริญขึ้นมามีบทบาทสำคัญเป็นเมืองศูนย์กลางขนาดใหญ่ของอารยธรรมเขมรในเขตลุ่มแม่น้ำมูลในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 16 เมื่อมีการสถาปนาราชวงศ์มหิธรปุระ (Mahidrapura) ขึ้นในเขตที่ราบสูงโคราช และเจริญรุ่งเรืองที่สุดในสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 (พ.ศ. 1724 ถึงราว พ.ศ. 1763) เพราะมีชื่อเมืองพิมายปรากฏในจารึกปราสาทพระขรรค์ กล่าวว่า “จากเมืองหลวงไปยังเมืองวิมาย (มี) ที่พักพร้อมด้วยไฟ 17 แห่ง” (จันทร์ไพบ, 2545:18) และมีรูปฉลององค์ของพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 และพระชายาอยู่ที่ปราสาทหินพิมายด้วยจารึกที่พบที่ปราสาทหินพิมายมีทั้งหมด 6 หลัก คือ

1) จารึกปราสาทหินพิมาย 1 อักษรขอม ภาษาสันสกฤต ศิลาราย กว้าง 57 เซนติเมตร สูง 40 เซนติเมตร หนา 12 เซนติเมตร ไม่ปรากฏหลักฐานว่าพบในส่วนตัวของปราสาท

2) จารึกปราสาทหินพิมาย 2 อักษรขอม ภาษาสันสกฤตและเขมร ศิลารูปใบเสมา กว้าง 23 เซนติเมตร สูง 18 เซนติเมตร หนา 5.5 เซนติเมตร พบที่มุมตะวันออกเฉียงใต้ของปราสาทประธาน

- 3) จารึกปราสาทหินพิมาย 3 อักษรขอม ภาษาเขมร พบที่กรอบประตูซุ้มระเบียงคดด้านทิศใต้
- 4) จารึกปราสาทหินพิมาย 4 อักษรขอม ภาษาเขมร พบที่ระเบียงคดด้านใต้ซีกตะวันออก เป็นจารึกฐานประติมากรรม
- 5) จารึกปราสาทหินพิมาย 5 อักษรขอม ภาษาบาลี กว้าง 15 เซนติเมตร ยาว 32 เซนติเมตร ไม่ปรากฏหลักฐานว่าพบในส่วนใดของปราสาท
- 6) จารึกปราสาทหินพิมาย 6 อักษรขอม ภาษาเขมร แตกชำรุดเป็น 5 ชิ้น ไม่ปรากฏหลักฐานว่าพบส่วนใดของปราสาท
- 7) จารึกที่มีข้อความพอที่จะศึกษาได้ คือ จารึกปราสาทหินพิมาย 2 จารึกปราสาทหินพิมาย 3 และจารึกปราสาทหินพิมาย 4

โดยเนื้อหาของจารึกมีประเด็นที่สำคัญ คือ

- 1) การบูชาและถวายของแด่พระพุทธรเจ้า
- 2) การกล่าวสรรเสริญพระเจ้าสุริยวรมันที่ 1 (พ.ศ. 1545 – 1593)
- 3) การทำนุบำรุงศาสนสถานโดยการสร้างรูปเคารพ การทำพิธีต่างๆ และการถวายที่ดิน ข้าทาส สิ่งของแก่ศาสนสถานเพื่ออุทิศบุญกุศลแก่บรรพบุรุษ
- 4) การสร้างเมืองและศาสนสถาน

จากจารึกปราสาทหินพิมาย 2 มีการกล่าวถึง มหาศักราช 95858 เทียบได้กับ พ.ศ.1579 และพระนาม “ศรีสุริยวรมะ” ซึ่งหมายถึง พระเจ้าสุริยวรมันที่ 1 ทำให้นักวิชาการมีความเห็นว่า ปราสาทหินพิมายคงจะสร้างขึ้นในรัชสมัยนี้ โดยปามังติเออร์ (H.Parmentier) ให้ความเห็นว่ารูปแบบศิลปะของซุ้มและมุขหน้าปราสาทประธาน น่าจะเป็นฝีมือช่างในสมัยพระเจ้าสุริยวรมันที่ 1 ซึ่งเทียบได้กับศิลปะที่ปราสาทวัดเอ็กและวัดบาเสตในเมืองพระตะบองซึ่งสร้างขึ้นในรัชกาลนี้แต่จารึกหลักนี้มีปัญหาที่ว่าไม่ได้เป็นจารึกที่อยู่ติดกับตัวปราสาทหินพิมาย จึงไม่อาจสรุปลงไปได้อย่างชัดเจนว่า ปราสาทหินพิมายสร้างขึ้นในรัชสมัย พระเจ้าสุริยวรมันที่ 1 อย่างไรก็ตาม จารึกปราสาทหินพิมาย 3 ซึ่งเป็นจารึกที่ติดกับศาสนสถานได้กล่าวถึงมหาศักราช 1030 หรือ พ.ศ. 1651 ซึ่งตรงกับรัชกาล พระเจ้าธรณินทรวรมันที่ 1 (พ.ศ.1650 – 1656) ไว้ว่า “...กมรเตงอัญศรีวิเรนทราธิบตีวรมะเมืองโถกวะกุลสถาปนากรมเตงชคตเสนาบดีไตรโลกยวิชัย ซึ่งเป็นเสนาบดีแห่งกรมเตงชคต-วิมายะฯ...” ได้แสดงให้เห็นว่าในปี พ.ศ. 1651 มีปราสาทหินพิมายอยู่แล้ว เพราะมีรูปเคารพกรมเตงชคตวิมายะ ซึ่งเป็นประธานของปราสาทหินพิมายแล้ว โดยนักวิชาการแสดงความเห็นว่ากรมเตงอัญศรีวิเรนทราธิบตีวรมะนั้นน่าจะหมายถึงเจ้าเมืองหรือขุนนางของพระเจ้าธรณินทรวรมันที่ 1 ที่ครองเมือง

พินายอยู่ในขณะนั้น เพราะชื่อ ศรีวิเรนทราธิบดีวรมะ เป็นชื่อตามปราสาทหินพินายที่ปรากฏในจารึก คือ ศรีวิเรนทราศรม ซึ่งหมายถึง อาศรมของศรีวิเรนทราธิบดี และไขเดนมฟาเดน (E. Seidenfaden) ได้แสดงความเห็นว่า กมรเตงอัญศรีวิเรนทราธิบดีวรมะ ต่อมาก็น่าจะได้เป็นพระเจ้าสุริยวรมันที่ 2 (พ.ศ. 1656 ถึงหลัง พ.ศ. 1688) นอกจากนี้ ในตอนท้ายจารึกปราสาทหินพินาย 3 ยังได้กล่าวถึง ศักราช 1031 (พ.ศ. 1652) กมรเตงอัญศรีวิเรนทราธิบดีวรมะ ได้ถวายของและข้าพระแต่กมรเตงชดตเสนาบดีไตรโลกวิชัย เพื่อถวายผลนั้นแด่พระบาทกมรเตงอัญศรีธรณินทรวรมทเวชะฯ ซึ่งหมายถึง พระเจ้าธรณินทรวรมันที่ 1 ที่ครองราชย์อยู่ที่เมืองพระนครขณะนั้น จากจารึกทั้งสองหลักพอจะสันนิษฐานได้ว่า ปราสาทหินพินายคงจะสร้างขึ้นก่อนปี พ.ศ. 1651 ซึ่งกรอสลีเย่ (Bernard Philippe Groslier) กล่าวว่า คงเริ่มสร้างในสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ 6 (พ.ศ. 1623 – 1650 / ค.ศ. 1080 – 1107) เนื่องจากเมืองพินายเป็นราชธานีของพระองค์มาก่อน โดยพระองค์โปรดให้สร้างปราสาทหินพินายขึ้นเพื่ออุทิศถวายแด่บรรพบุรุษในราชวงศ์มหิธรปุระ

ปราสาทหินพินายเป็นศาสนสถาน que สร้างขึ้นในคติพุทธศาสนา เพราะประธานเป็นรูปพระพุทธรูปนาคปรกศิลา มีพระนาม กมรเตงชดตวิมาเย แต่การศึกษาเกี่ยวกับเรื่องนี้ นักวิชาการส่วนมากเข้าใจว่าพุทธศาสนา ลัทธิวัชรยาน หรือตันตระยาน เป็นนิกายหนึ่งของพุทธศาสนา ลัทธิมหายาน ซึ่งเมื่อศึกษาถึงปรัชญาและจุดมุ่งหมายของวัชรยานและมหายานแล้ว จะเห็นได้ว่าทั้งวัชรยานและมหายานต่างก็มีปรัชญาที่ต่างกัน ดังนั้นวัชรยานและมหายานจึงเป็นลัทธิที่แยกออกจากกันอย่างชัดเจน เมื่อพิจารณาจากหลักฐานที่ปรากฏที่ปราสาทหินพินายทั้งจากตัวศิลปะและจารึกกล่าวได้ว่า ปราสาทหินพินายสร้างขึ้นในพุทธศาสนา ลัทธิวัชรยาน เนื่องจากด้านหน้าทางเข้าปราสาทประธานปรากฏรูปพระวัชรสังวัตพุทธะ คือ พระชินพุทธะองค์ที่ 6 ของลัทธิวัชรยานแสดงรูปโดยทรงถือวัชระในพระหัตถ์ขวา และทรงถือกระดิ่งในพระหัตถ์ซ้าย และจากการศึกษาประติมากรรมเครื่องใช้สัมฤทธิ์ที่บริเวณเมืองพินายและบริเวณใกล้เคียง พบวัชระและกระดิ่งที่ภิกษุในลัทธิวัชรยานใช้ในการประกอบพิธีกรรมเป็นจำนวนมาก นอกจากนี้รูปเคารพที่ปรากฏอยู่บนทับหลังประดับประตูด้านในวิมานของปราสาทประธาน ยังแสดงถึงรูปเทพเจ้าในลัทธิวัชรยานด้วย คือทับหลังประดับทิศใต้ แสดงภาพกมรเตงชดตวิมาเยอยู่ตรงกลาง ตอนบนของทับหลัง คือ พระชินพุทธะ 6 พระองค์ ด้านละ 3 พระองค์ ทับหลังประดับทิศตะวันตก ตอนบนแสดงภาพพระอมิตาภพุทธะ พระชินพุทธะ ประจำทิศตะวันตกส่วนตอนล่างแสดงภาพความรื่นรมย์บนสวรรค์สุขาวดี ทับหลังประดับทิศเหนือ ตรงกลางเป็นรูปเทพเจ้า 3 พักตร์ 6 กร โดยพระหัตถ์ล่างอยู่ในท่าปางสมาธิ พระหัตถ์ขวากลางถือลูกประคำ และพระหัตถ์ซ้ายกลางถือกระดิ่ง ซึ่งก็คือเทววัชระ หรือพระวัชรินตามชื่อที่ปรากฏในจารึกของกัมพูชา ทับหลังประดับทิศตะวันออก แสดงภาพเทพเจ้า 4 พักตร์ 8 กร โดยพระพักตร์ที่ 4 อยู่ด้านหลังสองกรล่างอยู่ในท่าแสดงธรรม ร่ายรำอยู่ในท่าอรรธปรยังกะ บนพระไภรวะและนางกาลราตรี และทรงถือหนังสือข้าง เทพเจ้าองค์นี้คือ สังวร ซึ่งอยู่ในสกุลพระอักษะภะยะพระชินพุทธะประจำทิศตะวันออก

นอกจากนี้ ยังปรากฏทับหลังประดับประตูลึ้นหนึ่งไม่ทราบตำแหน่งเดิมจากปราสาทหินพิมาย คือ ทับหลังภาพเจ้าเมืองทำอัญญาประดิษฐ์ ในพระหัตถ์มีหมอน้ำที่รองรับน้ำมนตร์จากพระกมรเตงชคตวิมายะ ที่แสดงภาพอยู่ตอนกลางด้านบนของทับหลัง การถวายเป็นอัญญาประดิษฐ์เป็นการถวายเป็นการถวายความเคารพในลัทธิวัชรยาน ซึ่งยังคงปรากฏอยู่ในประเทศทิเบตและเนปาลปัจจุบัน

ลัทธิวัชรยานเริ่มปรากฏในเขมรมาตั้งแต่สมัยพระเจ้าราเชนทรวรมัน (พ.ศ. 1474 –1511) เพราะจารึกปราสาทเบ็งเวียนได้กล่าวถึงพระโลกेश্বরและนางปรัชญาปารมิตา ผู้ประทานกำเนิดพระชินพุทธะและธาตุทั้ง 5 (มูลปรกฤติ) ในไตรโลก นอกจากนี้จารึกบ้านสับบาก อำเภอบึงสามพัน จังหวัดนครราชสีมา ใน พ.ศ. 1609 (ค.ศ. 1066) ได้กล่าวถึงพระปาณจสุต ซึ่งคือ พระชินพุทธะในลัทธิวัชรยาน และยังกล่าวถึงคัมภีร์ศรีสมาจะ ซึ่งเป็นชื่อย่อของคัมภีร์ศรีคฤหยาสมัจฉานตระ(การสนทนาที่เป็นความลับ) เป็นคัมภีร์เก่าสุดที่พระพุทธเจ้าพระนามว่า สรรว-ตถาคต-กาย-วาก-จิตต์ ประทานให้กับพุทธสมาคมและเป็นต้นตำรับของวัชรยาน ทั้งยังเป็น 1 ใน 9 คัมภีร์หลักของเนปาลจารึกทั้งสองหลักแสดงให้เห็นว่าพุทธศาสนาวัชรยานได้มีการวางรากฐานในอารยธรรมเขมรมาตั้งแต่ปลายพุทธศตวรรษที่ 15 (ต้นคริสต์ศตวรรษที่ 10) และคงแผ่ขยายอิทธิพลเข้ามาในเขตที่ราบสูงโคราชช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 17 (กลางคริสต์ศตวรรษที่ 11) จากนั้นก็เจริญรุ่งเรืองที่สุดในสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 โดยมีศูนย์กลางของลัทธิวัชรยานในประเทศไทยที่เมืองพิมาย และมีปราสาทหินพิมายเป็นศาสนสถานที่สำคัญของลัทธินี้ หลังจากทีอาณาจักรขอมได้เสื่อมลงไปหลังจากที่พระเจ้าชัยวรมันที่ 7 สวรรคต ก็ไม่อาจกล่าวได้ว่าความสืบเนื่องของชุมชนที่เมืองพิมายได้ล้มสลายไปด้วย เพราะจากกลุ่มชนที่ใช้ภาษาขอม และมอญ - ขอม น่าจะยังอาศัยอยู่ในแถบนี้และกระจายตัวอยู่ในบริเวณใกล้เคียง (ศศิธร จันทรีไพบ, 2545:15-20)

2.4 เมืองพิมายสมัยอยุธยา

ในช่วงตอนปลายพุทธศตวรรษที่ 19 (ประมาณ พ.ศ. 1893) พระรามาธิบดีที่ 1 (พระเจ้าอู่ทอง) ได้ยกทัพไปตีอาณาจักรเขมรเป็นเมืองขึ้น ทำให้เมืองพิมายตกอยู่ในเขตชั้นหวิสัยมาของราชอาณาจักรทวาย และจากพงศาวดารฉบับหนึ่งบันทึกว่า สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 2 (เจ้าสามพระยา) เตรียมยกทัพไปตีบ้านเมืองแถบลุ่มน้ำมูล เมื่อเจ้าเมืองพิมายกับเจ้าเมืองพนมรุ้งรู้ข่าวก็ชิงอ่อนน้อมเสียก่อน ดังนั้นเมื่อสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถซึ่งเป็นพระราชโอรสได้ขึ้นครองกรุงศรีอยุธยาสืบต่อมา (พ.ศ. 1991-2031) จึงมีรายชื่อเมืองขึ้นเขตลุ่มแม่น้ำมูลถึงแม่น้ำโขง ส่วนทางลุ่มแม่น้ำมูลชื่อเมืองพิมายกับเมืองพนมรุ้งหายไป แต่มีเมืองนครราชสีมาขึ้นมาแทน ซึ่งสันนิษฐานว่าเมืองพิมายถูกรวมเข้ากับเมืองนครราชสีมา (วงศ์เทศ, 2558)

ต่อมาเมื่อครั้งสมเด็จพระนารายณ์มหาราช (พ.ศ. 2199-2231) เมืองนครราชสีมา มีเมืองขึ้น 5 เมือง คือ เมืองนครจำนาศึก เมืองชัยภูมิ เมืองพิมาย เมืองบุรีรัมย์ เมืองนารอง ซึ่งจะเห็นถึงความสำคัญของเมืองพิมายแม้จะเป็นเมืองขึ้นของเมืองนครราชสีมา แต่ยังคงฐานะความเป็นเมืองอยู่ ก่อนกรุงศรีอยุธยาแตกเมื่อ พ.ศ. 2310 ชุมนุมเจ้าพิมายนั้นมีกรมหมื่นเทพพิพิธเป็นเจ้าเมืองกรมหมื่นเทพพิพิธเป็นพระราชโอรสในสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ ผนวชในรัชสมัยพระเจ้าเอกทัศ แต่ต่อมาได้มีความผิดฐานคิดกบฏจึงถูกเนรเทศออกไปอยู่ที่ลังกา และ เมื่อพระเจ้ามังระส่งกองทัพมาตีไทย กรมหมื่นเทพพิพิธได้ทราบข่าวเสียกรุงศรีอยุธยาให้แก่พม่า จึงได้เดินทางกลับไทย เกลี้ยกล่อมผู้คนในเมืองนครราชสีมาให้สมัครเป็นพรรคพวกของตน และในที่สุดก็ยึดเมืองนครราชสีมาได้ ต่อมาหลวงแพ่ง น้องพระยาราชสีมาได้ไปเกณฑ์พลจากเมืองพิมาย เพื่อไปตีเมืองนครราชสีมาเอาเมืองคืนปรากฏว่ารบชนะจึงจับกรมหมื่นเทพพิพิธได้ หลวงแพ่งต้องการที่จะประหารชีวิตกรมหมื่นเทพพิพิธเสีย แต่เจ้าเมืองพิมายมีความสงสารจึงขอชีวิตไว้ และขอนำกรมหมื่นเทพพิพิธไปคุมไว้ที่เมืองพิมาย แต่เจ้าเมืองพิมายจงรักภักดีต่อเจ้ากรุงศรีอยุธยามาก จึงยกกรมหมื่นเทพพิพิธขึ้นเป็นเจ้าเมืองพิมาย ส่วนตนนั้นได้ถูกแต่งตั้งให้เป็นเจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ ผู้สำเร็จราชการบ้านเมืองทั้งหมด หลังจากนั้นกรมหมื่นเทพพิพิธก็ได้กำจัดหลวงแพ่งแล้วยึดเมืองนครราชสีมาและหัวเมืองน้อยใหญ่ทั้งปวงมารวมกับพิมายทั้งหมด แม้เมืองพิมายในสมัยอยุธยาจะไม่ได้มีบทบาทที่ชัดเจน และจากบันทึกต่าง ๆ ทางประวัติศาสตร์ ยังคงเห็นว่าเมืองพิมายยังเป็นเมืองที่สำคัญในเขตพื้นที่ลุ่มแม่น้ำมูล และยังคงทำหน้าที่เป็นหัวเมืองในเขตพื้นที่นั้น

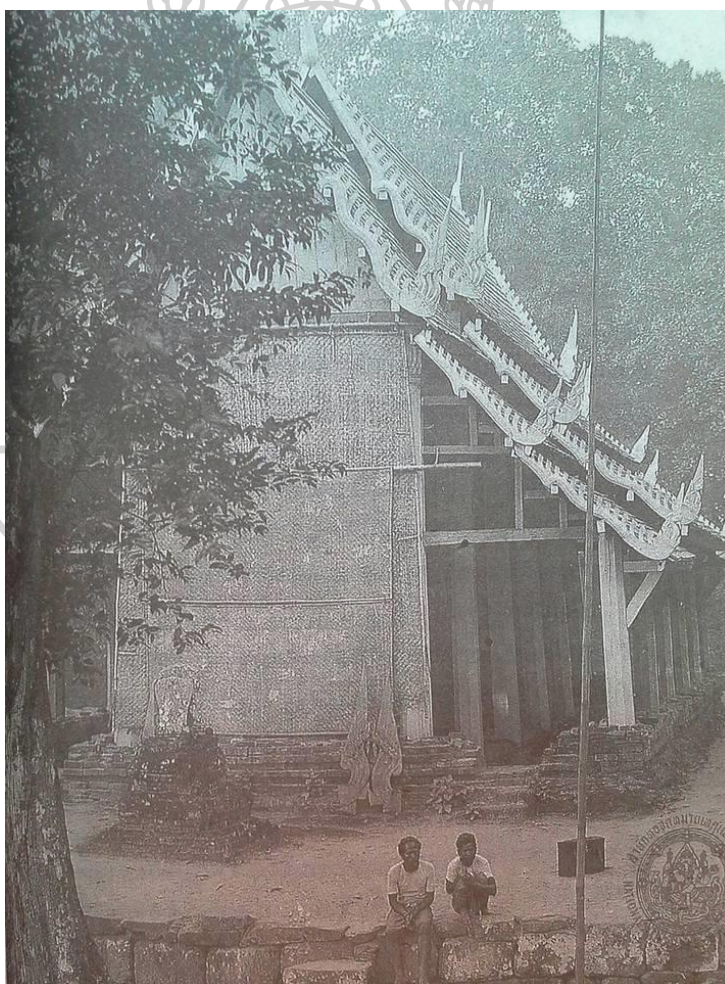

ภาพที่ 5 แผนที่ “ราชอาณาจักรสยาม” โดย เมอซิเออร์ เดอ ลามาร์ และ ซิมง เดอ ลาลูแบร์
 ปราบกฏเมืองนครราชสีมาในฐานะเป็นเมืองชั้นโท เป็นหัวเมืองใหญ่ควบคุมเขมรป่าดงที่ขึ้นต่อกรุงศรี
 อยุธยารัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

ที่มา: ศูนย์วัฒนธรรมเฉลิมราช มหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา

2.5 เมืองพินายสมัยกรุงธนบุรี

หลังจากเสียกรุงศรีอยุธยาให้แก่ข้าศึก พระพินาย (เจ้าเมืองพินาย) ได้ยกกรมหมื่นเทพพิพิธขึ้นเป็นใหญ่ เรียกว่า “เจ้าพินาย” มีอำนาจปกครองตลอดอาณาเขตเมืองนครราชสีมา โดยตั้งตนเป็นอิสระ เรียกว่า “ชุมนุมเจ้าพินาย” ในช่วงที่กรมหมื่นเทพพิพิธเป็นใหญ่อยู่ที่เมืองพินายนี้ ได้โปรดให้มีการบูรณะปราสาทหินพินายขึ้น โดยพบร่องรอยก่ออิฐที่ยอดปราสาทองค์ใหญ่ไว้แทนศิลาที่ชำรุด รวมทั้งมีการสร้างโบสถ์ขึ้นใหม่ 1 หลัง อยู่ที่ยอดปราสาททางด้านทิศตะวันตกของปราสาทหินพินาย เรียกว่า “โบสถ์เจ้าพินาย” ต่อมาสมเด็จพระเจ้าตากสินยกกำลังมาปราบชุมนุมเจ้าพินายลงได้ เมืองพินายก็ถูกลดความสำคัญลงในขณะที่เมืองนครราชสีมาได้รับการสนับสนุนให้เป็นศูนย์กลางการปกครองหัวเมืองที่ตั้งขึ้นใหม่

ภาพที่ 6 : โบสถ์เจ้าพินายโบสถ์ หรือ โบสถ์กรมหมื่นเทพพิพิธ วัดเดิม เมืองพินาย โคราชในอดีต สมัยรัชกาลที่ 5 ตั้งอยู่ริมปราสาทหินพินาย โบสถ์เป็นแบบวัดหลวงเก่า

ที่มา: จิตต์ วงษ์เทศ, หนังสือโคราชของเรา

2.6 ประวัติศาสตร์เมืองพิมายสมัยรัตนโกสินทร์

ในสมัยรัชกาลที่ 1 ทรงจัดการปกครองหัวเมืองทางแผ่นดินสูง โดยให้เมืองนครราชสีมา เป็นเมืองเอก และมีผู้สำเร็จราชการเมืองมียศเป็นเจ้าพระยา โดย ณ เวลานั้นเมืองพิมายได้ถูกลด บทบาทเนื่องจากการก่อกบฏ จึงถูกรวมเป็นส่วนหนึ่งของเมืองนครราชสีมา

พ.ศ. 2369 เมืองพิมายถูกใช้เป็นที่ตั้งกองทัพของเจ้าโถง หลานเจ้าอนุวงศ์ ในเหตุการณ์ ก่อกบฏของเจ้าอนุวงศ์ ซึ่งยกกองทัพมายึดเมืองนครราชสีมา แต่สุดท้ายก็ถูกพระยาราชสุภาวดีตีทัพ แยกทัพพร้อมกับทัพหลวงที่มาปราบกบฏพระเจ้าอนุวงศ์

พ.ศ. 2435 ในรัชกาลที่ 5 แบ่งเขตมณฑลออกเป็น “บริเวณ” มีข้าหลวงบริเวณขึ้นตรงต่อ ข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑล ให้รวมอำเภอบุรีรัมย์ อำเภอพิมาย อำเภอพุทไธสง อำเภอตะลุง อำเภอนางรอง เป็น “บริเวณนางรอง” (ศรีสุรนนท์, 2539) มีพระนครภักดี (ทองดี) รักษาการเจ้าเมือง นางรองต่อมาอาณาเขตของ เมืองนางรองเปลี่ยนแปลงไป คือเมืองรัตนบุรี ไปขึ้นกับจังหวัดสุรินทร์ เมืองพิมายไปขึ้นกับจังหวัดนครราชสีมา จากบันทึกของพระยาพรหมภิบาลได้บันทึกไว้ว่า

“เดิมเมืองนครราชสีมา มีเมืองขึ้นอยู่ 11 เมือง ยกมารวมเป็นมณฑลอีก 6 เมือง รวม 18 เมืองทั้งเมืองนครราชสีมา ได้แบ่งออกเป็นบริเวณ คือ เมืองนครราชสีมา 1 เมือง นครจันทิก 1 เมือง ปักธงชัย 1 เมือง พิมาย 14 รวม 4 เมืองเป็นบริเวณ นครราชสีมา พระยากำแหงสงคราม ฯลฯ เป็นข้าหลวงรักษาราชการ” (มูลนิธิ สารานุกรมวัฒนธรรมไทย, 2542)

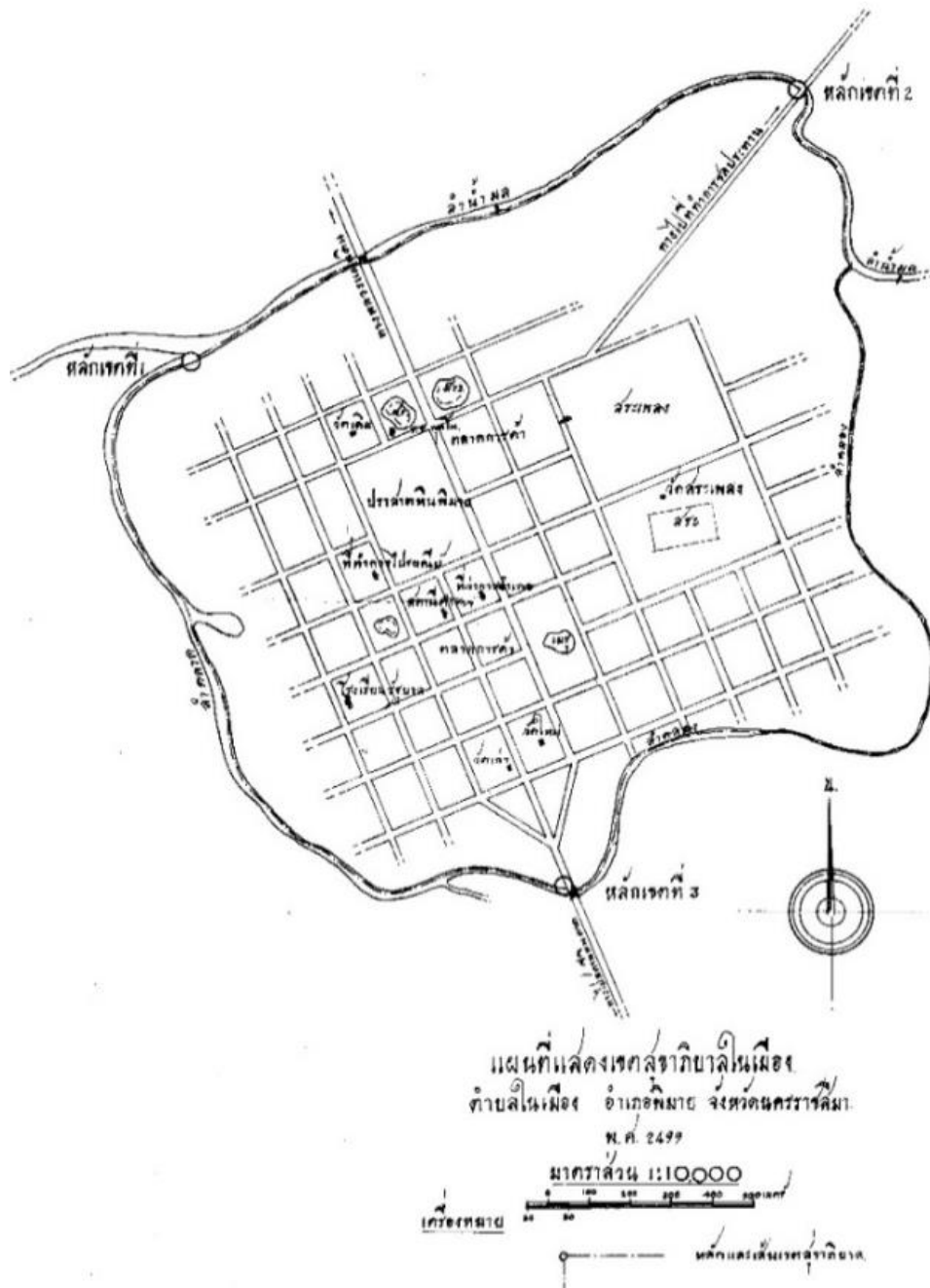
หลังจากนั้น เมืองพิมายได้เปลี่ยนแปลงฐานะเป็นอำเภอเมืองพิมายใน พ.ศ. 2460 และต่อมา เปลี่ยนแปลงเป็น “อำเภอพิมาย” ใน พ.ศ. 2482

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 เหตุการณ์ทางด้านการเมือง สืบเนื่องมาจากนโยบายขยายอาณานิคมของอังกฤษและฝรั่งเศส แผ่มาครอบคลุมบริเวณแหลมอินโดจีน พระองค์ทรงตระหนักถึงความสำคัญของการคมนาคมโดยเส้นทางรถไฟ เพราะการใช้แต่ทาง เกรียนและแม่น้ำลำคลองไม่เพียงพอแก่การบำรุงรักษาพระราชอาณาเขต ราษฎรที่อยู่ห่างไกลจาก เมืองหลวงมีจิตใจโน้มเอียงไปทางประเทศใกล้เคียง สมควรที่จะสร้างทางรถไฟขึ้นในประเทศ เพื่อติดต่อกับมณฑลชายแดนก่อนอื่น ทั้งนี้เพื่อสะดวกแก่การปกครอง ตรวจตราป้องกันการรุกราน เป็นการเปิดภูมิประเทศให้ประชาชนพลเมืองเข้าบุกเบิกพื้นที่ที่กว้างว่างเปล่าให้เป็นประโยชน์ทาง เศรษฐกิจของประเทศ และจะเป็นเส้นทางขนส่งผู้โดยสารและสินค้าไปมาถึงกันได้ง่ายยิ่งขึ้น ดังนั้น ในปี พ.ศ. 2430 จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ เซอร์แอนดรู คลาก และบริษัทป็นชาร์ด แมกทักการ์ด โลเธอร์ ดำเนินการสำรวจเพื่อสร้างทางรถไฟจาก กรุงเทพฯ - เชียงใหม่ และมีทางแยก ตั้งแต่เมืองสระบุรี - เมืองนครราชสีมาสายหนึ่ง จากเมืองอุตรดิตถ์ - ตำบลท่าเตีอริมฝั่งแม่น้ำโขง

สายหนึ่ง และจากเมืองเชียงใหม่ไปยังเชียงราย เชียงแสนหลวงอีกสายหนึ่ง โดยทำการสำรวจให้แล้วเสร็จเป็นตอน ๆ รวม 8 ตอน ในราคาค่าจ้างโดยเฉลี่ยไม่เกินไมล์ละ 100 ปอนด์ ทั้งสองฝ่ายลงนามในสัญญา เมื่อวันที่ 16 มีนาคม พ.ศ.2430 เมื่อได้สำรวจแนวทางต่าง ๆ แล้ว รัฐบาลพิจารณาเห็นว่าจุดแรกที่สมควรจะสร้างทางรถไฟเชื่อมกับเมืองหลวงของไทยก่อนอื่น คือ นครราชสีมา ดังนั้นในเดือนตุลาคม 2433 จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ก่อตั้งกรมรถไฟขึ้น สังกัดอยู่ในกระทรวงโยธาธิการ มีพระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้ากรมขุนนริศรานุวัดติวงศ์ ทรงเป็นเสนาบดี และนาย เค. เบ็ทเก (K. Bethge) ชาวเยอรมัน เป็นเจ้ากรมรถไฟ พร้อมกันนั้นได้ เปิดประมูลสร้างทางรถไฟสายกรุงเทพ - นครราชสีมา เป็นสายแรก ณ ที่ทำการรถไฟกรุงเทพ ปรากฏว่า มิสเตอร์ จี ูเร แคมป์เบล แห่งอังกฤษ เป็นผู้ค้าประกันประมูลได้ในราคาต่ำสุด โดยเสนอราคาเป็นเงิน 9,956,164 บาท ส่งผลให้ความเจริญจากเมืองหลวงเข้าสู่พื้นที่ต่างจังหวัด รวมถึงอำเภอต่าง ๆ ทางอยู่ในชุมทางรถไฟ ถึงแม้ว่าอำเภอพิมายเองจะไม่ได้อยู่ในชุมทางของเส้นทางรถไฟ แต่การเกิดขึ้นของรถไฟก็ส่งผลให้มีการค้าขายและการเข้ามาของวัสดุสมัยใหม่ในช่วงเวลานั้น เข้ามายังตัวอำเภอด้วยเช่นกัน

2.7 การเปลี่ยนแปลงผังเมืองใหม่หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง

ช่วงหลังจากการเปลี่ยนแปลงการปกครองเกิดการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่เกิดขึ้นจากนโยบายพัฒนาประเทศสมัยพระยาพลพลพยุหเสนาที่มีเป้าหมายเพื่อให้ประเทศพัฒนา นโยบายสร้างชาติส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงมากมายรวมถึงอำเภอพิมายด้วยเช่นกัน โดยประกาศจากกระทรวงมหาดไทยเมื่อ พ.ศ. 2499 ได้มีนโยบาย “จัดตั้งสุขาภิบาลในเมือง อำเภอพิมาย จังหวัดนครราชสีมา” โดยยกฐานะส่วนตำบลในเมืองขึ้นเป็นสุขาภิบาล ซึ่งในประกาศมีการกำหนดขอบเขตไว้อย่างชัดเจน ทั้งยังมีการทำผังแสดงเขตสุขาภิบาลในเมือง ซึ่งแสดงให้เห็นถึงกายภาพของเมืองในช่วงเวลานั้น พร้อมทั้งแผนพัฒนาเมืองพิมายตามนโยบายพัฒนาประเทศ นอกจากนี้ในปีพ.ศ.2500 ได้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นอีกครั้งจากนโยบายพัฒนาเศรษฐกิจทำให้เกิดแนวคิดในการจัดสรรพื้นที่สำหรับทำกิน จัดตั้งเป็นนิคมก่อให้เกิดนิคมสร้างตนเองพิมาย จังหวัดนครราชสีมา ส่งผลต่อการขยายตัวของเมืองซึ่งเดิมกระจุกอยู่บริเวณภายในกำแพงเมือง และมีผลต่อถือครองที่ดินและการขยายตัวของประชากรด้วยเช่นกัน

ภาพที่ 7 แผนที่แสดงเขตสุขาภิบาลในเมือง
ที่มา: ประกาศกระทรวงมหาดไทย เรื่องจัดตั้งสุขาภิบาลในเมือง อำเภอพิมาย จังหวัด
นครราชสีมา (30 พฤษภาคม 2499)

เหตุการณ์ความเปลี่ยนแปลงของเมืองพิมาย

2426 - 2427 คณะสำรวจชาวฝรั่งเศสสำรวจปราสาทหิน
ร่างแผนผังเมืองพิมาย

2433 Lunet de Lajongiere สำรวจและแก้ไข
แผนผังเมืองของคณะสำรวจชาวฝรั่งเศส

2440 เมืองพิมาย ถูกรวมอยู่ในจังหวัดนครราชสีมา

2443 เมืองพิมาย ยกฐานะเป็น อำเภอเมืองพิมาย

2453 พระยาจำปตได้ปรับปรุงเมืองพิมาย
ให้เป็นเมืองการค้า
เพราะติดล่านามูล

2454

2457 ได้มีการสร้างที่ว่าการอำเภอพิมาย
ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ของปราสาท

2477 หลวงวิจิตรวาทกร เริ่มบูรณะปราสาทหิน
พิมายและพยายามปรับปรุงเมืองพิมาย

2479

2480 กรมศิลปากรประกาศขึ้นทะเบียนโบราณสถาน 9 แห่งในพิมาย

2482 เปลี่ยนจากอำเภอเมืองพิมายเป็น อำเภอพิมาย

2491 ก่อตั้งโรงเรียนประจำอำเภอ โรงเรียนพิมายวิทยา

2498 รัชกาลที่ 9 และสมเด็จพระราชินี
เสด็จทอดพระเนตรปราสาทหินและโบราณ
สถาน

2500 จอมพล ป. พิบูลสงคราม
มีคำสั่งให้พัฒนาเมืองพิมาย

2505 เริ่มต้นการบูรณะปราสาทหินพิมาย
และขยายเขตโบราณสถาน

2507 เปลี่ยนการบูรณะเป็นวิธี Anastylis
และขยายเขตโบราณสถานเป็น 120 ไร่

2511 การบูรณะปราสาทหินครั้งแรกสิ้นสุดลง

2515 ย้ายที่ว่าการอำเภอพิมายและสถานีตำรวจ

2519 อุทยานประวัติศาสตร์พิมาย เปิดอย่างเป็นทางการ
โดยสมเด็จพระเทพฯ เป็นองค์ประธาน

2524 กรมศิลปากร ได้กำหนดเขตที่ดินโบราณสถานใหม่
(แก้ไขจาก พ.ศ. 2479)

2531 กรมท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยเข้ามาจัดแสง - สี - เสียง
ในเขตปราสาทหิน เกิดเป็นเทศกาลเที่ยวพิมาย

2532 ย้ายตลาดสดและสถานีขนส่งประจำอำเภอพิมาย
มาที่บริเวณตลาดเมืองใหม่ ถนนเลี่ยงเมือง

2540

ภาพที่ 8: แสดงการเปลี่ยนแปลงเหตุการณ์อันส่งผลต่อการเปลี่ยนของเมืองพิมายตาม
ช่วงเวลาตั้งแต่ 2426 - 2532

หลักการ ทฤษฎีและนิยามความหมายที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา “ภูมิทัศน์เมืองประวัติศาสตร์”

การศึกษาที่เกี่ยวข้องกับเรื่องภูมิทัศน์เมืองประวัติศาสตร์ได้อยู่ในความสนใจของแวดวงผู้ที่ศึกษาทางด้านเมืองและมรดกทางวัฒนธรรม รวมไปถึงศาสตร์ที่เกี่ยวข้องมาอย่างต่อเนื่อง เพราะเป็นหัวข้อที่มีความสำคัญและถูกเล็งเห็นว่าเป็นประเด็นที่มีความสำคัญต่อการพัฒนาพื้นที่เมือง พื้นที่ที่ถูกคาดคะเนด้วยหลักประชากรศาสตร์และการคำนวณด้วยปัจจัยแวดล้อม ทางสถิติพบว่าในข้อมูลปัจจุบัน (ปี ค.ศ. 2014) ประชากรกว่า 54 เปอร์เซ็นต์ ตั้งถิ่นฐานและใช้ชีวิตส่วนใหญ่อยู่ในพื้นที่เมือง และภายในปี ค.ศ. 2050 จะเป็นพื้นที่ที่รองรับประชากรกว่า 66 % ของโลก ด้วยทิศทางดังกล่าวนี้ ได้ส่งผลให้การศึกษาที่เกี่ยวข้องกับเมืองอยู่ในความสนใจและมีความพยายามที่จะนิยาม หรือสร้างคำจำกัดความให้สอดคล้องและเป็นมาตรฐานกับกรณีศึกษาที่อยู่ในประเภทของการศึกษาวิจัยในประเด็นที่เกี่ยวข้อง ดังนั้น ในกรณีของการศึกษาเรื่อง “ภูมิทัศน์เมืองประวัติศาสตร์” ที่องค์ประกอบของเมืองประกอบไปด้วยพื้นที่ที่ทรงคุณค่าและเป็นมรดกที่มีความเป็นมาทางประวัติศาสตร์ โดยองค์การการศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (UNESCO) จึงได้เริ่มทำการบรรจวาระการประชุมในหัวข้อที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาเรื่องภูมิทัศน์เมืองประวัติศาสตร์ (Historic Urban Landscape) เพื่อมุ่งหาข้อกำหนดและนิยามการศึกษา ตั้งแต่ปี ค.ศ. 2005 เป็นต้นมา

เนื่องจากการตระหนักได้ถึงความสำคัญของเมือง ในฐานะของศูนย์กลางของการรวบรวมอารยธรรมของมนุษยชาติ เมืองเป็นพื้นที่ที่มีความหนาแน่นของการตั้งถิ่นฐานและเป็นศูนย์รวมของระบบสาธารณูปโภคทั้งปวง ดังจะเห็นได้จากความพยายามในการสร้างค่านิยมต่าง ๆ ผ่านความถี่ในการตีพิมพ์บทความวิชาการ หนังสือ หรือการศึกษาต่าง ๆ ให้แก่การศึกษาถึงเรื่องของเมือง และปรากฏการณ์ที่นำมาสู่ความสนใจต่อเมืองครั้งล่าสุด คือพัฒนาการของชุดความคิด ที่ว่าด้วยเรื่อง “ภูมิทัศน์วัฒนธรรม” (Cultural Landscape) การพูดถึงความสำคัญของการศึกษาสภาพระบบนิเวศวัฒนธรรม ที่มีอิทธิพลต่อสภาพกายภาพและลักษณะทางสังคมอย่างถึงแก่น อย่างไรก็ตามพลวัตของการศึกษาในแวดวงวิชาการ การนิยามความหมายต่อการอนุรักษ์เมือง (Urban conversation) ซึ่งเป็นแนวคิดที่เกิดขึ้นมาคู่กับช่วงเวลาสมัยใหม่ นิยม ได้ก้าวมาสู่จุดที่มองเมืองในฐานะของผลผลิตอารยธรรมต่าง ๆ ของมนุษยชาติ ซึ่งนำมาสู่เนื้อหาของการประชุมโดยที่ประชุมสามัญองค์กรวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (UNESCO) ที่ได้แนะนำให้ประเทศภาคีสมาชิกนำไปประยุกต์ใช้ในแนวทางที่เหมาะสมกับประเทศของตน เนื่องจากบริบทของแต่ละรัฐนั้นมีลักษณะเฉพาะ กฎเกณฑ์และข้อกำหนดที่ถูกประกาศออกมานั้นย่อมต้องถูกประยุกต์ให้เข้ากับรูปแบบโดยเฉพาะตามแต่ละพื้นที่ โดยแนวทางปฏิบัติที่ประเทศภาคีสมาชิกและหน่วยงานท้องถิ่นควรนำไปปรับประยุกต์ใช้ ควรเริ่มต้นตั้งแต่กระบวนการจัดทำ สำรวจและการทำแผนที่ของเมือง เพื่อแสดงเนื้อหาของทรัพยากรทางธรรมชาติ ทรัพยากรทางวัฒนธรรม และทรัพยากรมนุษย์ รวมถึงควรส่งเสริมให้มีกระบวนการมีส่วนร่วมในการวางแผนและนำมาสู่ความตกลงร่วมกันระหว่างผู้ที่เกี่ยวข้อง

ผู้มีส่วนได้-ส่วนเสีย รัฐ ชุมชน ผู้อยู่อาศัยและองค์การอาชีพ ที่เกี่ยวข้อง โดยมีเป้าหมายสูงสุดคือการธำรงไว้ซึ่งบูรณภาพของเมืองที่ได้เก็บสะสมรวบรวมเป็นมรดกทางวัฒนธรรมอันทรงคุณค่าเอาไว้ตลอดระยะเวลาที่ยาวนาน จนนำมาสู่แผนพัฒนาที่อยู่ในรูปแบบของแผนแม่บทการพัฒนาที่ยั่งยืน ตลอดจนระเบียบการบังคับใช้แผน และรวมไปถึงกลไกที่จะเกิดขึ้นกับพื้นที่ของเมือง อันมีรายละเอียดตามความต้องการของพื้นที่ ทั้งการควบคุมรูปแบบของการวางผัง การควบคุมประโยชน์ใช้สอยการกำหนดโซนนิ่ง การกำหนดขอบเขตพื้นที่กันชน และพื้นที่อนุรักษ์ การกำหนดขนาดของวัสดุอาคาร การออกแบบทางสถาปัตยกรรมใหม่ การออกแบบปรับปรุงสถาปัตยกรรมเดิม การพัฒนาโครงการในพื้นที่เปราะบาง การจัดลำดับของความสัมพันธ์กับการอนุรักษ์และการพัฒนาภายในพื้นที่รวมถึงการสร้างกลไกสำหรับการประสานกิจกรรมและการฟื้นฟูเพื่อให้เป็นไปตามรูปแบบและข้อกำหนดภายใต้ยุทธศาสตร์ของเมืองที่ถูกกำหนดเอาไว้

ข้อเสนอแนะปัจจุบันของยูเนสโก ได้พยายามให้ความสำคัญกับบทบาทของย่านประวัติศาสตร์ในสังคมสมัยใหม่ ทั้งยังให้ระบุดึงภัยคุกคามประเภทต่างๆ ที่เกิดขึ้นกับการอนุรักษ์ย่านประวัติศาสตร์ โดยสร้างคำแนะนำแก่เมืองต่าง ๆ ผ่านการออกนโยบาย แนวทาง และการตรากฎหมาย เพื่อรับมือกับความเปลี่ยนแปลงและปัญหาที่ท้าทาย การตระหนักถึงความสำคัญของการจัดการภูมิทัศน์เมืองประวัติศาสตร์ เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง และความพยายามดังกล่าวได้สะท้อนเห็นถึงความจริงที่ว่า การใช้กฎหมายและการปฏิบัติ เพื่ออนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมในเขตเมืองมีการพัฒนาอย่างมีนัยสำคัญในช่วงทศวรรษที่ผ่านมาช่วยให้ผู้กำหนดนโยบายและผู้บริหารสามารถจัดการได้อย่างมีประสิทธิภาพกับความท้าทายและการสร้างโอกาสใหม่ๆ นอกจากนี้ แนวคิดเรื่องภูมิทัศน์เมืองประวัติศาสตร์สนับสนุนให้เป็นชุมชน เกิดการพัฒนาและการปรับตัวไปในขณะที่ยังรักษาอัตลักษณ์และคุณค่าของประวัติศาสตร์ความทรงจำ และสิ่งแวดล้อมยังคงรักษาไว้ได้ด้วย (เกิดศิริ, 2559:27-36)

1. พัฒนาการของข้อตกลงระดับนานาชาติ ต่อการจัดการพื้นที่ในย่านภูมิทัศน์เมืองประวัติศาสตร์ (Historic Urban Landscape) (เกิดศิริ, 2559:27-36)

ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมาพัฒนาการของการร่างข้อกำหนดเรื่องพื้นที่ย่านประวัติศาสตร์เกิดขึ้นมาควบคู่กับการศึกษาอย่างเป็นระบบในแวดวงวิชาการ ตั้งแต่ “กฎบัตรเวนิส” (The Venice Charter: International Charter for the Conservation and Restoration of Monuments and Sites) ที่ถูกประกาศขึ้นในปี ค.ศ. 1964 ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นแรกของแม่แบบการอนุรักษ์ที่ผ่านช่องทางขององค์การระดับนานาชาตินำมาสู่การเกิดขึ้นของเวทีความร่วมมือในระดับชาติ และระดับนานาชาติที่มีความเข้มข้นมากยิ่งขึ้น นำมาสู่การก่อตั้งกลไกสำคัญอย่าง สภานานาชาติด้วยการดูแลอนุสรณ์สถานและแหล่งโบราณคดี หรือ ICOMOS (International Council on Monuments and Sites)

ซึ่งมีหน้าที่เป็นองค์กรวิชาชีพทางมรดกวัฒนธรรมในระดับสากล ที่คอยสนับสนุนหน่วยงานภาครัฐและภาคสังคม โดยมีเป้าหมายการทำงานเพื่ออนุรักษ์และปกป้องโบราณสถาน มีรูปแบบของหน่วยงานเป็นองค์กรอิสระ (NGO) และยังมีหน้าที่สำคัญคือเป็นที่ปรึกษาอย่างเป็นทางการของ องค์กรวิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (UNESCO) และคณะกรรมการมรดกโลก

อย่างไรก็ดี ในภาพรวม “กฎบัตรเวนิส” เป็นเพียงการให้ความสำคัญแก่ สิ่งปลูกสร้าง และตัวโบราณสถาน เป็นหลักแต่เพียงอย่างเดียว ซึ่งในช่วงเวลา 10 ปีให้หลัง ความก้าวหน้าในเรื่อง การอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมก็ได้พัฒนาขึ้นอีกระดับ ผ่านเวทีสากลระดับภูมิภาคคือ “ปฏิญญา อัมสเตอร์ดัม” (The declaration of Amsterdam) และ “กฎบัตรยุโรปว่าด้วยสถาปัตยกรรม” (The European Charter of the Architectural) “สภายุโรป” (The Council of Europe) ในเดือน ตุลาคม ค.ศ. 1975 อันเป็นจุดเริ่มต้นสำคัญของการตระหนักถึงส่วนประกอบอื่น นอกเหนือจากตัว โบราณสถาน โดยมีใจความของปฏิญญาตอนหนึ่งว่า

1. มรดกทางสถาปัตยกรรมของยุโรปไม่ได้มีความสำคัญแต่เพียง โบราณสถาน แต่ต้องรวมไปถึงกลุ่มของอาคารสถาปัตยกรรมในพื้นที่ของเมืองเก่า ลักษณะเฉพาะของหมู่บ้าน ในธรรมชาติและสภาพแวดล้อมสรรค์สร้างด้วย
2. มรดกทางสถาปัตยกรรมได้เก็บรวบรวมเรื่องราวในอดีตเอาไว้ เป็นแหล่งที่ทรงคุณค่า และสร้างสมดุลให้แก่ชีวิตของชนรุ่นหลัง
3. มรดกทางสถาปัตยกรรมเป็นตั้งหัวใจที่มีคุณค่าทางจิตวิญญาณ วัฒนธรรม สังคม และ เศรษฐกิจ
4. โครงสร้างทางประวัติศาสตร์ที่เกิดขึ้นจากพื้นที่เอื้อให้เกิดสมดุลทางสังคม
5. มรดกทางสถาปัตยกรรมมีความสำคัญในการเป็นแหล่งเรียนรู้ให้กับคน
6. มรดกเหล่านี้กำลังเผชิญกับอันตรายจากปัจจัยแวดล้อมต่าง ๆ
7. บุรณาการอนุรักษ์เพื่อหลีกเลี่ยงจากอันตราย
8. บุรณาการการอนุรักษ์นั้นขึ้นอยู่กัลักษณะเฉพาะของกฎหมาย การปกครอง สภาพ เศรษฐกิจและการสนับสนุนทางเทคนิค

จากการประชุมระดับนานาชาติอันเกิดขึ้นมาจากการ พัฒนาการ ด้านการศึกษาแหล่งมรดกทาง วัฒนธรรม จนนำมาสู่การออก “ปฏิญญาอัมสเตอร์ดัม” ครั้งนั้นได้ส่งผลให้เห็นถึงความตระหนักต่อ การอนุรักษ์ที่ต้องคำนึงถึง มรดกทางวัฒนธรรมอันเป็นผลผลิตที่เกิดขึ้นจากเมือง ความเชื่อมโยง ระหว่างเมืองเข้ากับสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นที่อยู่ร่วมกับเมือง และอยู่ร่วมกันกับซากของโบราณสถาน ซึ่ง เป็นองค์ประกอบที่ไม่สามารถจะแยกขาดจากกันได้ เพราะต่างทำหน้าที่เป็น ลมหายใจของการ อนุรักษ์โดยผ่านสภาพแวดล้อมทางสังคมที่เป็นต้นทุนเดิม และเป็นแนวคิดที่ได้นำเอาทุนทางมรดก

สถาปัตยกรรมมาใช้เป็นทุนทางวัฒนธรรมให้แก่สังคม เพื่อสร้างกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ โดยเป็นปฏิญญาระดับนานาชาติ ครั้งแรกที่เกิดขึ้นข้อตกลงทางสังคมร่วมกัน ต่อการปฏิบัติกับสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นภายในเมือง และยังมีการเน้นย้ำถึงความสำคัญของ เมือง กับโบราณสถาน ที่ไม่สามารถพิจารณาแยกขาดออกจากกันได้

2. กฎบัตรและการอนุรักษ์

2.1 การอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมในแบบสากล (โปชยานนท์, 2557)

แนวคิดด้านการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมในแบบตะวันตก ณ จุดเริ่มต้นก็เป็นแนวคิดในแบบประเพณี ยุโรปในอดีตก็ได้มีการดัดแปลงอาคารทางศาสนาและการก่อสร้างต่อเติมขึ้นมาใหม่อยู่ตลอดเวลา เช่นโบสถ์ในแบบนอร์มันดั้งเดิมก็อาจมีการรื้อออกหรือดัดแปลงให้เป็นแบบโกธิคด้วยการสร้างซุ้มทับโครงสร้างเดิมไว้ ตามความนิยมของยุคสมัย เห็นได้ว่าแนวคิดของช่างโบราณอยู่ที่การพัฒนาทางด้านรูปแบบของสถาปัตยกรรมที่สูงกว่า เบาทกว่า นำแสงสว่างอันเจิดจ้าเข้ามาได้มากกว่า โดยไม่มีการชื่นชมในสถาปัตยกรรมแบบโบราณที่เป็นอยู่

ในเวลาต่อมาจากกระแสความตื่นตัวจากการค้นพบแหล่งเมืองโบราณต่าง ๆ ในคริสต์ศตวรรษที่ 18 ต่อเนื่องมาจากความสนใจของสังคมในเรื่องราวโบราณและการศึกษาเกี่ยวกับโบราณสถาน ศิลปะรูปแบบยุคสมัยต่างๆที่มีมาในอดีตตั้งแต่ในศตวรรษที่ ๑๗ นำไปสู่การเขียนตำราประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมขึ้นเป็นครั้งแรก ได้มีการซ่อมแซมอนุรักษ์ สิ่งก่อสร้างของโบราณสถาน และแหล่งโบราณคดีทั้งหลายเพื่อที่จะนำมาใช้ใหม่และกลายเป็นส่วนหนึ่งของสังคมในสมัยนั้นอันเป็นช่วงที่นักประวัติศาสตร์ศิลปะจัดว่าเป็นยุคโรแมนติค

แนวคิดของยุคโรแมนติคจะนิยมความเข้าใจที่เกิดจากการหวนระลึกถึงอดีตอันไกลโพ้น เป็นเหตุให้เกิดการนำเอารูปแบบสถาปัตยกรรมของ กรีก โรมัน หรือโกธิค กลับมาใช้ใหม่ และยังเกิดแนวคิดความเป็นชาติและความภาคภูมิใจในชนชาติขึ้นด้วย มีการนำเอารูปแบบโกธิคมาใช้เป็นเครื่องแสดงถึงความเป็นชนชาติเก่าแก่ มีรากฐานอันยาวนาน อาคารทางศาสนาที่สร้างขึ้นใหม่ใช้รูปแบบนีโอโกธิค ในขณะที่อาคารเก่าจำนวนมากถูกปรับเปลี่ยนตามความนิยมในการประกอบพิธีกรรมที่เหมาะสมและศักดิ์สิทธิ์ด้วยการซ่อมเปลี่ยนอาคารให้ไปสู่รูปแบบโกธิค จากจุดเริ่มต้นในประเทศอังกฤษได้พัฒนามาสู่ แนวทางแบบ stylistic restoration ในฝรั่งเศส โดย Prosper Merimee และ Eugene Emmanuel Viollet-le-Duc ที่สนับสนุนการบูรณะปฏิสังขรณ์โบราณสถานในฐานะที่เป็นงานสถาปัตยกรรมที่มีความหมายและประโยชน์ใช้สอย ให้อาคารมีความครบถ้วนสมบูรณ์ตามรูปแบบที่จินตนาการขึ้นมาให้มีความกลมกลืนกับรูปแบบโกธิค แก้วไขส่วนต่อเติมในอดีตให้กลายเป็นรูปแบบสถาปัตยกรรมที่ “ถูกต้อง” โดยได้อธิบายถึงการบูรณะไว้ว่า “การบูรณะ (restoration) นั้นเป็นสิ่ง

ใหม่ การบูรณะอาคารไม่ใช่การอนุรักษ์ ซ่อมแซม หรือสร้างขึ้นใหม่ แต่คือการนำเอาอาคารกลับไปสู่สภาพที่สมบูรณ์ที่สุดซึ่งอาจจะไม่เคยเป็นมาก่อนเลยในประวัติศาสตร์ของอาคารนั้น”

จากแนวคิดที่ไม่ยอมรับความชำรุดทรุดโทรมที่นำมาซึ่งการต่อเติมโบราณสถานให้มีความสมบูรณ์ด้วยการออกแบบใหม่ ได้เกิดแนวคิดของกลุ่มที่คัดค้านการบูรณะ (anti-restoration) ที่ไม่ต้องการให้เกิดการเปลี่ยนแปลงใดต่อกับโบราณสถานในฐานะที่เป็นหลักฐานสำคัญทางโบราณคดี ตามหลักการอนุรักษ์ของ John Ruskin และ William Morris ในประเทศอังกฤษ โดยรัสกินได้กล่าวถึงการบูรณะไว้ว่า “...เราอย่ามากกล่าวถึงการบูรณะเลย มันเป็นเรื่องที่หลอกลวงตั้งแต่ต้นจนจบ...”[2] ในขณะที่มอร์ริสได้เขียนถึงแนวคิดในแถลงการของสมาคมเพื่อการรักษาอาคารโบราณ (Society for the Protection of Ancient Buildings) ในปี ค.ศ. ๑๘๗๗ ว่า “...ป้องกันความชำรุดทรุดโทรมของอาคารด้วยการดูแลรักษาอย่างสม่ำเสมอ ค้ำยันผนังที่ทรุดเอียง หรือซ่อมแซมหลังคาที่รั่ว จะต้องไม่แสดงออกถึงรูปลักษณะอื่นใดที่ไม่เกี่ยวข้อง ต้องพยายามที่จะไม่รบกวนเนื้อของอาคาร หรือองค์ประกอบตกแต่ง ถ้าไม่เหมาะสมกับการใช้สอยในปัจจุบัน การสร้างอาคารใหม่ขึ้นอีกหลังหนึ่งจะดีกว่า การเปลี่ยนแปลงอาคารเดิมหรือขยายอาคารเดิมให้ใหญ่ขึ้น จะต้องคำนึงว่าเป็นอาคารเป็นอนุสรณ์ของยุคโบราณที่ผ่านพ้นไปแล้ว เป็นสิ่งที่สร้างสรรค์โดยช่างโบราณซึ่งศิลปวิทยาการสมัยใหม่ไม่สามารถที่จะไปแตะต้องโดยไม่ทำลายได้”

จากนั้นได้มีการเคลื่อนไหวด้านแนวคิดการอนุรักษ์ในอิตาลีของ Camillo Boito ที่ถือได้ว่าเป็นการพบกันครึ่งทางระหว่างการบูรณะให้สมบูรณ์เต็มรูปแบบ และการปล่อยให้ไปตามธรรมชาติของกาลเวลา โดยบอยโต้มีความเห็นว่า การต่อเติมเปลี่ยนแปลงรูปแบบโบราณสถาน ในยุคต่างๆ ล้วนเป็นส่วนหนึ่งในประวัติของอาคารทั้งสิ้น จึงควรเก็บรักษาไว้ไว้วันแต่จะมีความจำเป็นอย่างยิ่ง ในขณะที่การบูรณะที่มีการต่อเติมขึ้นใหม่ก็สามารถทำได้แต่จะต้องมีความแตกต่างแยกแยะได้จากของดั้งเดิมและมีการบันทึกการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นไว้เป็นหลักฐานในทุกขั้นตอน แนวคิดนี้ได้กลายเป็นข้อบัญญัติในการบูรณะโบราณสถานของอิตาลี ตั้งแต่ปี ค.ศ. 1902

ภายหลังจากสงครามโลกครั้งที่ 1 ได้มีการก่อตั้งองค์การระหว่างประเทศเพื่อสันติภาพขึ้นโดยภายในองค์กรนี้มีหน้าที่ทำหน้าที่โดยตรงในการดูแลมรดกวัฒนธรรมได้แก่ The International Museum Office ตั้งขึ้นในปี ค.ศ. 1926 มีการส่งเสริมให้มีการสัมมนาในระดับนานาชาติขึ้นโดยครั้งหนึ่งที่สำคัญเป็นการประชุมเพื่อการทำงานอนุรักษ์ที่อโคโรโพลิสแห่งเอเธนส์ ณ เมืองเอเธนส์ ประเทศกรีซ ในปี ค.ศ. 1931 และบทสรุปจากการประชุมดังกล่าวต่อมารู้จักกันในนามของกฎบัตรเอเธนส์ ถือเป็นจุดสำคัญในการกำหนดแนวทางในการอนุรักษ์สมัยใหม่ขึ้น มีแนวคิดอนุรักษ์ด้วยการเก็บรูปแบบดั้งเดิมทุกยุคสมัยของโบราณสถานที่ยังคงอยู่ไว้ การปฏิสังขรณ์แบบเต็มรูปแบบเป็นสิ่งที่ไม่ควรปฏิบัติอีกต่อไป

ต่อมาเมื่อสงครามโลกครั้งที่ 2 สิ้นสุดลงพร้อมด้วยความเสียหายที่มากกว่าสงครามโลกครั้งแรก ในปี ค.ศ. 1944 รัฐบาลโปแลนด์ได้ตัดสินใจสร้างเมืองวอร์ซอที่ได้รับความเสียหายขึ้นมาใหม่ในรูปแบบดั้งเดิม เป็นแบบอย่างให้มีการดำเนินการในลักษณะเดียวกันนี้กับอีกหลายเมือง นานาชาติได้ร่วมมือกันเพื่อไม่ให้เกิดความขัดแย้งขึ้นมาอีก นำมาซึ่งการก่อตั้งองค์การสหประชาชาติ โดยมี UNESCO เป็นหน่วยงานย่อยที่ดูแลการศึกษา วิทยาศาสตร์และวัฒนธรรม ความร่วมมือทางด้านการอนุรักษ์โบราณสถานในระดับนานาชาติได้เริ่มต้นขึ้นและนำมาสู่แนวคิดการอนุรักษ์มรดกร่วมกันของคนทั้งโลก และการอนุรักษ์และพัฒนาอย่างยั่งยืน จากการประชุมนานาชาติสำหรับสถาปนิกและช่างเทคนิคที่รับผิดชอบเกี่ยวกับการอนุรักษ์โบราณสถานในเมืองเวนิช ประเทศอิตาลี ได้เกิดเป็นกฎบัตรระหว่างประเทศว่าด้วยการอนุรักษ์และการบูรณะโบราณสถาน หรือที่เรียกว่ากฎบัตรเวนิช ยังมีทฤษฎีด้านการอนุรักษ์ของออสเตเรียจาก Der Moderne Denmkultus. (The Modern Cult of Monument) โดย Alois Riegl ที่มีการให้คำจำกัดความของคุณค่าและแนวความคิดที่เชื่อมโยงกับการอนุรักษ์สมัยใหม่ไว้ ทฤษฎีด้านการบูรณะโบราณสถานของอิตาลี Teoria del Restauro โดย Cesare Brandi แนวทางที่ใช้เป็นข้อมูลอ้างอิงในขณะที่มีการร่างกฎบัตรเวนิช เป็นทฤษฎีที่กล่าวถึงการแทนที่ส่วนที่ขาดหายไปของโบราณสถานในการบูรณะ

กฎบัตรเพื่อการอนุรักษ์ทั้งในระดับชาติและระดับระหว่างประเทศ ระเบียบ คำประกาศ ข้อบัญญัติ หรือ ข้อตกลงต่างๆที่เป็นที่ยอมรับของสังคมใดสังคมหนึ่งในช่วงเวลาต่างๆ สามารถสะท้อนภาพของสังคม แนวความคิด ด้านการอนุรักษ์ในสมัยต่างๆได้ ยกตัวอย่างเบื้องต้นได้จากการวิเคราะห์รายชื่อกฎบัตรระหว่างประเทศ และกฎบัตรแห่งชาติซึ่งเป็นที่ยอมรับในระดับระหว่างประเทศด้านการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม เรียงลำดับตามช่วงเวลาที่ผ่านมานับตั้งแต่มีการประชุมด้านการอนุรักษ์โบราณสถานในระดับระหว่างประเทศเป็นครั้งแรก ที่มีการประกาศเป็นกฎบัตรเฮเธนส์ดังต่อไปนี้ ก็พอที่จะทำให้เห็นได้ถึงแนวความคิดและพฤติกรรมสังคม ที่เกี่ยวข้องในเรื่องการอนุรักษ์โบราณสถานระดับสากลที่มีพัฒนาการตามช่วงเวลาที่ผ่านมา

จากจุดเริ่มต้นที่กฎบัตรเฮเธนส์ จะเห็นว่าแนวคิดด้านการอนุรักษ์โบราณสถานเริ่มขึ้นจากการบูรณะและมองโบราณสถานเฉพาะลักษณะทางกายภาพและเน้นที่อาคารสิ่งก่อสร้างก่อน ถัดมาที่กฎบัตรเวนิช จึงได้ขยายขอบเขตออกมาให้กว้างขึ้น ด้วยการเพิ่มคำ conservation เข้ามา รวมทั้งการกำหนดให้โบราณสถานมีทั้งที่เป็น monument และ site ไม่ใช่เฉพาะแต่ที่เป็นสิ่งก่อสร้างแต่เพียงอย่างเดียว ในช่วงต่อมาจึงได้เกิดแนวคิดการปกป้องคุ้มครองมรดกที่มีคุณค่าความสำคัญที่คนทั้งโลกจะต้องร่วมกันรักษา ซึ่งมีทั้งที่เป็นแหล่งทางธรรมชาติและทางวัฒนธรรม สำหรับเบอร่า ซาเตอร์ แม้ชื่อจะไม่สื่อถึงแนวคิดด้านการอนุรักษ์แต่ใจความของกฎบัตรของออสเตรียซึ่งเป็นที่ยอมรับในระดับสากลนี้ก็เป็นตัวชี้วัดแนวคิดของสังคมได้เช่นเดียวกัน เช่น การให้ความหมายของคำว่า conservation ให้ครอบคลุมทุกกิจกรรมที่เป็นการอนุรักษ์ทั้งหมด และให้ความสำคัญกับการ

ประเมินคุณค่าทางวัฒนธรรม ที่จะนำมาสู่การกำหนดแนวทางในการอนุรักษ์โบราณสถานได้ต่อไป ต่อมาในการประชุมที่เมืองฟลอเรนซ์ได้ทำให้เกิดกฎบัตรการอนุรักษ์ที่เป็นการขยายขอบเขตออกมา จากกฎบัตรเวนิซเป็นครั้งแรก ด้วยการยกประเด็นของโบราณสถานประเภทสวนประวัติศาสตร์ ที่ ต้องการแนวทางการอนุรักษ์ที่ต่างไปจากที่ได้กำหนดไว้ในกฎบัตรเวนิซ เนื่องจากสวนประวัติศาสตร์ ถือเป็นโบราณสถานที่มีชีวิต ด้วยมีองค์ประกอบที่เป็นพืชพันธุ์ธรรมชาติ ในขณะที่มุมมองด้านการ อนุรักษ์ที่มีอยู่เดิมได้มุ่งเน้นอยู่ที่ซากโบราณสถาน ต่อจากสวนประวัติศาสตร์ในลำดับต่อมาก็ได้มีการ หาแนวทางเพิ่มเติมให้กับโบราณสถานประเภทย่าน ชุมชนเมืองประวัติศาสตร์ แหล่งโบราณคดี และ แหล่งโบราณคดีใต้น้ำตามลำดับ และยังได้เห็นความสำคัญของการบริหารจัดการที่ควรพิจารณาไป พร้อม ๆ กับการอนุรักษ์ด้วย

ข้อสรุปจากการประชุมระดับระหว่างประเทศที่เมืองนารา ประเทศญี่ปุ่น ยังได้เป็นการย้ำถึง การให้คุณค่ากับความแท้ในการอนุรักษ์โบราณสถาน และต่อมาสังคมยังได้มองเห็นปัญหาที่เกิดจาก การท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมและการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น มีการเพิ่มเติมหลักการอนุรักษ์ใน รายละเอียดเฉพาะบางประเภทของโบราณสถาน ได้แก่ อาคารที่สร้างด้วยไม้ที่มีความคงทนน้อยกว่า วัสดุประเภทอื่น และภาพจิตรกรรมฝาผนัง ในขณะเดียวกันแนวโน้มของสังคมยังได้มุ่งให้ความสำคัญ กับคุณค่าทางนามธรรมที่ถือเป็นส่วนที่สร้างความหมายให้กับโบราณสถานด้วยทั้งจากการประกาศ ของยูเนสโกและไอโคโมส ในปีถัดมาจึงได้เห็นถึงแนวคิดการขยายขอบเขตของการอนุรักษ์ให้ออกมา ครอบคลุมถึงสภาพโดยรอบของโบราณสถานด้วยเนื่องจากการเติบโตทางเศรษฐกิจของโลกในปัจจุบัน ได้ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงกับสภาพโดยรอบของเมืองโบราณต่างๆอย่างมาก จึงเป็นเวลาที่ จะต้องหาทางควบคุมแก้ไขปัญหาาร่วมกัน จากเรื่อง setting ยังได้มีความต่อเนื่องมาถึงในปัจจุบันนี้ที่ เรากำลังพูดถึงถึงเรื่องของภูมิทัศน์วัฒนธรรม (cultural landscape) และสำหรับกฎบัตรสากลล่าสุด ที่ได้มีการประกาศอย่างเป็นทางการในปี ค.ศ. ๒๐๐๘ เรื่อง interpretation and presentation ก็ แสดงให้เห็นได้ถึงกระแสแนวคิดในปัจจุบันของการอนุรักษ์ ว่ากำลังมีแนวโน้มมาในเรื่องของการสื่อ ความหมายและการนำเสนอโบราณสถาน แสดงถึงความสำคัญของความเข้าใจในสิ่งที่เราอนุรักษ์ เพื่อให้สังคมตระหนักถึงคุณค่า ได้รับประโยชน์อย่างเต็มที่ และจะได้ร่วมกันดูแลรักษาให้คงอยู่ต่อไป ในอนาคต

2.2 กฎบัตรเวนิส (Thailand, 2014)

กฎบัตรเวนิส (The Venice Charter) จึงถือเป็นเสถียรภาพทางการตกลงของการอนุรักษ์สมัยใหม่ (Modern Conservation) ที่ถือกำเนิดขึ้นเมื่อปี 1964 หลังจากผ่านการพัฒนาที่สำคัญอย่างอนุสัญญาเฮก (Hague Convention) และกฎบัตรเอเธนส์ (The Athens Charter) มาตามลำดับ โดยกฎบัตรเวนิสมีสาระสำคัญเกี่ยวกับนิยามของโบราณสถานและบริบทโดยรอบในฐานมรดกของส่วนกลาง (Common heritage) และกระบวนการอนุรักษ์ที่เน้นเรื่องการรักษาพิสูจน์ความแท้ (Authenticity) ซึ่งถือได้ว่าเป็นนิยามการอนุรักษ์ที่ค่อนข้างห่างไกลจากความเป็นตะวันออกหรือแม้กระทั่งความเป็นไทย เนื่องจากกฎบัตรเวนิสมาจากการอนุรักษ์แบบตะวันตกจากประเทศอิตาลี

นิยามต่าง ๆ เกี่ยวกับโบราณสถานและการอนุรักษ์ที่ถูกกล่าวถึงในกฎบัตรเวนิสนั้นครอบคลุมตั้งแต่การให้ความหมายของคำว่าโบราณสถานว่าเป็นองค์ประกอบของพื้นที่ทั้งตัวสถาปัตยกรรมและพื้นที่โดยรอบ ซึ่งต้องอาศัยกระบวนการอนุรักษ์และฟื้นฟูในลักษณะของสหวิทยาการ ไปจนถึงการนิยามความแตกต่างของคำต่างๆ ได้แก่ การอนุรักษ์ (Conservation) ซึ่งถือเป็นเพียงภาพรวมของนิยามการปกป้องมรดกทั้งหมด ไม่ใช่การปฏิบัติ ส่วนคำว่า การฟื้นฟูบูรณะ (Restoration) เป็นนิยามของการปฏิบัติงานเพื่อสงวนรักษาและเผยให้เห็นคุณค่า โดยเน้นเรื่องการใช้วัสดุใหม่เท่าที่จำเป็น ซึ่งต้องมีกระบวนการทำให้กลมกลืนกับวัสดุเดิมไปพร้อมๆ กับการแสดงให้เห็นความแตกต่างด้วย เรื่องของสถานที่ทางประวัติศาสตร์ (Historic site) ที่ต้องมีการอนุรักษ์และปกป้องแบบบูรณาการ (Integrity) เรื่องของการขุดค้น (Excavation) ที่ต้องมีการรักษาซากปรักหักพังให้มีความมั่นคงถาวรและอนุญาตให้มีการสร้างขึ้นใหม่ (Reconstruction) ในลักษณะของการประกอบคืนรูป (Anastylosis) ได้เท่านั้น และเรื่องของการเผยแพร่สู่สาธารณะ (Publication) ที่ต้องมีการชี้แจงที่มาที่ไปของการทุกระบวนการในการดำเนินงานอนุรักษ์

จากการที่ประเทศต่างๆ ได้นำหลักการของกฎบัตรเวนิสมาปรับใช้และเพิ่มเติมกฎบัตรสำคัญอื่น ๆ ออกมาเพื่อเสริมหลักการปฏิบัติงาน ได้แก่ กฎบัตรเบอร์ธา (Burra Charter) และเอกสารนาราว่าด้วยความแท้ (Nara Document on Authenticity) เป็นต้น แสดงให้เห็นถึงการลดข้อขัดแย้งในบริบทของการปรับใช้กฎบัตรเวนิสกับลักษณะมรดกทางวัฒนธรรมของประเทศต่างๆ ที่แตกต่างจากภูมิภาคในยุโรป โดยเฉพาะภูมิภาคเอเชียที่มีปัจจัยการทำลายมรดกทางวัฒนธรรมมาจากการเติบโตทางเศรษฐกิจและประชากร มิใช่จากภัยสงครามเช่นยุโรป และจากการที่ในปัจจุบันกฎบัตรเวนิสมีลักษณะมุมมองที่แคบเกินไปและไม่ตอบสนองความต้องการของสังคม เนื่องจากมีลักษณะของการความพยายามที่ต้องการให้การอนุรักษ์เป็นไปในทิศทางเดียวกันทั่วโลก ซึ่งขัดแย้งกับความหลากหลายทางด้านเศรษฐกิจและสังคมที่ต่างจากเมื่อกว่า 40 ปีที่แล้วเป็นอย่างมาก จึงทำให้สมควรต้องมีการพิจารณาและปรับปรุงให้หลักการและนิยามที่ปรากฏในกฎบัตรเวนิสมีความหลากหลายมากยิ่งขึ้น

ส่วนเนื้อหาในระเบียบของกรมศิลปากรว่าด้วยการอนุรักษ์โบราณสถาน ปี 2528 ซึ่งมีการนิยามความหมายและหลักการของกระบวนการทั้งที่คล้ายคลึงและแตกต่างกับกฎบัตรเวนิสและกฎบัตรเบอร์รา โดยมีข้อที่น่าสังเกตคือเรื่องของการบูรณะ (Restoration) ในกฎบัตรเบอร์รากำหนดว่า จะต้องไม่มีการเพิ่มเติมวัสดุใหม่เข้าไปเลย แต่กฎระเบียบของไทยจะสอดคล้องกับกฎบัตรเวนิสตรงที่สามารถทำการซ่อมแซมให้กลับสู่สภาพเดิมโดยเพิ่มเติมวัสดุใหม่เข้าไปได้บ้าง แต่ต้องทำให้เห็นความแตกต่างของวัสดุด้วย เมื่อเทียบกับในอดีตการอนุรักษ์ของไทยก็เคยมีการนิยามศัพท์ในความหมายที่เข้าใจกันโดยดั้งเดิมมาแล้ว เช่น คำว่า ปฏิสังขรณ์ ซึ่งก็คือคำว่า การซ่อม ที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพได้ทรงกล่าวไว้ในปาฐกถาเรื่อง สงวนของโบราณ ว่าหมายถึง การทำให้ดี สมบูรณ์ดังเดิม โดยคงแบบเดิมไว้ ไม่ให้หรือทำลายเพื่อสร้างของใหม่ขึ้นมาแทน โดยอาจไม่ได้เน้นในเรื่องของความเป็นของแท้ของวัสดุอย่างกฎบัตรเวนิส

นอกจากนี้ยังมีนิยามอื่น ๆ ที่น่าสนใจ เช่น การแบ่งประเภทโบราณสถานตามลักษณะทางกายภาพ ซึ่งนิยามคำว่าโบราณสถานตรงกับคำว่า Place ที่ปรากฏในกฎบัตรเบอร์รา ซึ่งประกอบไปด้วย สิ่งก่อสร้าง กลุ่มของสิ่งก่อสร้าง ย่านชุมชนและเมืองประวัติศาสตร์ แหล่งโบราณคดี แหล่งประวัติศาสตร์ และภูมิทัศน์ประวัติศาสตร์ อันจะครอบคลุมความหมายของสถานที่ต่างๆ มากกว่าคำว่า Monuments and Sites ที่เคยถูกใช้มาก่อนหน้านี้ รวมไปถึงเรื่องของการฟื้นฟูและปรับปรุงแก้ไขสภาพโดยรอบ (Setting) ของโบราณสถานนั้นๆ ที่อาจถูกเปลี่ยนแปลงไป ให้มีความเหมาะสมตามความยืดหยุ่นของแต่ละพื้นที่ เช่นเดียวกับการพิจารณาให้มีการอนุรักษ์ในกรณีต่างๆ ที่เหมาะสมกับโบราณสถานโดยไม่มีกฎแบบตายตัว อีกทั้งยังเน้นเรื่องการบันทึกข้อมูลเพื่อการเผยแพร่ตามหลักของกฎบัตรเวนิสด้วย

ความยืดหยุ่นที่กฎบัตรเวนิสได้แนะนำให้ประเทศต่าง ๆ นำหลักการไปปรับใช้ให้เหมาะสมกับวัฒนธรรมและประเพณีของประเทศนั้นๆ ในส่วนของประเทศไทยได้ปรากฏอยู่ในรูปแบบของการปรับเปลี่ยนหลักการการอนุรักษ์ที่ละเว้นหลักการการไม่ทำให้สมบูรณ์เหมือนใหม่ การบูรณะโดยการเปลี่ยนแปลงแก้ไขการดัดแปลงต่อเติมที่เคยมีมาตามยุคสมัย และสามารถสร้างเสริมต่อเติมให้เป็นประโยชน์ต่อการใช้สอยในปัจจุบัน ที่นำไปใช้กับตัวชุมชนียวัตถุ ชุขนิยสถานที่มีคุณค่าทางจิตใจ และโบราณสถานที่ยังมีการใช้ประโยชน์อยู่ในปัจจุบัน รวมไปถึงการปรับใช้หลักการอย่างยืดหยุ่นกับมิติอื่นๆ ของโบราณสถานที่อยู่ร่วมกับชุมชน หลักการเหล่านี้แสดงให้เห็นถึงทั้งการยึดมั่นในหลักการอนุรักษ์แบบสากลและการนำมาปรับใช้ให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตของคนไทย ซึ่งการพัฒนาความคิดทางด้านการอนุรักษ์ที่จะมีต่อไปทั้งในระดับชาติและระดับโลกจะต้องอาศัยทั้งการพิจารณาถึงข้อดีของสิ่งที่สั่งสมมาอยู่แล้ว ประกอบกับการระดมความคิดถึงแนวทางที่เหมาะสมต่อการพัฒนาในอนาคตจากทุก ๆ คน

2.3 กฎบัตรอาเซียน (กระทรวงการต่างประเทศ, 2558)

ในปี พ.ศ. 2558 นี้ 10 ประเทศในอาเซียน อันประกอบด้วย บรูไน พม่า กัมพูชา อินโดนีเซีย ลาว มาเลเซีย ฟิลิปปินส์ สิงคโปร์ ไทย และเวียดนาม จะจับมือกันก้าวเข้าสู่การเป็นประชาคมอาเซียน (ASEAN Economic Community: AEC) เพื่อร่วมมือกันทางเศรษฐกิจ เน้นอนว่าความร่วมมือที่จะเกิดขึ้นต้องอยู่ภายใต้กรอบข้อปฏิบัติที่สมาชิกเห็นชอบร่วมกัน ซึ่งเรียกว่า "กฎบัตรสมาคมแห่งประชาชาติเอเชียตะวันออกเฉียงใต้" หรือ "กฎบัตรอาเซียน"

กฎบัตรอาเซียน (ASEAN Charter) เปรียบได้กับ "ธรรมนูญของอาเซียน" ซึ่งเป็นร่างสนธิสัญญาที่ประเทศสมาชิกอาเซียนทำร่วมกัน เพื่อเป็นการวางกรอบกฎหมาย แนวปฏิบัติ ขอบเขต ความรับผิดชอบต่าง ๆ รวมทั้งโครงสร้างองค์กรให้กับอาเซียน ให้เป็นไปภายใต้กฎหมายเดียวกัน ซึ่งสามารถปรับปรุง แก้ไข และสร้างกลไกใหม่ขึ้นมาได้ เพื่อให้สอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงในโลกปัจจุบัน

ทั้งนี้ ในการประชุมสุดยอดผู้นำอาเซียน ครั้งที่ 13 เมื่อวันที่ 20 พฤศจิกายน พ.ศ.2550 ที่ประเทศสิงคโปร์ ผู้นำอาเซียนได้ร่วมกันลงนามรับรองกฎบัตรอาเซียน เนื่องในโอกาสครบรอบ 40 ปีของการก่อตั้งอาเซียน ก่อนจะร่วมทำสัตยาบันเมื่อวันที่ 15 ธันวาคม พ.ศ.2551 หลังจากมีสมาชิกครบ 10 ประเทศ ซึ่งทำให้กฎบัตรอาเซียนมีผลบังคับใช้ตั้งแต่วันที่ 15 ธันวาคม พ.ศ.2551 เป็นต้นมา

วัตถุประสงค์ของกฎบัตรอาเซียน

กฎบัตรอาเซียน กำหนดขึ้นมาโดยมีเป้าหมายให้อาเซียนเป็นองค์กรที่มีประสิทธิภาพมากขึ้น มีประชาชนเป็นศูนย์กลาง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการขับเคลื่อนการรวมตัวเป็นประชาคมอาเซียน ภายในปี พ.ศ. 2558 ตามที่ผู้นำอาเซียนได้ตกลงกันไว้ ซึ่งกฎบัตรอาเซียนนี้มีผลทำให้องค์กรอาเซียนมีสถานะเป็นนิติบุคคล

โครงสร้างของกฎบัตรอาเซียน

โครงสร้างของกฎบัตรอาเซียน ประกอบด้วยบทบัญญัติ 13 หมวด 55 ข้อ ครอบคลุมในทุก ๆ เรื่อง ไม่ว่าจะเป็นเป้าหมาย หลักการ สมาชิกภาพ โครงสร้างองค์กรของอาเซียน องค์กรที่มีความสัมพันธ์กับอาเซียน เอกสิทธิ์ และความคุ้มกัน กระบวนการตัดสินใจ การระงับข้อพิพาทงบประมาณและการเงิน การบริหารจัดการ เอกสิทธิ์และสัญลักษณ์ของอาเซียน และความสัมพันธ์กับภายนอก โดยแต่ละหมวดประกอบด้วย

หมวด 1 ความมุ่งประสงค์ และหลักการของอาเซียน กล่าวถึงวัตถุประสงค์ และหลักการของอาเซียนในด้านต่าง ๆ ทั้งความร่วมมือทางเศรษฐกิจ สังคม การเมืองและความมั่นคง สิ่งแวดล้อม ฯลฯ

หมวด 2 สถาปบุคคลตามกฎหมายและสถาปบุคคลตามกฎหมายของอาเซียน เป็นการระบุว่า อาเซียน คือองค์การระหว่างประเทศในระดับรัฐบาล และได้รับสถาปบุคคลตามกฎหมายโดยกฎบัตรนี้

หมวด 3 สมาชิกภาพ กล่าวถึง ประเทศใดบ้างที่เป็นสมาชิกอาเซียน แต่ละประเทศมีสิทธิและพันธกรณีอย่างไรบ้าง รวมทั้งระบุถึงกฎเกณฑ์การรับสมาชิกใหม่ ซึ่งต้องเป็นประเทศที่ตั้งอยู่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ รัฐสมาชิกอาเซียนยอมรับโดยฉันทามติในที่ประชุมสุดยอดอาเซียน

หมวด 4 องค์กร กล่าวถึงโครงสร้างองค์กร และหน้าที่ของคณะกรรมการการทำงานต่าง ๆ ประกอบด้วย ที่ประชุมสุดยอดอาเซียน ซึ่งให้จัดประชุมปีละสองครั้ง โดยให้รัฐสมาชิกที่เป็น ประธานอาเซียนเป็นเจ้าภาพ นอกจากนี้ ยังกล่าวถึงคณะทำงานต่าง ๆ ประกอบด้วย คณะมนตรีประสานงานอาเซียน คณะมนตรีประชาคมอาเซียน องค์กรระดับรัฐมนตรีอาเซียนเฉพาะสาขา คณะกรรมการผู้แทนถาวรประจำอาเซียน เลขาธิการและสำนักเลขาธิการอาเซียน องค์กรสิทธิมนุษยชนอาเซียน มูลนิธิอาเซียน

หมวด 5 องค์กรที่มีความสัมพันธ์กับอาเซียน ระบุว่าองค์การที่มีความสัมพันธ์กับอาเซียน ระบุอยู่ในภาคผนวก 2

หมวด 6 ความคุ้มกันและเอกสิทธิ์ กล่าวถึง เอกสิทธิ์ต่าง ๆ ของอาเซียนที่จะได้รับความคุ้มกันที่ดินแดนของรัฐสมาชิก รวมทั้งเรื่องเอกสิทธิ์ทางการทูตของอาเซียน เลขาธิการอาเซียน พนักงานของสำนักเลขาธิการอาเซียน ซึ่งจะได้รับความคุ้มกันและเอกสิทธิ์ที่จำเป็นในการปฏิบัติหน้าที่ภายใต้ข้อบังคับ

หมวด 7 การตัดสินใจ กล่าวถึงเกณฑ์การตัดสินใจอยู่บนหลักการปรึกษาหารือ และฉันทามติ รวมทั้งขั้นตอนการดำเนินงานต่าง ๆ เช่น หากมีเรื่องละเมิดกฎบัตรร้ายแรง หรือไม่ปฏิบัติตาม ก็ต้องเสนอเรื่องดังกล่าวไปยังที่ประชุมสุดยอดอาเซียน เพื่อตัดสินใจ

หมวด 8 การระงับข้อพิพาท กล่าวถึงวิธีระงับข้อพิพาท ซึ่งระบุว่า รัฐสมาชิกต้องพยายามระงับข้อพิพาทอย่างสันติให้ทันท่วงที ผ่านการสนทนา ปรึกษาหารือ หรือเจรจา รวมทั้งอาจใช้คนกลางที่น่าเชื่อถือ การประนีประนอม และการไกล่เกลี่ย ก็ได้ ซึ่งอาจมีการจัดตั้งกลไกเพื่อระงับข้อพิพาทที่อาจเกิดขึ้น แต่หากมีข้อพิพาทที่ระงับไม่ได้ ก็ให้เสนอข้อพิพาทดังกล่าวไปให้ที่ประชุมสุดยอดอาเซียนเป็นผู้ตัดสินในช่องทางสุดท้าย

หมวด 9 งบประมาณและการเงิน ระบุถึงการจัดทำงบประมาณของสำนักเลขาธิการอาเซียน ซึ่งต้องได้รับการตรวจสอบภายในและภายนอก โดยงบประมาณจะมาจากรัฐสมาชิกอาเซียนจ่ายค่าบำรุงประจำปี

หมวด 10 การบริหารและขั้นตอนการดำเนินงาน กล่าวถึงวาระของประธานอาเซียน ซึ่งจะหมุนเวียนตำแหน่งกันทุกปี ตามลำดับตัวอักษรชื่อภาษาอังกฤษของประเทศ พร้อมกับระบุบทบาทของประธานอาเซียน ที่จะเสริมสร้างและส่งเสริมความสัมพันธ์ให้ดีขึ้นทั้งในและนอกอาเซียน รวมทั้งระบุถึงพิธีการและแนวปฏิบัติทางการทูตนอกจากนี้ ในหมวด 10 ยังระบุให้ ภาษาอังกฤษ เป็นภาษาที่ใช้ในการทำงานร่วมกัน

หมวด 11 อัตลักษณ์และสัญลักษณ์ กำหนดให้มีคำขวัญของอาเซียนว่า "One Vision, One Identity, One Community" หรือ "วิสัยทัศน์เดียว อัตลักษณ์เดียว ประชาคมเดียว" พร้อมกับกำหนดลักษณะของธงอาเซียน ดวงตราอาเซียน เพลงประจำอาเซียน และให้วันที่ 8 สิงหาคม เป็นวันอาเซียน

หมวด 12 ความสัมพันธ์ภายนอก กล่าวถึงแนวทางและขั้นตอนการเจรจาของอาเซียนกับคู่เจรจา เพื่อดำเนินความสัมพันธ์กับภายนอกองค์กร โดยต้องยึดมั่นตามหลักเกณฑ์ที่กฎบัตรกำหนดไว้ รวมทั้งกำหนดบทบาทของผู้ประสานงานกับคู่เจรจา พร้อมกับระบุความสัมพันธ์กับสหประชาชาติ และองค์การระหว่างประเทศสถาบันอื่นด้วย

หมวด 13 บทบัญญัติทั่วไป และบทบัญญัติสุดท้าย กล่าวถึงการลงนาม การใช้สัตยาบัน การเก็บรักษา การมีผลบังคับใช้ การแก้ไข อำนาจหน้าที่ การทบทวน การตีความบัตร ความต่อเนื่องทางกฎหมาย ต้นฉบับ การจดทะเบียนกฎบัตรอาเซียน สิทธิทรัพย์สินของอาเซียน

นอกจากบทบัญญัติทั้ง 13 หมวดแล้ว ยังมีอีก 4 ภาคผนวก คือ
ภาคผนวก 1 กล่าวถึงองค์กรระดับรัฐมนตรีอาเซียนเฉพาะสาขา
ภาคผนวก 2 กล่าวถึงองค์กรที่มีความสัมพันธ์กับอาเซียน คือ รัฐสภา องค์กรภาคธุรกิจ สถาบันวิชาการ และองค์กรภาคประชาสังคม

ภาคผนวก 3 อธิบายรายละเอียดธงอาเซียน

ภาคผนวก 4 อธิบายรายละเอียดดวงตราอาเซียน

สาระสำคัญของกฎบัตรอาเซียน

จากโครงสร้างบทบัญญัติ 13 หมวดข้างต้น หากนำมาสรุปสาระสำคัญเป็นหมวดหมู่ต่าง ๆ เพื่อให้เห็นภาพรวมชัดเจน ว่า กฎบัตรอาเซียนมีวัตถุประสงค์ และสาระสำคัญอย่างไรบ้าง ก็จะสรุปได้ดังนี้

- **ด้านเศรษฐกิจ** มีสาระสำคัญ คือ เพื่อสร้างตลาดและฐานการผลิตเดียวที่มีเสถียรภาพ มั่งคั่ง และมีความสามารถในการแข่งขันสูง มีการรวมตัวทางเศรษฐกิจที่มีการเคลื่อนย้ายเสรีของสินค้า การบริการ การลงทุน และแรงงาน การเคลื่อนย้ายทุนเสรียิ่งขึ้น

- **ด้านการเมืองความมั่นคง** เน้นการคุ้มครองสิทธิมนุษยชนและเสรีภาพขั้นพื้นฐาน เสริมสร้างประชาธิปไตย เพิ่มพูนธรรมาภิบาลและหลักนิติธรรม ตอบสนองต่อสิ่งท้าทายความมั่นคง เช่น การก่อการร้าย ธารงรักษาเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ให้เป็นเขตปลอดอาวุธนิวเคลียร์ และไม่มีอาวุธที่มีอานุภาพทำลายล้างสูงทุกชนิด

- **ด้านความมั่นคงของมนุษย์** เพื่อบรรเทาความยากจน และลดช่องว่างการพัฒนาภายใน อาเซียน โดยผ่านความช่วยเหลือซึ่งกันและกันและความร่วมมือ พร้อมกับส่งเสริมพัฒนาทรัพยากร มนุษย์ผ่านความร่วมมือด้านการศึกษา และการเรียนรู้ตลอดชีวิตในด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี เพื่อเสริมสร้างพลังประชาชน และเสริมสร้างความเข้มแข็งแห่งประชาคมอาเซียน

- **ด้านสังคม** มุ่งส่งเสริมอาเซียนที่มีประชาชนเป็นศูนย์กลาง สร้างสังคมที่ปลอดภัยมั่นคง จากยาเสพติด เพิ่มพูนความกินดีอยู่ดีของประชาชนอาเซียน ผ่านโอกาสที่ทัดเทียมกันในการเข้าถึง การพัฒนามนุษย์ สวัสดิการสังคม และความยุติธรรม

- **ด้านวัฒนธรรม** ส่งเสริมอัตลักษณ์ของอาเซียน โดยเคารพความหลากหลายทางวัฒนธรรม และมรดกของภูมิภาค รวมทั้งร่วมกันอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม

- **ด้านสิ่งแวดล้อม** สนับสนุนการพัฒนาอย่างยั่งยืนที่คุ้มครองสภาพแวดล้อม ความยั่งยืน ของทรัพยากรธรรมชาติ

หลักการของกฎบัตรอาเซียน

กฎบัตรอาเซียนได้กำหนดให้การบังคับใช้อยู่บนพื้นฐานของกฎหมายระหว่างประเทศ คือ การไม่แทรกแซงกิจการภายใน ระงับข้อพิพาทโดยสันติวิธี และเน้นย้ำให้มีการรวมศูนย์ความสัมพันธ์ กับภายนอก จึงทำให้กฎบัตรนี้เป็นเสาหลักของการสร้างประชาคมอาเซียน และต่อยอดถึงข้อผูกมัด ทางกฎหมายของข้อตกลงอาเซียนต่าง ๆ กฎบัตรอาเซียนคือข้อตกลงร่วมกันของประชาคมอาเซียน

ประเทศไทยกับกฎบัตรอาเซียน

ประเทศไทยมีบทบาทนำในการจัดทำกฎบัตรอาเซียน โดยได้ผลักดันประเด็นต่าง ๆ ที่เป็น ประโยชน์ต่อประชาชนอาเซียนระหว่างการยกร่าง จนปรากฏอยู่ในกฎบัตรอาเซียน เช่น

1. การจัดตั้งองค์กรสิทธิมนุษยชนของอาเซียน
2. การให้อำนาจเลขาธิการอาเซียนติดตามและรายงานการปฏิบัติตามความตกลงของรัฐสมาชิก
3. การจัดตั้งกลไกสำหรับการระงับข้อพิพาทต่าง ๆ ระหว่างประเทศสมาชิก
4. การระบุให้ผู้นำเป็นผู้ตัดสินว่า จะดำเนินการอย่างไรต่อรัฐผู้ละเมิดพันธกรณีตามกฎบัตร อย่างร้ายแรง
5. การเปิดช่องให้ใช้วิธีการอื่นในการตัดสินใจหากไม่มีฉันทามติ

6. การให้ความสำคัญกับการส่งเสริม การปรึกษาหารือระหว่างประเทศสมาชิก เพื่อแก้ไขปัญหาที่กระทบผลประโยชน์ร่วม ซึ่งทำให้มีการตีความหลักการห้ามแทรกแซงกิจการภายในที่อาเซียนยึดมั่นอยู่ให้มีความยืดหยุ่นมากขึ้น
7. การเพิ่มบทบาทของประธานอาเซียน เพื่อให้อาเซียนสามารถตอบสนองต่อสถานการณ์ฉุกเฉินได้อย่างทันท่วงที
8. การเปิดช่องทางให้อาเซียนสามารถมีปฏิสัมพันธ์กับองค์กรภาคประชาสังคมมากขึ้น
9. การปรับปรุงโครงสร้างองค์กรให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น เช่น ให้มีการประชุมสุดยอดอาเซียน ปีละ 2 ครั้ง จัดตั้งคณะมนตรี เพื่อประสานความร่วมมือในแต่ละเสาหลัก และการมีคณะผู้แทนถาวรประจำอาเซียนที่กรุงจาการ์ตา เพื่อลดเวลาและค่าใช้จ่ายในการประชุมของอาเซียน ประโยชน์ที่ไทยจะได้รับจากกฎบัตรอาเซียน

ประเทศไทยจะได้รับประโยชน์จากการบังคับใช้กฎบัตรอาเซียนหลายประการ ได้แก่

- 1) ผลประโยชน์จากความร่วมมือต่าง ๆ ของอาเซียนมากขึ้น เนื่องจากกฎบัตรอาเซียนจะช่วยสร้างหลักประกันว่าประเทศสมาชิกอาเซียนอื่น ๆ จะปฏิบัติตามพันธกรณีที่ได้ตกลงกันไว้แล้ว หรือมิฉะนั้นก็จะมีกลไก เพื่อให้ประเทศสมาชิกปฏิบัติตามความตกลง
- 2) ความสามารถรับมือกับภัยคุกคามระดับโลกที่ส่งผลกระทบต่อประชาชนโดยตรงได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น ไม่ว่าจะเป็นไข้หวัดนก โรคระบาด ภัยพิบัติทางธรรมชาติ ปัญหาโลกร้อนหรือปัญหายาเสพติด เนื่องจากกฎบัตรจะเสริมสร้างกลไกต่าง ๆ เพื่อให้ไทยและอาเซียนแก้ไขปัญหาเหล่านี้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ และทันการณ์มากยิ่งขึ้น
- 3) กฎบัตรอาเซียนจะช่วยส่งเสริมค่านิยมของประเทศอื่น ๆ ในภูมิภาคให้สอดคล้องกับผลประโยชน์ของประเทศไทย เช่น การไม่ใช้กำลังในการแก้ไขปัญหา การยึดมั่นในหลักประชาธิปไตย ธรรมาภิบาลหลักนิติธรรม และสิทธิมนุษยชน การส่งเสริมความมั่นคงของมนุษย์ และการพัฒนาอย่างยั่งยืน
- 4) อำนาจการต่อรองที่เพิ่มขึ้นของประเทศไทยในฐานะประเทศสมาชิกอาเซียนในเวทีโลก เนื่องจากกฎบัตรอาเซียนจะช่วยสร้างความน่าเชื่อถือและกติกายให้แก่อาเซียน และให้ประเทศไทยสามารถโน้มน้าวให้ประเทศนอกภูมิภาคช่วยแก้ไขปัญหาระดับโลกที่กระทบความเป็นอยู่ของประชาชนอาเซียน รวมทั้งประชาชนไทยได้อย่างมีน้ำหนักมากยิ่งขึ้น

สรุปได้ว่า "กฎบัตรอาเซียน" คือ กฎหมาย ข้อกำหนด แนวทางปฏิบัติที่ประเทศสมาชิกอาเซียนเห็นพ้อง และตกลงจะปฏิบัติร่วมกัน เพื่อให้เกิดความเป็นเอกภาพในด้านต่าง ๆ ในหมู่สมาชิกชาติอาเซียน ดังเช่นคำขวัญของอาเซียน ที่ว่า "One Vision, One Identity, One Community"

แนวคิดที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย

จากการศึกษาประวัติของชุมชนเมืองพิมาย จังหวัดนครราชสีมา พบว่าประวัติการตั้งถิ่นฐานมาตั้งแต่สมัยอาณาจักรพระนครของอาณาจักรกำลังเจริญรุ่งเรืองสืบต่อมาจนถึงปัจจุบัน “ซึ่งแต่ละกลุ่มก็ยังคงดำรงวิถีชีวิตตามแบบอย่างวัฒนธรรมส่วนใหญ่ของตนเองอยู่ มิได้ถูกทำให้สมานกลมกลืนกันเข้าไปในกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งโดยเฉพาะ โดยที่แต่ละชาติพันธุ์ก็ยังคงรักษาเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชาติตนเองไว้” (3-4, 2514:57) แม้ว่าในปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจเข้ามา ทำให้เกิดการพัฒนาขึ้นภายในชุมชน แต่สิ่งที่ยังแสดงออกถึงเอกลักษณ์และลักษณะเฉพาะของชุมชนเมืองเก่าพุมเรียง ทั้งทางด้านกายภาพ วิถีชีวิต ประเพณี วัฒนธรรม ที่ยังดำเนินอย่างต่อเนื่องมาตั้งแต่อดีตของชุมชนนั้นก็ยังคงมีความเด่นชัดอยู่ในปัจจุบัน

ดังนั้นในการกำหนดกรอบแนวคิดในการวิจัย จึงต้องศึกษาแนวความคิดทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องในการอนุรักษ์ชุมชน เพื่อใช้เป็นหลักในการอ้างอิงและเป็นแนวทางการวิเคราะห์ในการศึกษาถึงลักษณะทางกายภาพการตั้งชุมชน วิถีชีวิต ประเพณีวัฒนธรรม และความเชื่อต่างๆ ในชุมชน นำไปสู่การอธิบายข้อสรุปให้ได้แนวความคิดในการอนุรักษ์ชุมชน โดยอาศัยกระบวนการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนเป็นหลัก ซึ่งจะมี แนวความคิด และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ที่เป็นพื้นฐานสำคัญ ดังนี้

1. ความหมายและความสำคัญของมรดกทางวัฒนธรรม (Cultural heritage) และภูมิทัศน์ทางวัฒนธรรม (Cultural landscape)

ในอดีตการอนุรักษ์มุ่งความสนใจให้กับงานศิลปะหรือโบราณสถานที่มีความสำคัญ ซึ่งเป็นการอนุรักษ์อาคารและวัตถุเพียงอย่างเดียวเท่านั้น นับตั้งแต่ปี 1950 ประชาชนเริ่มตระหนักว่าการดำรงชีวิตมีความเกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อมที่อาศัยอยู่ รวมทั้งเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรม และความสัมพันธ์ทางจิตใจ และเพื่อการยกระดับการดำรงชีวิต จึงเกิดแนวความคิดของมรดกทางวัฒนธรรม (cultural heritage) ขึ้น เช่นเดียวกับการศึกษาพื้นที่ชุมชนเมืองเก่าพุมเรียงที่ได้มีหลายหน่วยงานเล็งเห็นความสำคัญในฐานะของภูมิทัศน์ทางวัฒนธรรม (Cultural landscape) จากเอกลักษณ์และความสำคัญของพื้นที่อันได้แก่ โบราณสถาน โบราณวัตถุ สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น และย่านประวัติศาสตร์ สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นเอกลักษณ์ที่หล่อหลอมขึ้นโดยผ่านการดำรงอยู่ของเศรษฐกิจและสังคมรวมทั้งบริบทต่างๆ ทั้งทางด้านวัฒนธรรม ประเพณี ศิลปวัฒนธรรม ทั้งหมดนี้ หล่อหลอมให้เกิดมรดกทางวัฒนธรรม (Cultural heritage) ขึ้นเป็นเอกลักษณ์ของพื้นที่ จากความสำคัญของบริบท และสิ่งแวดล้อมของเมืองและชุมชนที่อยู่อาศัยทำให้เกิดคำจำกัดความเกี่ยวกับ Cultural heritage และ Cultural landscape ขึ้นดังนี้

1.1 มรดกทางวัฒนธรรม (Cultural heritage)

Feilden and Jokileht ได้ให้ความหมายของมรดกทางวัฒนธรรมว่ามรดกทางวัฒนธรรมนั้นมีหลายประเภท มิได้เป็นเพียงโบราณสถาน, อาคาร, พื้นที่ประวัติศาสตร์และสวนเท่านั้น แต่หมายรวมถึงสิ่งแวดล้อมที่ถูกสร้างขึ้นทั้งหมดรวมทั้งระบบนิเวศ เป็นเครื่องหมายแสดงกิจกรรมและความสำเร็จของมนุษย์ในอดีต และเป็นหนึ่งในทรัพยากรที่ไม่สามารถสร้างขึ้นใหม่ได้ที่สำคัญของโลก (Feilden & Jokilehto, 1998:11) อ้างถึงใน (สีหนาท, 2546:8)

องค์การวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (UNESCO) ได้กำหนดว่า มรดกทางวัฒนธรรม (Cultural Heritage) ประกอบด้วยสิ่งสร้างสรรค์ ของคนในอดีตที่เป็นรูปแบบที่จับต้องได้ เช่น ศิลปกรรม สถาปัตยกรรม สิ่งก่อสร้าง แต่รวมทั้งนามธรรม (Intangible) เช่น ภาษา ศิลปกรรม จริยธรรม สุนทรียศาสตร์ ตลอดจนอาหารการกิน การแต่งกาย ศาสนา และความเชื่อ ฯลฯ

ในการประชุมสมัยสามัญของ องค์การวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (UNESCO) ครั้งที่ 17 เมื่อวันที่ 16 พฤศจิกายน ปี 2515 ณ กรุงปารีส ที่ประชุมได้มติอนุมัติ ว่าด้วยการคุ้มครองมรดกทางวัฒนธรรมและทางธรรมชาติของโลก ได้ให้คำจำกัดความในเรื่องของมรดกทางวัฒนธรรม (Cultural Heritage) และมรดกทางธรรมชาติ (Natural Heritage) ไว้ดังนี้

(1) มรดกทางวัฒนธรรม (Cultural Heritage) ประกอบด้วย

- อนุสรณ์ (Monuments) คือ ผลงานทางสถาปัตยกรรม ประติมากรรม จิตรกรรม ส่วนประกอบหรือโครงสร้างทางโบราณคดี ที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ ศิลปะ หรือวิทยาศาสตร์
- กลุ่มอาคาร (Groups of building) เป็นกลุ่มของอาคารที่แยกกัน หรือต่อเนื่องกัน โดยลักษณะทางสถาปัตยกรรม ความร่วมลักษณะ หรือที่ตั้งอันเหมาะสมในภูมิทัศน์
- สถานที่ (Sites) คือผลงานของมนุษย์ หรือผลงานอันผสมกันระหว่างธรรมชาติและมนุษย์ เป็นสถานที่ซึ่งไม่มีอาคารอยู่เลย แต่เป็นสถานที่ที่มีความสำคัญทางด้านประวัติศาสตร์ (Historical) สุนทรียภาพ (Aesthetic) ชาติพันธุ์วิทยา (Ethnological) หรือมานุษยวิทยา (Anthropological)

(2) **มรดกทางธรรมชาติ (Natural Heritage)** หมายถึง ลักษณะทางธรรมชาติอันประกอบด้วย ภูมิทัศน์ทางกายภาพ – ชีวภาพ มีคุณค่าทางสุนทรียศาสตร์และวิทยาศาสตร์ รวมไปถึงสถานที่ทางธรรมชาติ หรือพื้นที่ที่ธรรมชาติกำหนดของเขตไว้นั้นชัด มีคุณค่าทางด้านวิทยาศาสตร์ (Science) การอนุรักษ์ (Conservation) หรือความงามแห่งธรรมชาติ (Natural Beauty)

1.2 ภูมิทัศน์ทางวัฒนธรรม (Cultural landscape)

Feilden และ Jokilehto ได้กล่าวถึง ภูมิทัศน์ทางวัฒนธรรม ว่า เป็นงานของมนุษย์หรืองานที่รวมกันระหว่างธรรมชาติและมนุษย์ และพื้นที่ทางโบราณคดีซึ่งมีคุณค่าทางประวัติศาสตร์, สุนทรียศาสตร์, ชาติพันธุ์วิทยา หรือ มานุษยวิทยา (Feilden & Jokilehto, 1998:8) อ้างถึงใน (สีหนาท, 2546:78)

นอกจากนี้ Feilden ยังกล่าวถึง Cultural Landscape ดังนี้

“พื้นที่ประวัติศาสตร์ และสิ่งแวดล้อม เกิดจากการหล่อหลอมองค์ประกอบหลายอย่าง ซึ่งรวมถึงกิจกรรมของมนุษย์ที่มีความสำคัญเท่ากับตัวอาคาร รวมทั้งองค์ประกอบทางที่ว่าง และสิ่งแวดล้อมโดยรอบ สิ่งเหล่านี้มีความสำคัญในการสัมพันธ์กับองค์ประกอบทั้งหมด ซึ่งไม่ควรจะละเลย พื้นที่ทางประวัติศาสตร์ทั้งหมด ไม่ควรพิจารณาเพียงความสัมพันธ์กับงานสถาปัตยกรรม ควรจะรวมเอาคุณค่าของมนุษย์ที่เชื่อมโยงกับบริบททางสังคมและเศรษฐกิจด้วย” (Feilden & Jokilehto, 1998:8) อ้างถึงใน(สีหนาท, 2546:78)

จากการประชุมที่จัดขึ้นในโรม โดย ICCROM (International Center for the Study of the Preservation and the Restoration of Cultural Property) และ ICOMOS (International Council on Monuments and Sites) ภายใต้การสนับสนุนของ Cultural Heritage Division of UNESCO ในเดือนเมษายนปี 1983 ได้กำหนดลักษณะของ Cultural Landscapeที่สามารถรับการเสนอชื่อเป็นมรดกโลกทางวัฒนธรรม ดังนี้

(1) เป็นการออกแบบภูมิทัศน์ (Landscape Design) ที่สร้างขึ้นโดยความตั้งใจของมนุษย์ เช่น สวน (Park land)

(2) เป็นภูมิทัศน์ (Landscape) ที่เป็นผลมาจากสังคม, เศรษฐกิจ, และความเลื่อมใสในศาสนา รวมถึงซากสัตว์โบราณ (Fossil Landscape)

(3) เป็นภูมิทัศน์ทางวัฒนธรรม (Cultural Landscape) จากความเลื่อมใสในศาสนา, ศิลปะ, หรือกลุ่มวัฒนธรรม หรือองค์ประกอบทางธรรมชาติเป็นผลจากการเจริญเติบโต มีบูรณะภาพทางประวัติศาสตร์ (Historical Integrity) ซึ่งหมายถึงความสมบูรณ์ทางวัสดุ และสภาพที่ไม่มีข้อบกพร่องของวัสดุ หรือที่ตั้ง ซึ่งเป็นผลจากการเติบโตและการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา

2. แนวความคิดเกี่ยวกับการอนุรักษ์เมืองประวัติศาสตร์และย่านประวัติศาสตร์

2.1 ลักษณะของเมืองและย่านประวัติศาสตร์

ลักษณะของเมืองประวัติศาสตร์ (สุทธิธรรม, 2533:142-150) นั้นมีช่วงอายุ (Life Span) อยู่ช่วงใดช่วงหนึ่ง หรือหลายช่วงเวลาในอดีต หรือตั้งแต่ช่วงเวลาในอดีตเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน เมืองเหล่านั้นมีหลายลักษณะ แตกต่างกันตามขนาด เนื้อหาทางวัฒนธรรม การตั้งถิ่นฐาน และการใช้ประโยชน์ของเมืองนั้น การแบ่งตามช่วงอายุของเมือง สามารถแบ่งได้เป็น 4 ประเภท คือ

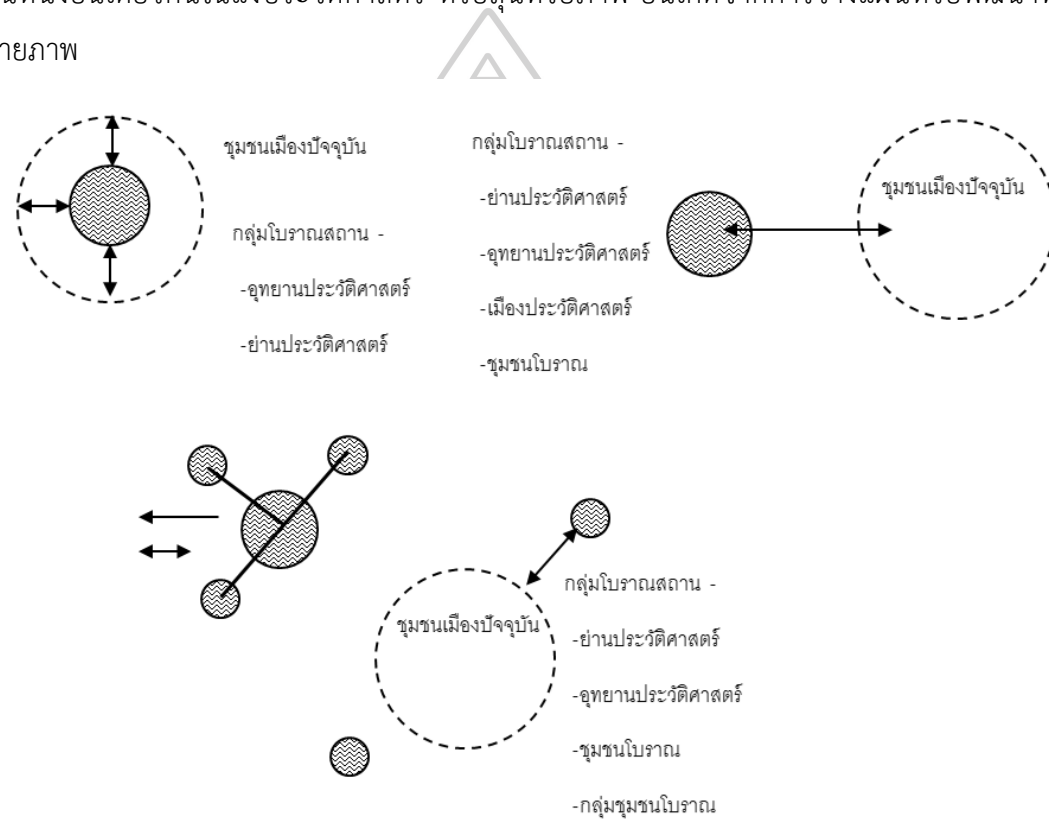
1) **เมืองร้าง (Abandoned / Dead Ancient / Historic city)** เป็นเมืองที่มีความเจริญรุ่งเรืองอยู่ในช่วงเวลาหนึ่งหรือหลายช่วง ก่อนที่จะถูกทิ้งร้างไปจนถึงปัจจุบัน อาจเนื่องจากภัยสงคราม หรือภัยพิบัติอื่นๆ เมืองลักษณะนี้สามารถคงอยู่ต่อไปได้เรื่อยๆ ยกเว้น แต่วัสดุและโครงสร้างโบราณสถานที่ยังเสื่อมโทรมไปตามกาลเวลา แต่เนื่องจากไม่มีการใช้งานอื่นเข้าแทรกแซง เมืองลักษณะนี้จึงไม่เสี่ยงอันตรายมากนัก และต้องการเพียงแผนงานเพื่อการอนุรักษ์ การนำเสนอ และการบำรุงรักษา

2) **เมืองโบราณที่ถูกทิ้งร้างและนำกลับมาใช้ใหม่ในปัจจุบัน** เนื่องจากพื้นที่ในการตั้งถิ่นฐานในปัจจุบันถูกจำกัดขึ้น จึงมีการกลับไปตั้งถิ่นฐานที่เดิม และการไปตั้งถิ่นฐานแบบนี้ มักจะไปทำลายหลักฐานของเมืองโบราณเดิมโดยรู้เท่าไม่ถึงการณ์ เป็นปรากฏการณ์ของการขยายตัวของประชากรโดยเฉพาะในประเทศที่กำลังพัฒนา โดยจะเห็นได้จากการบุกรุกเมือง และทำลายโบราณสถานซึ่งเป็นองค์ประกอบและเนื้อหาของเมืองเพื่อการสร้างอาคารใหม่ ๆ ประกอบกับความจำเป็นในการเพิ่มปริมาณของระบบสาธารณูปโภค และสาธารณูปการ ซึ่งหากไม่คำนึงถึงแผนผังเมืองโบราณจะมีผลทำให้ สัดส่วน ขนาด รูปแบบการใช้สอย และบรรยากาศของเมืองเปลี่ยนแปลงไปจากอดีตอย่างสิ้นเชิง ฉะนั้นสิ่งสำคัญของมาตรการการอนุรักษ์ คือการพิจารณาปรับใช้ให้เข้ากับกิจกรรมใหม่ ๆ ของเมืองอย่างรอบคอบ โดยการท่องเที่ยวอาจมีผลในการช่วยเหลือทางเศรษฐกิจ และจูงใจให้มีการอนุรักษ์ แต่อาจจะส่งผลในทางบวกและลบในเวลาเดียวกัน ซึ่งเป็นหน้าที่ของรัฐบาลและประชาชนที่ต้องดำเนินการเพื่อความอยู่รอดของเมือง

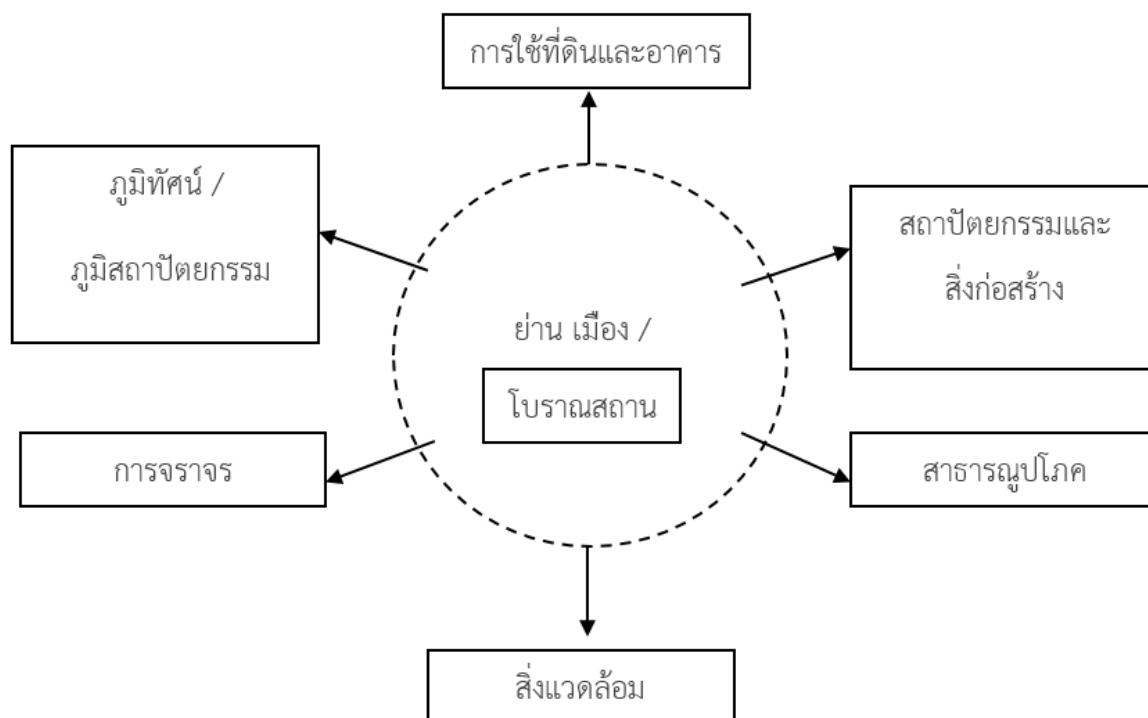
3) **เมืองที่มีการพัฒนาจากอดีตจนถึงปัจจุบัน (Living Ancient / Historic City)** เป็นเมืองโบราณหรือเมืองประวัติศาสตร์ที่มีการใช้งานสืบเนื่องจากอดีตมาจนถึงปัจจุบัน แสดงถึงความรุ่งเรือง ความตกต่ำ การฟื้นฟู และชีวิตของเมือง ซึ่งพัฒนาการมาตามกาลเวลา มักจะผจญกับการเสื่อมโทรม หรือถูกทำลายเนื้อเมืองในหลายลักษณะ อาทิ การขาดการจัดการทางเศรษฐกิจที่เหมาะสม หรือระบบเศรษฐกิจที่ล่องจมนเกินไป การปรับใช้ประโยชน์ใหม่ ๆ หรือการเพิ่มปริมาณของสาธารณูปการและสาธารณูปโภค ล้วนส่งผลให้รูปแบบ ลักษณะ และบรรยากาศของเมืองเปลี่ยนแปลงไป

4) เมืองที่ถูกทิ้งร้างไปในช่วงระยะเวลาหนึ่ง และถูกนำกลับมาใช้ใหม่ในยุคประวัติศาสตร์ถึงปัจจุบัน เมืองลักษณะนี้มีหลักฐานของช่วงพัฒนาของเมืองในยุคโบราณแล้วหยุดไป ต่อมาเกิดการกลับเข้าไปตั้งถิ่นฐานใหม่ในยุคประวัติศาสตร์ และทำให้เมืองมีพัฒนาการจากยุคประวัติศาสตร์มาถึงยุคปัจจุบัน การกลับเข้าไปตั้งถิ่นฐานใหม่อาจจะโดยชนกลุ่มใหม่ หรืออารยธรรมใหม่

ย่านประวัติศาสตร์ หมายถึง พื้นที่เมืองหรือชนบทที่กำหนดขอบเขตทางภูมิศาสตร์ได้ ซึ่งเป็นแหล่งสำคัญที่รวมเชื่อมโยง หรือแสดงความต่อเนื่องของที่ตั้ง โครงสร้าง หรือวัตถุที่มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในแง่ประวัติศาสตร์ หรือสุนทรียภาพ อันเกิดจากการวางแผนหรือพัฒนาทางกายภาพ

ภาพที่ 9 ภาพแสดงประเภทของย่าน และเมืองประวัติศาสตร์
ที่มา: (สุทธิธรรม, 2533:142-150)

ภาพที่ 10 ภาพแสดงการพิจารณาระบบการจัดการเมือง และย่านประวัติศาสตร์
ที่มา: (สายเชื้อ, 2541:58)

2.2 ความสำคัญของพื้นที่ประวัติศาสตร์ที่มีต่อเมือง

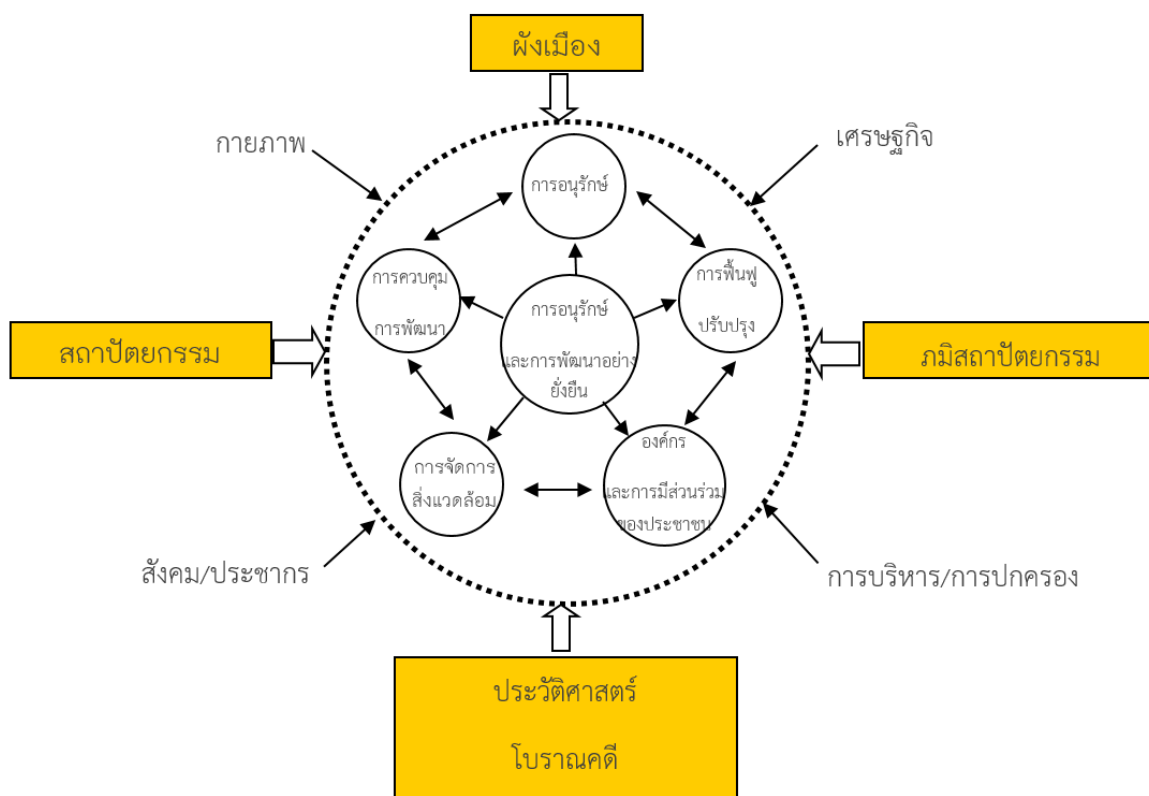
Feilden กล่าวถึงความสำคัญของพื้นที่ประวัติศาสตร์ว่า ศูนย์กลางเมืองเก่าที่ได้รับการรักษาไว้อย่างดี เป็นข้อได้เปรียบสำหรับประชาชน คือทำให้ประชาชนมีความคุ้นเคยและมีกิจกรรมที่หลากหลายเมื่อเทียบกับเมืองที่เพิ่งได้รับการวางแผน เมืองเก่ามีความสะดวกสบายสำหรับการอยู่อาศัย, มีบริการสาธารณะในขนาดที่เหมาะสม รวมทั้งการจับจ่ายและการสัญจร เมืองมักมีศูนย์กลางอยู่รอบอาคารสำคัญ เช่น โบสถ์วิหาร, สุเหร่า หรือลานเมือง (Town Hall) และมีองค์ประกอบของตลาด (Market Square), ทางเดินเท้า, ตรอกซอย คลองและสะพาน พื้นที่เมืองเหล่านี้ สร้างความน่าสนใจประชาชนที่รับรู้ประวัติศาสตร์ของพื้นที่จะรู้สึกถึงคุณค่าในการมีส่วนร่วมในประวัติศาสตร์และความมีเอกลักษณ์ ซึ่งเมืองประวัติศาสตร์เป็นระบบที่มีหลายหน้าที่ มีกิจกรรมที่อยู่อาศัย, สังคม, การเมือง, และเศรษฐกิจ ดังนั้นพื้นที่ประวัติศาสตร์ควรได้รับการจัดการอย่างเหมาะสม โดยเฉพาะอย่างยิ่งการอนุรักษ์อาคารและกิจกรรมทางสังคม เพื่อเป็นการส่งเสริมทางเศรษฐกิจ แต่ในปัจจุบันเมืองประวัติศาสตร์มักถูกคุกคามเสมอ โดยเฉพาะในประเทศที่กำลังพัฒนา ซึ่งสาเหตุของการเสื่อมโทรม (Feilden & Jokilehto, 1998:78) อ้างถึงใน (สีหนาท, 2546:10) ได้แก่

- 1) การเพิ่มขึ้นของจำนวนประชากร และแนวโน้มการอพยพจากพื้นที่ชนบทไปสู่ศูนย์กลางเมือง, การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและการทำลายศูนย์กลางประวัติศาสตร์พระราชวัง กลายเป็นย่านการค้าและที่อยู่อาศัยที่เบียดเสียดและไม่มีมาตรฐาน
- 2) การเพิ่มการใช้รถยนต์ ในพื้นที่ที่ไม่เคยใช้ยานพาหนะ สร้างมลภาวะและความสิ้นสะอาด การจราจรของรถยนต์นำไปสู่การสร้างถนนผ่านศูนย์กลางประวัติศาสตร์
- 3) การพัฒนาอาคารสูงทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงสภาวะอากาศ (Microclimate) นอกจากนี้อาคารสมัยใหม่ที่แทรกตัวเข้ามาขาดรากเหง้าทางวัฒนธรรม และจะทำลายศูนย์กลางประวัติศาสตร์
- 4) การเปลี่ยนวิธีการและขนาดของอุตสาหกรรมและการค้า ส่งผลต่อเศรษฐกิจของพื้นที่ประวัติศาสตร์
- 5) ผลผลิตงานฝีมือมีแนวโน้มเปลี่ยนเป็นการผลิตแบบอุตสาหกรรม (mass production) ซึ่งต้องการอาคารที่ใหญ่ขึ้น และทำให้เกิดการจราจรคับคั่งในพื้นที่ประวัติศาสตร์
- 6) การเริ่มมีกิจกรรมและการบริการสมัยใหม่แทนที่โครงสร้างพื้นฐานดั้งเดิมมากเกินไป
- 7) การขาดการดูแลรักษาอาคารเก่า และการไม่เข้าใจคุณค่าของกิจกรรมทางวัฒนธรรม

จะเห็นได้ว่าในการอนุรักษ์ Old City of Aleppo เกี่ยวกับการคุกคามเมืองประวัติศาสตร์ ยกตัวอย่างเช่น ลักษณะโครงสร้างเมืองอิสลาม (Islamic) ควรคำนึงถึงลักษณะเฉพาะของเมือง เช่นผังบริเวณ (Layout) ทางสถาปัตยกรรมที่มีลักษณะห่อหุ้มตัว, ลักษณะการเกาะกลุ่มอาคาร, และลักษณะเฉพาะของโครงข่ายทางเท้า ควรมีการคุมขนาดและสถาปัตยกรรมในเมืองเก่า และยอมให้มีกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการจราจรโดยรถยนต์ในปริมาณที่จำกัด

2.3 การอนุรักษ์กับการวางแผนเมือง (Integrated Conservation)

Feilden กล่าวว่า Integrated Conservation หมายถึงการรวมเอาการอนุรักษ์ให้เป็นส่วนหนึ่ง และเป็นเป้าหมายในการวางแผนเมือง เช่น การพิจารณาโครงสร้างประวัติศาสตร์เท่ากับปัจจัยอื่นๆ ในกระบวนการวางแผน รวมถึงการอนุรักษ์ และการฟื้นฟูอาคารรวมถึงพื้นที่ทางประวัติศาสตร์และการบริการทางสังคมที่เหมาะสมที่คำนึงถึงพื้นที่ เพื่อประสบความสำเร็จในระยะยาว กระบวนการนี้ควรปฏิบัติร่วมกับผู้อยู่อาศัย (Feilden & Jokilehto, 1998:79) อ้างถึงใน (สีหนาท, 2546:11)

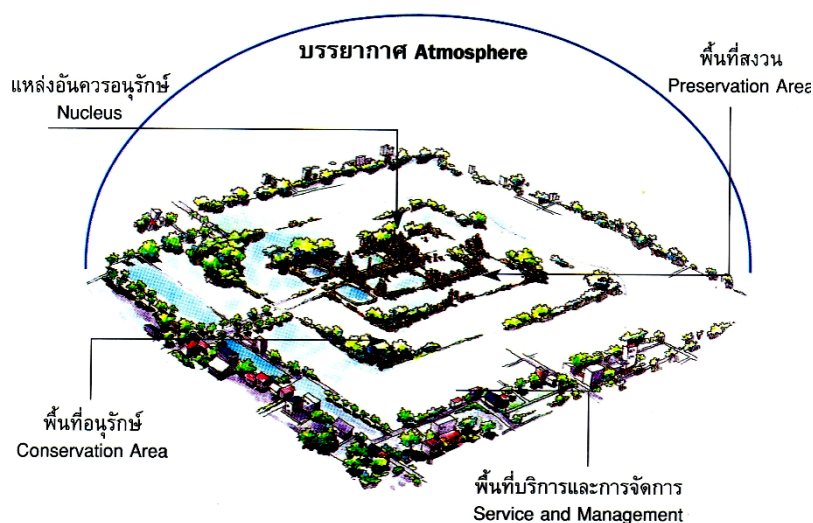

ภาพที่ 11 แสดงความสัมพันธ์ภายในย่านประวัติศาสตร์
ที่มา: (สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม, 2541b:20)

การอนุรักษ์เมืองควรสามารถซึมซับความเป็น Modernization โดยลดความขัดแย้ง และปรับปรุงพื้นที่ที่เล็กละเอียด Feilden กล่าวว่า การแทรกแซงน้อยที่สุดจะดีที่สุดสำหรับชุมชน การวางแผนเป็นหน้าที่ของรัฐบาล โดยมีกฎหมาย และระบบบริหารของตัวเอง ซึ่งแตกต่างกันไปในแต่ละประเทศตามวัฒนธรรมประเพณี ดังนั้นจึงไม่ควรหยิบยืมระบบที่ทำมาแล้ว เพราะอาจไม่ตอบรับต่อความต้องการของประชาชน เมืองอนุรักษ์ควรอยู่ในที่อยู่อาศัยของประชาชนเพื่อให้กิจกรรมดำเนินต่อไปและไม่เป็นไปในลักษณะของพิพิธภัณฑ์ ซึ่งองค์ประกอบที่จับต้องไม่ได้ของมรดกทางวัฒนธรรม (Cultural Heritage) เป็นคุณค่าของชุมชนควรหลีกเลี่ยงการเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากการวางแผนและไม่ควร Freeze ชีวิตพื้นที่ (การรักษาให้อยู่ในลักษณะเดิมโดยไม่มีการพัฒนา) แต่ให้เป็นการเปลี่ยนแปลงโดยความต้องการของประชาชน (Feilden & Jokilehto, 1998:79) อ้างถึงใน (สีหนาท, 2546:12)

2.4 ขอบเขตของการอนุรักษ์ (Edge of Preservation Action)

การกำหนดขอบเขตพื้นที่ทางประวัติศาสตร์ ต้องให้เกิดความแน่ชัดเพื่อประโยชน์ในการบริหารพื้นที่ในการควบคุม การอนุรักษ์ การนำกลับมาใช้ประโยชน์ และการบำรุงรักษาที่ตั้งของพื้นที่ทางประวัติศาสตร์หรือองค์ประกอบของพื้นที่ที่ปรากฏให้เห็นเด่นชัด แต่การกำหนดว่าพื้นที่นั้นจะครอบคลุมเพียงใดต้องอาศัยการตัดสินใจ จากลักษณะทางกายภาพของหลักฐาน ที่ปรากฏประกอบกับปัจจัยด้านอื่นๆ คือ ปัจจัยทางธรรมชาติ ปัจจัยทางการเมือง ปัจจัยทางประวัติศาสตร์และปัจจัยทางวัฒนธรรม การบริหารและการควบคุมสภาพแวดล้อม สามารถตัดทอนพื้นที่ออกมาตามความเหมาะสมได้ตามต้องการ บ่อยครั้งกำแพงเมือง ซึ่งเป็นขอบเขตทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมยังคงหลงเหลืออยู่ แต่เราไม่สามารถกำหนดให้พื้นที่ทั้งหมดภายในกำแพงเมืองนั้นเป็นเขตพื้นที่ทางประวัติศาสตร์ได้ เนื่องจากอาคารทางประวัติศาสตร์ภายในได้ถูกทำลายไปหมด หรือกระจัดกระจายจนไม่อาจกำหนดเป็นเขตพื้นที่ได้ แต่ก็มีบ่อยครั้งที่สามารถกำหนดเขตได้โดยใช้กำแพงเมือง คูเมือง คลอง เป็นเส้นขอบเขต หรืออาจขยายพื้นที่ให้เกินขอบเขตเหล่านั้น เนื่องจากการปกป้องสิ่งแวดล้อมรอบเมืองเป็นสิ่งจำเป็น

ภาพที่ 12 ภาพแสดงขอบเขตการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม
ที่มา: (สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม, 2541b:18)

เนื้อหาของการปฏิบัติการอนุรักษ์ นั้นเป็นการยากที่จะสามารถบ่งบอกได้ว่าจะมีขอบเขตของการอนุรักษ์ที่แน่นอน การกำหนดขอบเขตหรือพื้นที่ใดที่หนึ่งสำหรับการอนุรักษ์ก็เป็นอันตรายเนื่องจากจะไปจำกัดการโตของเมืองและประชากรที่อยู่ในเมือง ในการอนุรักษ์บางพื้นที่จำเป็นต้องอนุรักษ์ทั้งเมืองจึงประสบผลสำเร็จ โดย Worskett ได้กล่าวไว้ใน Character of town ไว้ว่าการ

อนุรักษ์เราไม่สามารถอนุรักษ์เก็บหรือรักษาทุกสิ่งทุกอย่างไว้ได้ทั้งหมด เพราะเมืองแต่ละเมือง แต่ละชุมชน ล้วนมีข้อจำกัดที่แตกต่างกันไปทั้งในทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง ฯลฯ ซึ่งควบคู่ไปกับการพัฒนาและวิวัฒนาการของเมืองที่ไม่หยุดนิ่ง จะต้องยอมให้เมืองและชุมชนเกิดการเปลี่ยนแปลงเพื่อความเหมาะสมในด้านต่าง ๆ ดังนั้น การคัดเลือกอาคาร ย่าน หรือที่ที่เหมาะสมสำหรับการเป็นตัวแทนหรือเอกลักษณ์ของเมืองนั้นสามารถแทนได้เช่นกัน (Worskett, 1969) อ้างถึงใน (สายเชื้อ, 2541:42-56)

ดังนั้นการกำหนดเขตของการอนุรักษ์นั้น ก็น่าจะมีความยืดหยุ่นได้บ้าง โดยศึกษาตามลักษณะเฉพาะของเมืองแต่ละเมือง แต่อย่างไรก็ตามการกำหนดขอบเขตก็เป็นเรื่องสำคัญ **Catanese** ได้ให้แนวทางในการเลือกขอบเขตของการอนุรักษ์ที่เหมาะสมกับเมือง โดยสอดคล้องกับการพัฒนาโดยแบ่งกลุ่มไว้ 7 กลุ่มด้วยกัน (J & C, 1979:304-309)

1) **Fragment** คือชิ้นส่วนซึ่งเคยเป็นส่วนหนึ่งของสถาปัตยกรรมที่ยังคงหลงเหลืออยู่ในขณะที่องค์ประกอบใหญ่ได้เสื่อมสลายไปตามกาลเวลา หรือถูกทำลายเหลือเพียงสถาปัตยกรรมบางส่วน รวมทั้งประติมากรรม เช่น ชิ้นส่วนของอาคาร โบราณสถาน ประตูเมือง (City Gate) กำแพงเมือง (City Wall)

2) **Building** คืออาคารทั้งหลาย เช่น บ้าน โบสถ์ วัด โรงละคร

3) **Street Space** เป็นการเก็บรักษาด้านทั้งสาย เพื่อรักษา Side Walk แต่ภายในอาคารจะเปลี่ยนหน้าที่ใช้สอยเพื่อรักษาภูมิทัศน์ของถนนทั้งสาย ให้ความต่อเนื่องกัน ของรูปแบบอาคารที่อาจจะร่วมสมัยกัน ใช้วัสดุคล้ายกันมีรูปแบบอาคารเหมือนกัน เป็นต้น

4) **Neighbor Hoods** คือชุมชนที่มีกิจกรรม มีวิถีชีวิตดำเนินอยู่ร่วมกับชุมชนนั้นมาอย่างต่อเนื่อง ตั้งแต่ในอดีต ในช่วงเวลาใดเวลาหนึ่งสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน

5) **District** คือย่านที่มีเอกลักษณ์ของตัวเอง หรือย่านที่มีกิจกรรมแตกต่างไปจากย่านอื่น เช่น ย่านท่าพระจันทร์ ย่านเยาวราช

6) **Skyline** การรักษาสันขอบฟ้า ในกรณีที่ไม่สามารถรักษาย่านทั้งย่านได้ เหลือเพียงอาคารเดี่ยวโดดๆ จึงต้องรักษาแนวเส้นขอบฟ้าเดิมได้โดยรอบ ไม่ให้เกิดอาคารหรือสิ่งปลูกสร้างอื่นมาบดบังอาคารเดิม ทำให้เสียแนวเส้นขอบฟ้าของอาคารนั้น

7) **Village & town** เป็นการรักษาเมืองทั้งเมือง เช่น เกาะรัตนโกสินทร์ ออยุธยา

ยุทธวิธีที่นิยมในการกำหนดเขตอนุรักษ์ โดยเฉพาะเมืองเก่าที่มีอยู่ในปัจจุบันมักจะเริ่มประกาศเขตอนุรักษ์ในใจกลาง และบริเวณโดยรอบส่วนในเมืองที่มีค่าสูงสุด มีแนวโน้มที่ผู้คนส่วนใหญ่จะเห็นความสำคัญที่ต้องอนุรักษ์ได้แล้วจึงค่อยๆขยาย พื้นที่ไปยังรอบนอก เพิ่มออกไปเรื่อยๆ จน

สุดขอบเขตที่สมควรอนุรักษ์ในวงกว้างออกไปถึงเขตรอบนอกคูเมือง หรือกว้างกว่านั้นก็ได้ ถ้าหากพื้นที่นั้นมีคุณค่าต่อการอนุรักษ์ (ชาญประโคน, 2538)

2.5 หลักสำคัญของการอนุรักษ์เมืองและย่านประวัติศาสตร์อย่างยั่งยืน

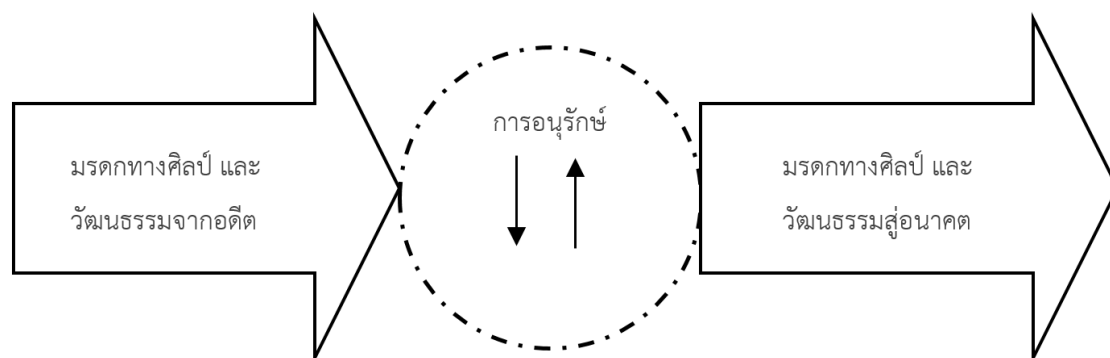
Roy Worskett ได้กล่าวถึงเป้าหมายและหลักการของการอนุรักษ์ไว้ที่น่าสนใจว่าการอนุรักษ์กับการเปลี่ยนแปลงเป็นสิ่งที่ต้องดำเนินไปควบคู่กัน เราไม่สามารถที่จะปฏิเสธการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในยุคสมัยต่างๆได้ สภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปจะเป็นแรงผลักดันให้เกิดความต้องการการเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมทางกายภาพไปด้วย และหากการอนุรักษ์เป็นสิ่งที่มีคุณค่าแล้ว เราจะต้องผสมผสานระหว่างการเปลี่ยนแปลงใหม่กับโครงสร้างเก่าของเมือง เพราะโดยข้อจำกัดทางเศรษฐกิจเราไม่อาจสร้างเมืองใหม่ทั้งเมืองได้ เราจะต้องสร้างการเปลี่ยนแปลงอย่างใหม่ที่ไม่ทำลายคุณค่าของอาคารเก่า ตลอดจนเอกลักษณ์ของเมืองประวัติศาสตร์ที่ต้องอนุรักษ์ไว้ นอกจากนี้การอนุรักษ์จะต้องมีความสัมพันธ์กับชีวิตในสังคมด้วย กล่าวคือ การอนุรักษ์ไม่ใช่การปรับปรุงตัดแปลงอาคารขึ้นมาเพื่อดึงดูดการท่องเที่ยวเท่านั้น แต่หากประวัติศาสตร์จะมีความหมายต่อโลกปัจจุบัน และให้มีความต่อเนื่องกับอดีตแล้ว การอนุรักษ์จะต้องมองถึงการรักษาสภาพแวดล้อมความมีชีวิตชีวาของเมือง เพื่อเป็นการปลุกอดีตของเมืองให้ตื่นขึ้นมาอีกครั้ง (ชาญประโคน, 2538) อ้างถึงใน (สายเชื้อ, 2541:45) ซึ่ง **Robert McNulty** เห็นว่าการทำลายความหวงแหนทางวัฒนธรรมโดยความก้าวหน้าเป็นความจริงที่เกิดขึ้น การสงวนวัฒนธรรมเป็นงานสำคัญไม่น้อยไปกว่าการพัฒนาและความเจริญทางเทคโนโลยี การเปิดวัฒนธรรมท้องถิ่นเพื่อการพัฒนาการท่องเที่ยว ก็เท่ากับเป็นการเริ่มกระบวนการแตกสลายทางวัฒนธรรม ซึ่งหลักการสำคัญของการอนุรักษ์เมืองและย่านประวัติศาสตร์อย่างยั่งยืน (McNulty, 1985:37)มีดังนี้

- 1) เคารพต่อธรรมชาติที่ไม่หยุดนิ่งของเมืองและย่านประวัติศาสตร์ โดยคงไว้ซึ่งความต่อเนื่องของชีวิต วัฒนธรรม และการตั้งถิ่นฐาน
- 2) ให้ความสำคัญต่อสิทธิของประชาชนในท้องถิ่น และเน้นการมีส่วนร่วมของประชาชนตั้งแต่ต้น
- 3) เคารพต่อเอกลักษณ์ และคุณค่าของย่านเมืองประวัติศาสตร์ ความงามตลอดจนความสมดุลทางสังคมที่มีอยู่เดิม ซึ่งต้องมีการศึกษาวิเคราะห์อย่างละเอียด ชัดเจน และถูกต้องตามหลักวิชาการ
- 4) ให้ข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับเมือง และย่านประวัติศาสตร์ ตลอดจนเผยแพร่ความรู้ด้านการอนุรักษ์แก่ประชาชน ทำได้โดยให้ความรู้และการศึกษาทั้งในโรงเรียน และนอกระบบ มีการฝึกอบรมรวมถึงการประชาสัมพันธ์

5) จัดทำแนวทางหรือคู่มือการพัฒนาเมือง และย่านประวัติศาสตร์ เผยแพร่แก่ประชาชน โดยให้ข้อมูลเกี่ยวกับมาตรการการควบคุมการพัฒนา โดยเฉพาะรูปแบบอาคารและสิ่งก่อสร้างที่เหมาะสม

6) ประสานและเชื่อมโยงแผนอนุรักษ์เมือง และย่านประวัติศาสตร์ เข้ากับแผนพัฒนา ระดับชาติ ภาคและท้องถิ่น เช่น ประสานการควบคุมเข้ากับผังเมืองรวม ข้อบัญญัติท้องถิ่น ฯลฯ

7) ใช้มาตรการเชิงสร้างสรรค์ เชิงบวกในการแก้ปัญหา โดยประนีประนอม หรือเจรจา ต่อรองประสานผลประโยชน์

ภาพที่ 13 แสดงกลยุทธ์และการพัฒนาที่ยั่งยืนสำหรับเมืองและย่านประวัติศาสตร์
ที่มา: (สายเชื้อ, 2541:45)

Middleton ได้รายงานสัมมนาเกี่ยวกับ Civic Trust ที่ Royal Festival Hall กล่าวว่า เชฟเพิร์ด (Peter Shepheard) ได้ให้หลักการเพื่อการอนุรักษ์ว่า (Michale, 1972:8)

- 1) เพื่อเก็บรักษาส่วนที่ดีของเมืองและสร้างส่วนที่ไม่ดีใหม่ ให้สอดคล้องกับของเก่าที่ดีขึ้น
- 2) เพื่ออนุรักษ์อาคารกลุ่มอาคารและบริเวณที่เกี่ยวข้อง
- 3) เพื่อการคิดหาประโยชน์ใช้สอยใหม่ๆ ให้กับอาคาร
- 4) จะต้องพิสูจน์ได้อย่างแน่ใจแล้วว่าที่นั้นๆมีความสำคัญควรแก่การอนุรักษ์อย่างไม่ต้องสงสัย
- 5) จะต้องทำให้ประชาชนหันมาสนใจสิ่งนี้ด้วย

จากการประชุมใน French Proposal to Amend the Venice Charter for the Conservation and Restoration of Monument and Sites ในเดือนมิถุนายน 2521 คณะผู้แทนจากฝรั่งเศส ได้เสนอหลักการในการอนุรักษ์เมืองหรือชุมชนโบราณ (สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม, 2541a:6-11) มีสาระสำคัญดังนี้

1) เป้าหมายของการอนุรักษ์และปรับปรุงเมืองหรือชุมชนโบราณ คือการคงไว้ซึ่งความต่อเนื่องของชีวิต ความเป็นหนึ่งเดียว และความต่อเนื่องของการตั้งถิ่นฐานมนุษย์ อันมีคุณค่าทางด้านสถาปัตยกรรม และสื่อให้เห็นโครงสร้างทางการเมือง สังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมในอดีต

2) ในการดำเนินการอนุรักษ์และปรับปรุงเมืองหรือชุมชนโบราณ จะต้องให้ความเอาใจใส่ต่อสิทธิของประชาชนในพื้นที่

3) การปรับปรุงหรือฟื้นฟูเมืองหรือชุมชนโบราณ และการดัดแปลงให้เหมาะสมกับการใช้ประโยชน์ในปัจจุบันจะต้องได้รับการวางแผนและดำเนินการ โดยให้ความเคารพต่อเอกลักษณ์ทางประวัติศาสตร์ และคุณค่าของที่ตั้งและสถาปัตยกรรม ความงาม และความสมดุลของสังคมที่มีอยู่เดิม

4) การอนุรักษ์เมืองหรือชุมชนโบราณควรประสานเข้ากับแผนพัฒนาระดับชาติ ภาค หรือท้องถิ่น โดยในแผนดังกล่าวจะต้องถือการอนุรักษ์เป็นส่วนสำคัญและเร่งด่วน เนื่องจากเอกลักษณ์และโครงสร้างเฉพาะตัวของเมืองโบราณหรือชุมชนโบราณนั้น เป็นสิ่งที่หาของใหม่มาทดแทนไม่ได้

นอกจากนั้นการทำลายสิ่งเหล่านี้ ไม่เป็นเพียงแต่การทำลายเศรษฐกิจของเมืองเท่านั้น ยังเป็นการทำลายวิถีชีวิต ความเป็นอยู่ เอกลักษณ์ และความภูมิใจ ศักดิ์ศรีของประเทศและคนในประเทศอีกด้วย และการยอมรับในข้อที่ว่า มรดกด้านอารยธรรมที่เป็นสถาปัตยกรรมอันล้ำค่าของโลก ซึ่งมนุษย์ทุกชาติ ทุกภาษาต่างเป็นเจ้าของและปกป้องรักษา ฉะนั้นเราทุกคนต้องมีหน้าที่คุ้มครองป้องกันสิ่งต่างๆเหล่านี้ ให้รอดพ้นจากอันตรายร้ายแรงนานับประการ ซึ่งได้แก่ การพังทลายอันเกิดขึ้นจากการละเลยไม่เอาใจใส่ หรือมลพิษในอากาศ หรือสาเหตุอื่นๆ อีกมากมาย โดยเฉพาะการพิจารณาอย่างรอบคอบในการรื้อทำลาย (Demolition) เพราะเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นเมื่อมีการพัฒนาแผนใหม่

3. แนวความคิดเกี่ยวกับชุมชน

3.1 แนวความคิดเกี่ยวกับการอนุรักษ์ชุมชน

การอนุรักษ์ในระยะแรก ทำกันในวงจำกัด มีการอนุรักษ์เฉพาะสิ่งใดสิ่งหนึ่งขาดการมองเป็นภาพรวม มักเป็นการอนุรักษ์ที่เน้นด้านโบราณคดีและประวัติศาสตร์ เมื่อถึงยุคการปฏิวัติอุตสาหกรรม คริสต์ศตวรรษที่ 19 เกิดการพัฒนาด้านอุตสาหกรรมการผลิต มีผลให้เมืองเกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว และได้กลายเป็นจุดเริ่มต้นการพัฒนาเทคนิค แนวความคิดในการอนุรักษ์ที่ซับซ้อน มีระบบมากขึ้น และเกิดแนวความคิดการอนุรักษ์ที่เกี่ยวข้องกับการวางผังเมือง เนื่องจากสถาปัตยกรรม สิ่งก่อสร้างต่างๆที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ และได้รับการอนุรักษ์ มีความสำคัญเกี่ยวข้องกับเมือง และเป็นองค์ประกอบของสภาพแวดล้อมทางกายภาพของเมือง ดังนั้นการอนุรักษ์จึงเป็นการมองภาพรวมในลักษณะการอนุรักษ์ทั้งเมือง โดยเน้นการสงวนรักษา ปรับปรุงให้คงสภาพ

เดิม และให้พื้นที่หรือบริเวณที่ทำการอนุรักษ์มีชีวิตชีวาอยู่ได้โดย ไม่กระทบหรือขัดกับสภาพทางสังคม เศรษฐกิจที่ดำเนินไปในปัจจุบัน

แนวคิดในการกำหนดแนวทางในการอนุรักษ์นั้น **วรรณศิลป์ พิรพันธุ์** ศึกษาแนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาสภาพแวดล้อมคลองอัมพวา (พิรพันธุ์, 2538) ว่ามีองค์ประกอบสำคัญที่ต้องพิจารณาประกอบด้วย

1) องค์ประกอบทางกายภาพที่เหมาะสม ได้แก่ การอนุรักษ์พื้นที่ที่มีเอกลักษณ์และคุณค่าของชุมชน การควบคุมการพัฒนาที่เหมาะสม และการปรับปรุงหรือฟื้นฟูบริเวณที่เสื่อมโทรมให้กลับคืนสภาพที่ดี

2) องค์ประกอบทางเศรษฐกิจที่เหมาะสม ได้แก่ การพัฒนาการท่องเที่ยวฐานชุมชนตามหลักการของการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์และการกระจายรายได้ในชุมชน

3) องค์ประกอบทางสังคม วัฒนธรรมที่เหมาะสม ได้แก่ การอนุรักษ์วิถีชีวิต และประเพณีที่ดั้งเดิม การฟื้นฟูวิถีชีวิตและประเพณีที่ดั้งเดิมแต่สูญหายหรือเสื่อมไปโดยเฉพาะที่เกี่ยวกับแม่น้ำ คูคลองให้กลับคืนมารวมถึงการสร้างความรู้ความเข้าใจ และจิตสำนึกในการอนุรักษ์มรดกทางธรรมชาติ และมรดกทางวัฒนธรรมแก่ทุกคนในชุมชน

4) องค์ประกอบทางการเมืองการปกครองที่เหมาะสม ได้แก่ การสนับสนุนการมีส่วนร่วมของประชาชนในกระบวนการอนุรักษ์และพัฒนา และเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนและเครือข่าย

โดยหลักทั่วไปของการอนุรักษ์ คือ การป้องกันมิให้เกิดการเสื่อมสภาพ และยืดอายุการใช้งานให้ได้มากที่สุด เพื่อให้สิ่งเหล่านั้นแสดงออก ถึงสาระหรือความสำคัญเกี่ยวกับศิลปวัฒนธรรมของมนุษย์ ซึ่งการอนุรักษ์ (Conservation) ตามความหมายที่ **Bernard M. Feilden** ให้ไว้ว่า “การกระทำใดใดเพื่อป้องกันหรือลดและรวมถึงการยืดอายุของมรดกทางวัฒนธรรมและธรรมชาติ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อแสดงต่อผู้คนถึงความมหัศจรรย์ในงานศิลปะและสืบทอดอารยธรรมของมนุษย์ที่มีอยู่ในเหล่านั้น” (Feilden, 1994)

การอนุรักษ์ชุมชน จึงรวมหมายถึงการอนุรักษ์พื้นที่ที่มีความหมายและความสำคัญทางประวัติศาสตร์ การอยู่อาศัย ประเพณีวัฒนธรรม ที่มีการสืบทอดมาเป็นระยะเวลาที่ยาวนาน และมีสิ่งซึ่งแสดงถึงภูมิปัญญาของคนในชุมชนนั้นๆ ให้มีชีวิตอยู่ได้ กระบวนการอนุรักษ์จะต้องมีความสัมพันธ์กับชีวิตในสังคมให้ดำเนินไปด้วยกันทั้ง 2 ปัจจัยอย่างสอดคล้องกัน จึงจะทำให้พื้นที่เหล่านั้นมีคุณค่าและเกิดความหมาย หรือ “Sense of place” ขึ้นได้ ซึ่งตรงกับความหมายของคำว่า “ย่านประวัติศาสตร์ชนบท (Rural District)” (ธาดานิติ, 2533:148-150) คือ พื้นที่ชนบทที่ยังคงรักษาไว้ซึ่งรูปแบบทางประวัติศาสตร์ของการดำเนินชีวิตในชนบท ประกอบด้วย บ้านเรือนในท้องถิ่น รูปแบบของพื้นที่ในการประกอบอาชีพเกษตรกรรมหรือกิจกรรม

Aldo Rossi ได้อธิบายแนวคิดในการอนุรักษ์ย่านประวัติศาสตร์ไว้ว่า การอนุรักษ์และฟื้นฟูจำเป็นต้องมองภาพในลักษณะขององค์รวม (Rossi) อ้างถึงใน (เวียงชัย, 2546:18) ซึ่งประกอบด้วย 2 ส่วน คือ องค์ประกอบทางสถาปัตยกรรม เป็นสิ่งที่แสดงออกถึงภูมิปัญญาของคนในชุมชนนั้นๆ ไม่ว่าจะเป็นสิ่งก่อสร้าง บริเวณ หรือสถานที่ที่คนในชุมชนนั้น สามารถสัมผัสได้ และเป็นที่ยอมรับของคนทั้งในและนอกชุมชน เกิดเป็นภาพที่มีความหมายในสิ่งก่อสร้างนั้นจะรวมหมายถึงบริบทของสิ่งก่อสร้างด้วย ที่คนในชุมชนร่วมกันทำให้เกิดความหมายขึ้นมา ภาพในที่นี้สามารถเห็นได้โดยไม่ต้องอาศัยคำอธิบาย

1) องค์ประกอบส่วนที่อยู่ภายในเป็นคุณค่าที่มองไม่เห็นด้วยตา ที่ Bernard M.Freidan เรียกว่า คุณค่าทางด้านอารมณ์ความรู้สึก เกิดจากวิถีชีวิตของคนในชุมชน ผ่านกาลเวลาที่อาศัยอย่างต่อเนื่อง ภายใต้กฎเกณฑ์ต่างๆ ที่ปฏิบัติกันมาตั้งแต่เริ่มก่อตั้งชุมชน เกิดการซ้อนทับของความหมายของพื้นที่ ในมิติต่างๆของชุมชน จนเกิดเป็นภาพลักษณ์ หรือเอกลักษณ์ของชุมชน เป็นที่ยอมรับของคนในและนอกชุมชน ซึ่งคนในชุมชนจะมีความรู้สึกผูกพันกับความหมายของคุณค่าเหล่านั้นๆ ภาพลักษณ์นี้คนในชุมชนถือว่าเป็นกลไกที่ทำให้เกิดความหมายและเรื่องราวต่างๆดำเนินอย่างต่อเนื่อง

หลักการทั่วไปของการอนุรักษ์ชุมชน จึงเป็นการอนุรักษ์ที่คำนึงถึงองค์ประกอบต่าง ๆ ที่ประกอบกันจนกลายเป็นชุมชน ไม่จำกัดเฉพาะกายภาพของชุมชนเท่านั้น **ปิ่นรัชฎ์ กาญจนะจิติ** ได้กล่าวว่า “การอนุรักษ์ชุมชนต้องมีการคำนึงถึงชุมชนและเมืองโดยรวม ซึ่งจะต้องมีสภาพน่าอยู่ และมีความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนที่อาศัยอยู่กับสิ่งแวดล้อมที่ผู้คนได้สร้างขึ้น นับได้ว่าเป็นแนวความคิดที่เปลี่ยนไปจากเดิม” (กาญจนะจิติ, 2540) สอดคล้องกับความคิดของ **ศรีศักร วัลลิโภดม** ที่ว่า “การปรับตัวเข้าสู่สมัยใหม่ (Modernization) คือการปรับเปลี่ยนเอาสิ่งที่ติอยู่แล้วในอดีต มาผสมผสานเข้ากับสิ่งที่เหมาะสมที่เลือกเฟ้นจากภายนอก เพื่อปรับให้ทันกับการเปลี่ยนแปลงของโลกนั่นเอง” (วัลลิโภดม, 2540:22-23) และชุมชนในความหมายของ **ดาร์ณี ถวิลพิพัฒน์กุล** กล่าวว่า “ชุมชนไม่ได้หมายถึงกายภาพเท่านั้น แต่เป็นการผสมผสานของ 3 องค์ประกอบ ได้แก่ พื้นที่ทางภูมิศาสตร์ (Geographic Area) การปะทะสัมพันธ์กันทางสังคม (Social Interaction) และความผูกพันร่วมกัน (Common Ties)” (ถวิลพิพัฒน์กุล, 2539)

การอนุรักษ์สถาปัตยกรรมและชุมชน เป็นแนวคิดในการป้องกันพื้นที่ซึ่งมีร่องรอยแห่งอดีต สถาปัตยกรรมหรือประวัติศาสตร์สำคัญที่มีความพิเศษเนื่องจากเป็นกลุ่มอาคาร ทำให้ไม่สามารถอนุรักษ์อาคารเหล่านั้นโดยแยกจากกันได้ วิธีที่ดีที่สุด คือ การอนุรักษ์อาคารเหล่านั้นรวมกัน เนื่องจากคุณค่าของความเป็นกลุ่มอาคารนั่นเอง

3.2 แนวความคิดเกี่ยวกับคุณค่าและเอกลักษณ์ของชุมชน

คุณค่าของสิ่งที่ควรอนุรักษ์เกิดจากควมมีเอกลักษณ์ (Uniqueness) ซึ่งเป็นคุณสมบัติ พิเศษเฉพาะในการสร้างจิตวิญญาณแห่งสถานที่ (Spirit of place) โดยตั้งอยู่บนแนวคิด ลักษณะของเมือง (Character of town) ที่เป็นการศึกษาสิ่งที่เป็นคุณค่าในระดับเมือง และระดับความเป็นย่านของชุมชน ทั้งในสิ่งที่เป็นเอกลักษณ์ทางรูปธรรม และนามธรรม ซึ่งองค์ประกอบในด้านต่างๆ ที่ประกอบกันเป็นเมืองนั้นจะเป็นสิ่งที่ทำให้เมือง มีลักษณะพิเศษแตกต่างกันออกไปจากพื้นที่อื่นๆ

3.2.1 เอกลักษณ์ (Uniqueness) คุณลักษณะ (Character) และลักษณะเฉพาะ (Identity)

Garn ham, Harry L กล่าวว่ แนวความคิดของควมมีเอกลักษณ์นั้นยากที่จะอธิบายได้ชัดเจน หรือระบุตรง ๆ สถานที่อันน่าจะจดจำนั้น มีเอกลักษณ์หรือจิตวิญญาณ แห่งสถานที่แต่ละที่ ซึ่งมีคุณสมบัติพิเศษเฉพาะที่น่าจะสร้างจิตวิญญาณแห่งสถานที่ สำคัญการเป็นส่วนหนึ่ง . (Garnham, 1985:1-7) โดยมีองค์ประกอบ 3 ส่วนคือ

- 1) มุมมองของสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติในที่ตั้ง เช่น รูปแบบที่ดิน ภูมิประเทศ พรรณพืช ภูมิอากาศ และแหล่งน้ำ
- 2) ลักษณะทางวัฒนธรรม เช่น สะพาน ป้อม หรือโบสถ์บนยอดเนินอันตอบสนองต่อภูมิทัศน์ ประวัติศาสตร์ สังคม ท่าเลทางกายภาพ กิจกรรมของมนุษย์ และสถานที่ที่เป็นสิ่งประดิษฐ์ทางวัฒนธรรม
- 3) ประสบการณ์ในความรู้สึก ซึ่งการมองเห็นในอันดับแรก เป็นผลมาจากปฏิสัมพันธ์ของวัฒนธรรมทางภูมิทัศน์เดิม การปะทะสัมพันธ์ของส่วนผสมทั้งหมด ซึ่งสร้างคุณสมบัติของสถานที่ มักไม่เป็นที่เข้าใจของคนในพื้นที่จนกว่าจะเสียไป

แนวความคิดเกี่ยวกับการอนุรักษ์และฟื้นฟูเมืองนี้ มีรากฐานบนความเชื่อว่าเมืองแต่ละเมือง ต้องมีความเฉพาะตัวทั้งด้านเอกลักษณ์ คุณลักษณะ ลักษณะเฉพาะ และจิตวิญญาณแตกต่างจากที่อื่น ซึ่งมีคุณค่า และความหมายต่อผู้คนในเมือง ซึ่งหากขาดไปก็จะลดคุณภาพชีวิตลง

องค์ประกอบหลักของลักษณะเฉพาะ (Identity)

Garn ham, Harry L. ระบุว่าลักษณะเฉพาะจะประกอบไปด้วยส่วนต่าง ๆ คือ

- 1) ลักษณะทางกายภาพและรูปลักษณ์ โครงสร้างทางกายภาพที่แท้จริงของสถานที่ ลักษณะจริงของอาคาร ภูมิทัศน์ ภูมิอากาศ และคุณลักษณะของสุนทรียภาพ

2) กิจกรรมและหน้าที่ซึ่งสังเกตได้ ผู้คนมีปฏิสัมพันธ์ต่อพื้นที่อย่างไร สถาบันทางวัฒนธรรม มีผลอย่างไร และอาคารกับภูมิทัศน์ถูกใช้งานอย่างไร

3) การสื่อความหมาย หรือสัญลักษณ์ ซึ่งเป็นแง่ที่ซับซ้อนกว่า เริ่มแรกด้วยผลจากความมุ่งหมาย และประสบการณ์ของมนุษย์ คุณลักษณะของสถานที่ที่มีจำนวนมากที่สืบเนื่องจากการที่ประชากรตอบสนองต่อลักษณะทางกายภาพ และหน้าที่ใช้สอย

การปฏิสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบขั้นแรกนี้เองที่ได้สร้างสรรค์ จิตวิญญาณแห่งสถานที่ และปฏิสัมพันธ์นี้เองที่ต้องทำความเข้าใจ เพื่อบรรลุความสำเร็จที่จะดำเนินการอนุรักษ์และฟื้นฟู กิจกรรมในสภาพแวดล้อมของเมืองเล็ก

3.2.2 เอกลักษณ์ทางจินตภาพ และองค์ประกอบทางกายภาพของชุมชน

องค์ประกอบพื้นฐานของเมือง

Kevin Lynch ได้ทำการศึกษาเกี่ยวกับจินตภาพของเมือง และองค์ประกอบทางกายภาพของเมือง (The City Image and Its Elements) ซึ่งจะมีลักษณะแตกต่างกันออกไป ตามลักษณะทางกายภาพ เศรษฐกิจและสังคม รวมถึงผู้คนและกิจกรรมต่างๆ ที่เกิดขึ้นในเมืองนั้นๆ โดย Lynch พบว่ามีองค์ประกอบพื้นฐาน 5 ประการด้วยกันที่ผู้คนมักใช้ในการสร้างจินตภาพขึ้นในใจระหว่างตนเอง และสิ่งแวดล้อมที่เกี่ยวข้องกับเมือง (Lynch, 1960:47-48) อันได้แก่

- 1) ทางสัญจร (Paths)
- 2) ย่าน (Districts)
- 3) ขอบเขต (Edges)
- 4) จุดสังเกต / จุดหมายตา (Landmark)
- 5) จุดรวม / ศูนย์รวม (Nodes)

นอกจากองค์ประกอบพื้นฐานทั้ง 5 ที่ประกอบกันเข้าเป็นโครงสร้างของเมืองแล้ว ยังมีปัจจัยและองค์ประกอบย่อยอื่น ๆ อีกหลายประการซึ่งส่งผลให้เกิดลักษณะเฉพาะตัวของเมือง แต่ละเมืองออกไป ซึ่งปัจจัยหรือองค์ประกอบดังกล่าว ได้แก่ รูปทรงของที่ดินหรือสภาพภูมิประเทศ (Landform) พืชพันธุ์ธรรมชาติ (Natural Verdure) ภูมิอากาศ (Climate) นอกจากนี้ยังรวมถึง รูปร่าง ขนาดและความหนาแน่นของเมือง (Shape, Size and Density) ลักษณะเนื้อเมือง (Texture) พื้นที่เว้นว่างในเมืองและพื้นที่เปิดโล่ง (Urban Space and Open Spaces) มุมมองและเส้นขอบฟ้า (Visual and Skyline) ของเมือง

องค์ประกอบทางกายภาพ

แนวความคิดเกี่ยวกับองค์ประกอบทางกายภาพจากการศึกษาของ **Speiregen, Paul D** องค์ประกอบทางกายภาพของเมือง (D., 1965:51-64) ประกอบด้วย

1) สภาพภูมิประเทศและธรรมชาติ (Landform and nature) เป็นการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างสภาพภูมิประเทศ กับภูมิทัศน์เมือง และสถาปัตยกรรม ในเชิงสุนทรียภาพ และประโยชน์การใช้สอย

2) รูปร่าง ขนาด และความแน่นของเมือง (Shape, Size and Density) เป็นการวิเคราะห์ลักษณะความสัมพันธ์ ระหว่าง การใช้ประโยชน์แต่ละพื้นที่ของเมืองกับเส้นทางสัญจร และพื้นที่เปิดโล่ง ความต่อเนื่องระหว่างชุมชน ขนาดและความหนาแน่นของการกระจายตัวประชากร รวมถึงลักษณะการขนส่งเชื่อมต่อพื้นที่ต่างๆ

3) ลักษณะของเนื้อเมือง (Urban Grain) รูปแบบ (Pattern) และพื้นผิว (Texture) พิจารณาความหยาบ – ละเอียดย จากมวลและขนาดอาคารว่ามีขนาดใหญ่หรือขนาดเล็ก

4) เส้นทาง (Routes) เราสามารถมองเห็นภูมิทัศน์ สถาปัตยกรรม และเมืองเป็นลำดับต่อเนื่องกัน เส้นทางของการสัญจรเป็นตัวกำหนดรูปทรงของเมืองที่สำคัญประการหนึ่ง ในการพิจารณาเส้นทางของเมืองเส้นทางนำสายตา (Approach Route) ช่วยนำเราไปรู้จักเมือง โดยนอกจากจะแสดงให้เห็นถึงสถาปัตยกรรม และเมืองแล้ว ยังช่วยให้เรากำหนดจุดมุ่งหมายปลายทางได้ด้วย

การศึกษาของ **Graham, Harry** (Garnham, 1985) อ้างถึงใน (วงศ์ทิมารัตน์, 2546:31) พบว่า การระลึกได้ถึงจิตวิญญาณของสถานที่ ที่สร้างลักษณะเฉพาะ (Identity) และความมีเอกลักษณ์ของเมืองจากองค์ประกอบทางกายภาพ และองค์ประกอบในด้านอื่นๆ ดังนี้

1) ลักษณะทางกายภาพและรูปลักษณ์ เป็นการพิจารณาโครงสร้างทางกายภาพของสถานที่ และคุณลักษณะทางสุนทรียภาพของพื้นที่

2) กิจกรรมและหน้าที่ที่สังเกตได้ เป็นการพิจารณาสิ่งแสดงปฏิสัมพันธ์ของคนต่อพื้นที่ และ ปฏิสัมพันธ์ระหว่างสถาบันทางวัฒนธรรม รวมถึงอาคารและภาพแวดล้อมต่อการใช้งานของพื้นที่

3) การสื่อความหมายหรือสัญลักษณ์ เป็นการพิจารณาถึงความมุ่งหมาย และ ประสบการณ์ของมนุษย์ คุณลักษณะที่หลากหลายของสถานที่ที่สืบเนื่องจากการตอบสนองของประชากร ต่อลักษณะทางกายภาพและหน้าที่ใช้สอย

ความสำคัญทางกายภาพพื้นที่ชุมชน

ความสำคัญทางกายภาพ เปรียบเสมือนสิ่งก่อสร้างที่คนในชุมชนได้สร้างขึ้นมาเพื่อตอบสนองความต้องการ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องการอยู่อาศัย การทำกิจกรรม หรือแม้แต่เพื่อความปลอดภัย ซึ่ง “การรับรู้ถึงความเป็นชุมชนที่อยู่อาศัยเดียวกัน (Sense of Neighborhood) เป็นผลมาจากองค์ประกอบหลักทั้ง 3 ของชุมชน ได้แก่ คนในชุมชน ธรรมชาติหรือสภาพแวดล้อม และสิ่งที่มีมนุษย์สร้างขึ้น” (David, 1975) ซึ่งสิ่งหลังมักจะเป็นลักษณะเด่นร่วมกับความเชื่อของคนในชุมชนที่ทำให้ชุมชนมีความแตกต่างจากชุมชนอื่นๆ การอยู่อาศัยภายในสิ่งก่อสร้างที่คนในชุมชนสร้างขึ้นมา มีการใช้พื้นที่จากรุ่นหนึ่งไปยังอีกรุ่นหนึ่งเป็นการซ้อนทับกันของความหมาย และความทรงจำผ่านพื้นที่เหล่านั้น ซึ่งกิจกรรมที่สะท้อนถึงวิถีชีวิตการเป็นอยู่ของคนในชุมชนที่แตกต่างจากชุมชนอื่น ความสัมพันธ์ของคนในชุมชน สามารถบอกได้ถึงตำแหน่งและแหล่งที่ตั้งของสมาชิกในชุมชนได้

การวิเคราะห์โครงสร้างและองค์ประกอบของชุมชน เป็นการวิเคราะห์ทางกายภาพของชุมชนเพื่อหาลักษณะเด่น หรือคุณค่าของพื้นที่ที่ควรจะอนุรักษ์ เนื่องจากการดำเนินอยู่ของตนตั้งแต่เริ่มตั้งถิ่นฐานเพื่ออยู่อาศัยในถิ่นฐานใดๆ นั้นจะมีการแสดงออกถึงวิถี ความเป็นตัวตน ความเคยชิน และประเพณีวัฒนธรรม ขึ้นต้น ในรูปของกายภาพของพื้นที่ ดังนั้น สิ่งแรกที่แสดงให้เห็นได้ก็คือสิ่งก่อสร้างที่เกิดจากภูมิปัญญาของชุมชน ในการแก้ปัญหาเกี่ยวกับพื้นที่ หรือธรรมชาติ ซึ่งส่วนประกอบสำคัญเพื่อการอนุรักษ์ (Essential Qualities of Conservation) (Nahoum, 1996) ประกอบด้วย

- 1) รูปแบบทางผังเมือง (The Urban Setting)
- 2) Sense of Place
- 3) การเชื่อมโยงภายในพื้นที่ (Internal Link)
- 4) รูปแบบและการออกแบบ (Style & Design)
- 5) ฝีมือช่าง(Workmanship)

นอกจากองค์ประกอบต่างๆที่เกิดขึ้นในชุมชนแล้ว ภายในชุมชนยังมีความสัมพันธ์ ซึ่งลักษณะของความสัมพันธ์แสดงออกในรูปแบบของ ความเป็นญาติความเป็นเพื่อนบ้าน และความเป็นผู้นำ สิ่งเหล่านี้เป็นความสัมพันธ์ที่เรียกว่า ความเชื่อมโยงในแนวนราบ (Horizontal Ties) หากเป็นความสัมพันธ์ของชุมชนหนึ่ง กับอีกชุมชนหนึ่งจะต้องมีการให้เกียรติการเคารพ ซึ่งเรียกความสัมพันธ์ในแนวนี้ว่า ความเชื่อมโยงในแนวตั้ง (Vertical Ties) ซึ่งสอดคล้องกับในเรื่องของทิตส์ นอร์เบิร์ก Schultz ได้กล่าวว่า ทิศทางในแนวตั้ง (The Vertical Direction) เป็นการแสดงถึงความเคารพ การมีอำนาจ

ดังนั้นแนวคิดในเรื่องกายภาพของพื้นที่ชุมชน มีแนวความคิดดังนี้ คือพื้นที่กายภาพที่เกิดขึ้นต้องประกอบไปด้วยพื้นที่กิจกรรม ที่ชุมชนรับรู้ถึงกิจกรรมนั้นๆ และยอมรับว่าเป็นกิจกรรมของชุมชน ปรากฏเห็นได้ชัดด้วยองค์ประกอบทางกายภาพขั้นต้น คือ มีพื้นที่อาณาเขต การโอบล้อมพื้นที่อย่างชัดเจน และมีความสัมพันธ์กับชุมชนอย่างต่อเนื่อง พื้นที่เหล่านี้อาจได้รับการสร้างสรรค์จากช่างฝีมือหรือธรรมชาติก็ได้ สามารถตอบสนองต่อประโยชน์ใช้สอย และมีการนำเอาวัสดุในพื้นที่มาใช้ด้วย

ความเปลี่ยนแปลงของเมือง และเอกลักษณ์

Gernham, Harry L. เห็นว่าบุคลิกลักษณะของเมืองมักเปลี่ยนไป ไม่กลับคนมา โดยการเจริญเติบโตของเมืองเป็นประเด็นหลัก และประเด็นรองขึ้นอยู่กับข้อตกลงรายวัน การขาดแคลนคุณลักษณะของเมืองนั้น มักจะไม่มีคนในพื้นที่สังเกตจนกว่าจะปรากฏชัด แลแจกกระทั่งชีวิตประจำวันเปลี่ยนไป ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างถาวร (Garnham, 1985) อ้างถึงใน (วงศ์ทิมารัตน์, 2546:11)

ลักษณะเฉพาะของคุณลักษณะที่เป็นเอกลักษณ์ของเมืองจะนำไปสู่ การเปลี่ยนแปลง และการเปลี่ยนแปลงนี้ต้องได้รับการออกแบบ เพื่อเอื้อต่อการอนุรักษ์เอกลักษณ์นั้น ซึ่งหากทำได้ การเจริญเติบโต และการเปลี่ยนแปลงอันมหาศาลจะไม่กระทบต่อคุณลักษณะอันเป็นเอกลักษณ์ของเมือง ระดับเชื่อมโยงทางประวัติศาสตร์ การเจริญเติบโตและพัฒนาการทางเศรษฐกิจ ในระดับที่น่าพอใจ จะไม่ทำลายคุณภาพสำคัญของเมือง

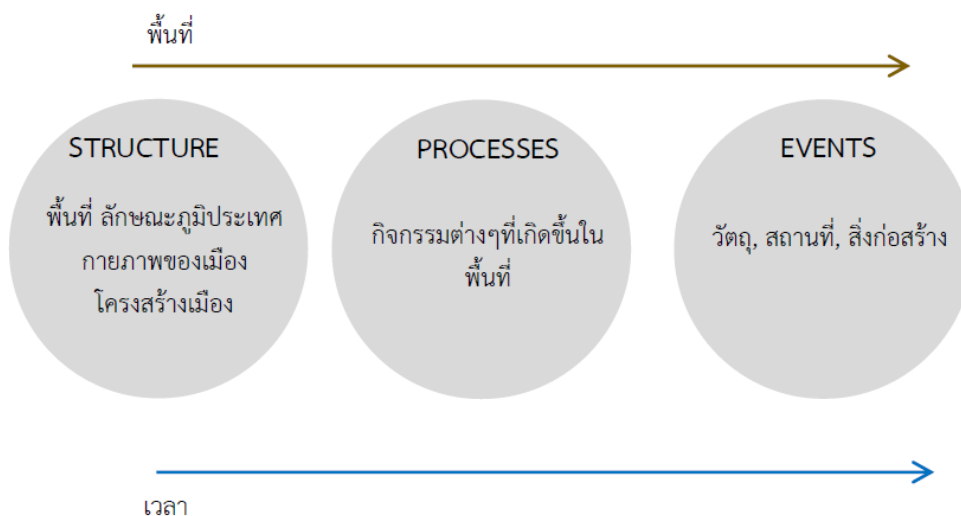
การเจริญเติบโต และการเปลี่ยนแปลงได้นำเรื่องเศร้าคล้ายกันไปสู่หลายเมือง ความคล้ายคลึงที่กัดเซาะคุณภาพส่วนตัวของเมือง ทำลายคุณลักษณะอันเป็นเอกลักษณ์ สัญลักษณ์ของความคล้ายกันนี้เห็นได้จาก บ้านที่ไม่เหมาะสม และไม่น่าดู การจราจรที่ติดขัดจากการวางแผนที่ไร้คุณภาพ สถาปัตยกรรมแบบแปะยี่ห้อเจ้าของเดียวกัน การพัฒนาอุตสาหกรรมที่เป็นพิษภัย บัมน้ำมันที่ออกแบบไม่ดี ร้านฟาสต์ฟู้ด ศูนย์การค้า รูปแบบการใช้ที่ดิน ทางหลวงและอาคารสาธารณะ การพัฒนาไม่ได้ทำลาย แต่สิ่งทำลายคือการเอาคุณลักษณะที่แปลกแยกไปใส่ในสภาพแวดล้อมโดยไม่คำนึงถึงสภาพเดิมที่เฉพาะตัว และในลักษณะที่คนในพื้นที่ต้องการ

4. เป้าหมายของการศึกษาย่านภูมิทัศน์เมืองประวัติศาสตร์ (Historic Urban Landscape) (อยุธยา & เกิดศิริ, 2559)

จากที่กล่าวมาข้างต้นถึงพัฒนาการของข้อตกลงระดับนานาชาติ ต่อการจัดการพื้นที่ในย่านภูมิทัศน์ประวัติศาสตร์ จะพบว่าเป้าหมายสำคัญของการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม ผ่านการอนุรักษ์ลักษณะทางกายภาพของเมืองประวัติศาสตร์ได้เคลื่อนที่ไปตามพัฒนาการขององค์ความรู้และการแก้ปัญหาในแต่ละกรณี ตั้งแต่การมองมรดกทางกายภาพผ่าน “โบราณสถาน” หรือ “สถาปัตยกรรม” ไปสู่การมองในมิติที่กว้างมากขึ้น อย่างมิติของเมือง และสภาพแวดล้อม ซึ่งในแต่ละมุมมองต่างล้วนมีจุดอ่อนและจุดแข็ง ที่เกิดขึ้นจากการให้น้ำหนักความสำคัญผ่านกรอบของการศึกษาทั้งสิ้น ดังนั้นการสรุปเป้าหมายของการศึกษาย่านภูมิทัศน์เมืองประวัติศาสตร์ จากข้อแนะนำที่เผยแพร่จากบทสรุปที่เกิดขึ้นจากข้อตกลงร่วมกันระดับนานาชาติจึงมีความสำคัญต่อการกำหนดทิศทางทางการดำเนินการศึกษาในขั้นตอนต่อไป

จากการประชุมของคณะกรรมการมรดกโลก ที่นำมาสู่ “บันทึกข้อตกลงเวียนนา” (Vienna memorandum) ค.ศ. 2005 มีเนื้อหาของถ้อยแถลงที่แสดงถึงความสำคัญที่มีต่อทิศทางและเป้าหมายของการอนุรักษ์ย่านภูมิทัศน์ประวัติศาสตร์ ทั้งที่ขึ้นทะเบียนหากแต่มีคุณค่า และมีมรดกทางวัฒนธรรมที่ควรค่าแก่การบำรุงรักษา โดยทำการกำหนดความสำคัญขององค์ประกอบต่างๆที่ดำรงอยู่ภายในภูมิทัศน์เมือง ซึ่งมีความสำคัญต่อการพัฒนาและปรับกระบวนทัศน์ต่อกรอบการอนุรักษ์เมืองในช่วงเวลาหลังคริสต์ศตวรรษที่ 20

ซึ่งกำลังเผชิญกับความท้าทายอย่างหนัก โดยมองว่าภูมิทัศน์เมืองประวัติศาสตร์ไม่ใช่เพียงโบราณสถานหรือสถาปัตยกรรม หากแต่คือการรวมทุกองค์ประกอบของรูปแบบและลักษณะเฉพาะของภูมิทัศน์เมือง ข้อมูลเชิงประวัติศาสตร์ และความสัมพันธ์ของเครือข่ายทางสังคม เข้ากับสภาพแวดล้อมทางกายภาพและนิเวศของภูมิทัศน์เมือง ที่ต่างเต็มไปด้วยความซับซ้อนของระดับชั้นของความหมาย แต่สามารถถูกนำมาใช้เชื่อมโยงกันได้อย่างเป็นระบบเพื่อให้เกิดการสื่อความหมายต่อการสร้างความรู้ความเข้าใจถึงความสำคัญของมรดกภูมิทัศน์เมืองประวัติศาสตร์ ดังถ้อยแถลงในส่วน “คำจำกัดความ” (Definition) ของ “บันทึกข้อตกลงเวียนนา”

ภาพที่ 14 แสดงหลักการทฤษฎีและนิยามที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา “ภูมิทัศน์เมืองประวัติศาสตร์ (Historic Urban Landscape)”

กล่าวโดยสรุป “บันทึกข้อตกลงเวียนนา” เป็นผลสรุปข้อตกลงร่วมกันในระดับนานาชาติ ต่อการศึกษา เรื่องการอนุรักษ์และการจัดการภูมิทัศน์เมืองประวัติศาสตร์ ที่สร้างกระบวนการและกรอบความคิดใหม่ที่มีความเหมาะสมต่อสถานการณ์ในปัจจุบันที่สุด จากการให้ความสำคัญต่อปัญหา และตระหนักถึงความท้าทายใหม่ที่เกิดขึ้นมาในพื้นที่ภูมิทัศน์เมืองประวัติศาสตร์ ด้วยการพิจารณาไป ที่ความเชื่อมโยงกันระหว่างลักษณะทางกายภาพของภูมิทัศน์เมืองกับการพัฒนาทางสังคมของเมือง ดังนั้น เมืองประวัติศาสตร์จึงทำหน้าที่เป็นดั่งระบบที่ประสานสภาพแวดล้อมสรรค์สร้างกับ สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติเข้าไว้ด้วยกัน ซึ่งมีหลายช่วงชั้นตลอดช่วงเวลาในประวัติศาสตร์ ส่งผลให้ คุณค่าของความแตกต่างหลากหลายทางวัฒนธรรมเป็นฐานให้กับภูมิทัศน์เมืองประวัติศาสตร์ ด้วย ทิศนคติแบบนี้ พลังขับเคลื่อนทางเศรษฐกิจและสังคมที่เกิดขึ้นจากภาคส่วนต่างๆผ่านกระบวนการ ปรึกษาหารืออย่างเหมาะสม จะนำมาสู่ความเปลี่ยนแปลงของภูมิทัศน์เมืองโดยไม่เป็นภัยคุกคามต่อ แหล่งมรดก หากแต่เป็นที่เกิดขึ้นในภูมิทัศน์เมืองควบคู่ไปกับงานสร้างสรรค์ร่วมสมัยจากยุคปัจจุบัน ส่งผลให้การศึกษาภูมิทัศน์เมืองประวัติศาสตร์ ไม่ใช่การศึกษาที่ทำแต่เพียงของลักษณะทางกายภาพ เพื่อจัดจำแนกหมวดหมู่ของมรดกทางวัฒนธรรม (Heritage category) แต่เพียงอย่างเดียว หากแต่ เป็นการศึกษาถึงความเปลี่ยนแปลงของความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นระหว่างสภาพแวดล้อมสรรค์สร้างกับ สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ ในแต่ละชั้นของห้วงเวลาทางประวัติศาสตร์ที่ภูมิทัศน์เมืองได้ดำเนินผ่าน มา ซึ่งจำเป็นต้องอาศัยเครื่องมือในหลายรูปแบบที่ช่วยให้เกิดความเชื่อมโยง อันนำมาสู่การศึกษาวิจัย

แบบสหวิทยาการ เพื่อให้เกิดการสร้าง ขอบเขตขององค์ความรู้ร่วมกัน ต่อภูมิทัศน์เมืองประวัติศาสตร์ อันเป็นปัจจัย ที่สำคัญยิ่งต่อการจะตัดสินใจใดๆ บนฐานความรู้ที่เป็นมาตรฐานเดียวกัน

5. สถานภาพการศึกษา และนิยามของคำว่า “อาคารตึกแถว” “เรือนแถว” และตึกแถว (วงศ์ประดิษฐ์, 2557)

พัฒนาการทางความคิดในการศึกษา “สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น” เกิดขึ้นจากความต้องการ สร้างคำอธิบายต่อช่องว่างความรู้ และการทำความเข้าใจสถาปัตยกรรม ซึ่งแต่เดิมให้ความสำคัญอยู่ เพียงแต่การศึกษาเฉพาะสิ่งปลูกสร้างที่ถูกออกแบบขึ้นมาโดยสถาปนิก ผู้เชี่ยวชาญทางด้าน การก่อสร้าง หรือช่างที่ได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวาง หากแต่เมื่อการศึกษาเพื่อหาองค์ความรู้ทาง สถาปัตยกรรมได้ดำเนินไประยะหนึ่งกลับพบว่า การนิยามสถาปัตยกรรมที่ถูกผูกติดอยู่กับนัก ออกแบบ ผู้เชี่ยวชาญทางด้านสถาปัตยกรรมหรือผู้ได้รับการยอมรับทางวิชาการนั้นกลับสร้างเพดาน ในการศึกษา และเพดานทางความคิดต่อสถาปัตยกรรมในมิติอื่นๆ และส่งผลให้การศึกษาและ สังเคราะห์ชุดข้อมูลที่ได้จากการศึกษาสถาปัตยกรรมถูกจำกัดขอบเขตไปในที่สุด

เมื่อพิจารณาการนิยาม คำจำกัดความถึงนิยามของอาคารประเภท “ห้องแถว” “ตึกแถว” “อาคารพาณิชย์” ตามกรอบของกฎหมายพบว่าตามกฎหมายกระทรวงมหาดไทย ฉบับที่ 55 (พ.ศ.2543) ออกตามความในพระราชบัญญัติควบคุมอาคาร พ.ศ. 252250 ได้ให้คำจำกัดความถึงนิยามของอาคาร ประเภท “ห้องแถว” “ตึกแถว” “บ้านแถว” “อาคารพาณิชย์” ว่า

“ห้องแถว” หมายความว่า อาคารที่ก่อสร้างต่อเนื่องกันเป็นแถวยาวตั้งแต่สองคูหาขึ้นไป มี ผนังแบ่งอาคารเป็นคูหาและประกอบด้วยวัสดุไม่ทนไฟเป็นส่วนใหญ่

“ตึกแถว” หมายความว่า อาคารที่ก่อสร้างต่อเนื่องกันเป็นแถวยาวตั้งแต่สองคูหาขึ้นไป มี ผนังแบ่งอาคารเป็นคูหาและประกอบด้วยวัสดุทนไฟเป็นส่วนใหญ่

“บ้านแถว” หมายความว่า ห้องแถวหรือตึกแถวที่ใช้เป็นที่อยู่อาศัย ซึ่งมีที่ว่างด้านหน้าและ ด้านหลัง ระหว่างรั้วหรือแนวเขตที่ดินกับตัวอาคารด้านหน้า ด้านหลัง และด้านข้างของแต่ละบ้าน และมีทางเข้าออกของแต่ละบ้านแยกจากกันเป็นสัดส่วน”

จากคำจำกัดความตามนิยามของรัฐ ผ่านกฎหมายกระทรวงมหาดไทยข้างต้น พบว่า หลักเกณฑ์ พื้นฐานที่ใช้ในการจำแนก ได้แก่

1. รูปแบบของประโยชน์ใช้สอยอาคาร

มีการให้คำนิยามอาคารที่มีรูปแบบ “...อาคารที่ก่อสร้างต่อเนื่องกันเป็นแถวยาวตั้งแต่ สองคูหาขึ้นไป มีผนังแบ่งอาคารเป็นคูหา...” คือ “ห้องแถว” หรือ “ตึกแถว”

โดยได้นิยามเพิ่มเติมสำหรับอาคารประเภท “ห้องแถว” หรือ “ตึกแถว” ที่ “...มีที่ว่าง ด้านหน้า และด้านหลังระหว่างรั้วหรือแนวเขตที่ดินกับตัวอาคารด้านหน้า ด้านหลัง และด้านข้างของ

แต่ละบ้าน และมีทางเข้าออกของแต่ละบ้านแยกจากกันเป็นสัดส่วน” เป็นอาคารประเภท “บ้านแถว” ซึ่งเป็นการนิยาม เพิ่มเติมในมิติของประโยชน์ใช้สอยในอาคาร

2. วัสดุที่ใช้ในการก่อสร้างอาคาร

วัสดุที่ใช้ในการก่อสร้างอาคารถูกนำมาใช้ในการแบ่งประเภทของอาคาร ออกเป็น 2 รูปแบบ คือ อาคารแถวที่สร้างขึ้นจาก “วัสดุไม่ทนไฟเป็นส่วนใหญ่” ถูกนิยามให้เป็นอาคารประเภท “ห้องแถว” กับอาคารแถวที่สร้างขึ้นจาก “วัสดุทนไฟเป็นส่วนใหญ่” ถูกนิยามให้เป็นอาคารประเภท “ตึกแถว”

จากคำจำกัดความตามกฎหมายกระทรวงมหาดไทย จะพบว่าได้ทำการแบ่งประเภทของอาคาร ในลักษณะดังกล่าว ด้วยเกณฑ์ 2 ข้อคือ รูปแบบของประโยชน์ใช้สอยอาคารและวัสดุก่อสร้างอาคาร แต่เมื่อพิจารณาที่ รูปแบบของการใช้ประโยชน์และการประกอบกิจกรรมต่าง ๆ ภายในตัวอาคารนั้น อาคารประเภท “ห้องแถว” และ “ตึกแถว” ที่ปรากฏในพื้นที่ย่อมสัมพันธ์กับนิยามอื่น ๆ ตามตัวบทกฎหมาย เช่น นิยามของ “อาคารอยู่อาศัย”

“อาคารอยู่อาศัย” หมายความว่า อาคารซึ่งโดยปกติบุคคลใช้อาศัยได้ทั้งกลางวันและกลางคืน ไม่ว่าจะเป็นการอยู่อาศัยอย่างถาวรหรือชั่วคราว” หรือ “อาคารพาณิชย์”

“อาคารพาณิชย์” หมายความว่า อาคารที่ใช้เพื่อประโยชน์ในการพาณิชย์กรรม หรือบริการธุรกิจ หรืออุตสาหกรรมที่ใช้เครื่องจักรที่มีกำลังการผลิตเทียบได้น้อยกว่า 5 แรงม้า และให้หมายความรวมถึงอาคารอื่นใดที่ก่อสร้างห่างจากถนนหรือทางสาธารณะไม่เกิน 20 เมตร ซึ่งอาจใช้เป็นอาคารเพื่อประโยชน์ในการพาณิชย์กรรมได้”

ซึ่งเมื่อพิจารณาถึงกิจกรรมภายในตัวอาคารนั้นจะรูปแบบของกิจกรรมที่มีความหลากหลายภายในอาคารแต่ละหลังซึ่งภายใต้คำจำกัดความจากนิยามศัพท์ของกฎหมายไม่อาจเพียงพอที่จะใช้เป็นคำอธิบายต่อสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นที่จะทำการศึกษได้ ดังนั้น ภายใต้การศึกษาสถานภาพของการศึกษา สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในมิติต่างๆ หนึ่งในงานชิ้นสำคัญ คือ “สารานุกรมสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นโลก (Encyclopedia of Vernacular Architecture)” โดยได้มีประเด็นเกี่ยวเนื่องกับ “ตึกแถวการค้า (Shophouse)” ที่ถูกจัดหมวดหมู่ให้อยู่ภายใต้ประเด็นสถาปัตยกรรมที่ก่อตัวขึ้นจาก “การใช้สอย และหน้าที่ (Used and Function)” ซึ่งการจำแนกดังกล่าวนี้ได้ถูกพิจารณาว่าตึกแถวการค้าได้ก่อตัวขึ้นจากความต้องการด้านประโยชน์ใช้สอยเป็นสำคัญ โดยเป็นที่พักอาศัยควบคู่ไปกับการทำหน้าที่รองรับกิจกรรมการค้าและโดยมากจะถูกปลูกสร้างอยู่ริมถนน เพื่อให้ง่ายต่อการแลกเปลี่ยนสินค้าและการสัญจร ซึ่งวัสดุที่ใช้ในการก่อสร้างมักใช้วัสดุที่สามารถหาได้จากท้องถิ่นหรือเป็นวัสดุที่ได้

จากการแลกเปลี่ยน คำขาย และจัดหาได้โดยสะดวกกับพื้นที่ใกล้เคียง ซึ่งสามารถสร้างได้โดยช่างท้องถิ่น ทั้งนี้สอดคล้องกับคำอธิบายของ Amos Rapoport กล่าวว่าปัจจัยสำคัญประการหนึ่งของการก่อรูปของเรือนมีความสัมพันธ์โดยตรงกับปัจจัยทางเศรษฐกิจด้วย

อย่างไรก็ตาม แนวความคิดหรือนิยามคำว่า “ตึกแถวการค้า” ที่แปลความมาจากคำว่า “Shophouse” ตามนิยามที่กล่าวมาข้างต้นนั้นอาจจะไม่สอดคล้องกับพัฒนาการในการก่อรูปของอาคารในลักษณะดังกล่าวในบริบทประเทศไทยอย่างตรงไปตรงมานัก ในที่นี้จึง พิจารณาเรียกอาคารในลักษณะดังกล่าวว่า “อาคารแถว” เนื่องจากพัฒนาการการตั้งถิ่นฐานในชุมชนเมืองนั้น ไม่ได้สร้างเรือนแถว/ตึกแถวเพื่อรองรับหน้าที่ของการอยู่อาศัยและการค้าเพียงอย่างเดียว หากแต่ยังรองรับหน้าที่อื่นที่สัมพันธ์กับอาชีพที่หลากหลายและซับซ้อนของสังคมเมืองด้วย นอกจากนี้ในการเรียกชื่อของรูปแบบทางสถาปัตยกรรมนั้น มีความจำเป็นต้องกำหนดเรียกชื่อออกเป็น 2 รูปแบบ คือ “เรือนแถว” และ “ตึกแถว” ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงการใช้วัสดุในการก่อสร้าง กล่าวคือ “ เรือนแถวไม้” ใช้วัสดุก่อสร้างหลักของอาคารเป็นไม้ ในขณะที่ “ตึกแถว” เป็นอาคารเครื่องก่อเป็นหลัก

ทั้งนี้ ในสถานภาพการศึกษาที่ผ่านมาเกี่ยวกับ “ อาคารแถว” ในประเทศไทยนั้นมีมาอย่างยาวนาน ทั้งนี้ ศึกษาที่ผ่านมาหากเป็นพื้นที่ที่ปฏิสัมพันธ์กับวัฒนธรรมจีนและอิทธิพลอาณานิคมอังกฤษ เช่น คาบสมุทรภาคใต้ฝั่งอ่าวไทย และอ่าวอันดามัน เช่น “การศึกษาตึกแถวบริเวณย่านการค้าเก่าในเมืองท่าชายฝั่งทะเลตะวันออกของคาบสมุทรภาคใต้ประเทศไทย” “ตึกแถว ผลผลิตทางกายภาพและวัฒนธรรมในชุมชนเมืองเก่า จังหวัดสงขลา” “การศึกษาพัฒนาการรูปแบบของตึกแถวจังหวัดตรัง” เป็นต้น หรือเป็นตึกแถวที่มีปฏิสัมพันธ์กับวัฒนธรรมเวียดนาม และอิทธิพลอาณานิคมฝรั่งเศส เช่น ย่านการค้าในเมืองจ่างๆ ในลุ่มแม่น้ำโขงนั้น เช่น การศึกษาเรื่อง “คุณค่าและความหมายของลวดลายมงคลในอาคารพาณิชย์ยุคแรก 4 จังหวัดริมแม่น้ำโขง” ซึ่งการศึกษาในพื้นที่ดังกล่าวนี้จะยึดโยงกับความคิดที่สัมพันธ์กับวัสดุหลักในการก่อสร้างซึ่งเป็นเครื่องก่อเป็นหลัก จึงเรียกว่า “ตึกแถว” ในขณะที่การศึกษาย่านประวัติศาสตร์หรือย่านเศรษฐกิจของเมืองอื่นๆ ที่มีลักษณะเป็นเมืองเก่าที่มีการพัฒนาเมืองขึ้นอย่างค่อยเป็นค่อยไปจากปัจจัยแวดล้อมภายใน หรือการพัฒนาเมืองมาตั้งแต่ช่วงก่อนสมัยใหม่ที่มีความสัมพันธ์กับการคมนาคมใหม่ เช่น รถไฟ และรถยนต์ จะเห็นว่ามีมีการก่อสร้าง “เรือนแถว” ซึ่งใช้ไม้เป็นวัสดุก่อสร้างหลักเป็นส่วนหนึ่งขององค์ประกอบของเมืองเหล่านั้น ดังจะเห็นได้ว่าทั้งตึกแถว และเรือนแถวที่ก่อสร้างขึ้นนั้นไม่ได้ถูกใช้สอยเพื่อทำหน้าที่เป็น “ที่พักอาศัยและพื้นที่ทำการค้าขาย” เพียงอย่างเดียว หากแต่ทำหน้าที่อื่น ๆ ตามความหลากหลายและซับซ้อนของเมืองดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ซึ่งการศึกษาเรื่อง “บริบทแวดล้อมที่ส่งผลต่อการก่อตัวและการพัฒนาของตึกแถวในภูมิทัศน์ย่านประวัติศาสตร์ทับเที่ยง จังหวัดตรัง” ได้แสดงให้เห็นว่าอาคารแถวที่ก่อสร้างในย่านทับเที่ยงนั้นมีทั้งอาคารที่เป็น “เรือนแถวไม้” และ “ตึกแถว” ซึ่งแสดงให้เห็นถึงว่าพัฒนาการทางสถาปัตยกรรม

ของอาคารแถวนั้นมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับบริบทแวดล้อมทางการเมือง สังคม และเศรษฐกิจอย่างเหนียวแน่น อีกทั้งยังมีหน้าที่ที่หลากหลาย หาใช่เพื่อการอยู่อาศัยและค้าขายเพียงอย่างเดียว

นิยามของคำว่า “เรือนแถว” ในลักษณะดังกล่าวนี้ได้ถูกทำให้ชัดเจนมากขึ้นจากการศึกษาเรื่องต่าง ๆ ดังนี้ คือ ในปี พ.ศ. 2544 ในการวิจัยเรื่อง “เรือนพื้นถิ่นละแวกเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา” ซึ่งมีพื้นที่ศึกษาอยู่ในเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา ต่อมาได้ขยายพื้นที่ศึกษาอีก 17 ตลาดเก่าในจังหวัดสุพรรณบุรี ราชบุรี เพชรบุรี และนครปฐม ในการวิจัยเรื่อง “เรือนค้าขายพื้นถิ่นในชุมชนเมือง” ต่อมาจึงมีการศึกษาประเด็นที่เกี่ยวข้องกับเรือนแถวในวิทยานิพนธ์ระดับปริญญาโทบัณฑิต กล่าวคือ พ.ศ. 2548 “การศึกษาสภาพแวดล้อมทางกายภาพของเรือนแถวไม้ตลาดเก่าหนองจอก ซึ่งสัมพันธ์กับวิถีชีวิตและสังคมเพื่อการอนุรักษ์และพัฒนา” 62 พ.ศ. 2553 “การศึกษาเรือนค้าขายพื้นถิ่นเมืองเชียงคานในฐานะความทรงจำของชุมชน” เป็นต้น และในปี พ.ศ. 2553 ในการศึกษาเรื่อง “แผนที่ที่อยู่อาศัยทรงคุณค่าทางวัฒนธรรม และวังแวดล้อมชุมชน” ซึ่งจัดหมวดหมู่สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นเรือนที่อยู่อาศัยในบริบทชุมชนเมืองในจังหวัดสมุทรสงคราม ซึ่งได้กำหนดเรียกอาคารแถวที่พบตามวัสดุก่อสร้าง คือ “เรือนแถว” และ “ตึกแถว” และ “ตลาดสดพื้นถิ่น จังหวัดสุพรรณบุรี : รูปแบบพัฒนาการ และการใช้งานปัจจุบัน”

หลังจากการทบทวนสารสนเทศที่เกี่ยวข้องและนำมาสู่การสังเคราะห์การศึกษาพบว่าสำหรับการศึกษาที่เกี่ยวกับอาคารแถวที่ผ่านมา หากเป็นกรณีศึกษาของคาบสมุทรภาคใต้นั้นจะมีลักษณะเป็น “ตึกแถว” ซึ่งมีลักษณะเป็นอาคารเครื่องก่อซึ่งสัมพันธ์ และได้รับอิทธิพลจากตึกแถวการค้าแบบจีนที่ผสมผสานกับอิทธิพลอาณานิคมอังกฤษซึ่งก่อตัวขึ้นในบริบทของพื้นที่นิคมช่องแคบ (The Straits Settlements) ในเครือจักรภพอังกฤษมาก่อนหน้าและส่งอิทธิพลต่อเนื่องมายังเมืองท่าต่าง ๆ ในคาบสมุทรภาคใต้ ในขณะที่หากพื้นที่ศึกษาอยู่ในนอกพื้นที่คาบสมุทรภาคใต้ เรือนแถวในส่วนใหญ่มักมีลักษณะเป็น “เรือนแถวไม้” เป็นหลัก จึงนับได้ว่าเรือนแถวไม้เป็นสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นที่ก่อตัวขึ้นภายใต้บริบทแวดล้อมภายในท้องถิ่นเพื่อสอดคล้องกับลักษณะการพัฒนาเมืองที่สัมพันธ์กับถนนและย่านเศรษฐกิจของเมืองต่างๆ หรืออาจกล่าวได้ว่าเป็นสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในบริบทชุมชนเมือง

บทที่ 3 พื้นที่ที่ทำการศึกษา

ภายใต้พื้นที่ภูมิทัศน์เมืองประวัติศาสตร์พิมาย มีลักษณะเฉพาะที่มีความสำคัญ อันปรากฏผ่านประวัติศาสตร์ของการตั้งถิ่นฐานมาอย่างต่อเนื่อง โดยพบหลักฐานของร่องรอยที่แสดงออกถึงอิทธิพลจากอารยธรรมที่หลากหลาย ส่งผลให้ภูมิทัศน์เมืองประวัติศาสตร์พิมายเป็นพื้นที่ที่ถูกรองรับกิจกรรมทางเศรษฐกิจ สังคมวัฒนธรรม และการเมือง อย่างสม่ำเสมอตลอดมา ซึ่งในมิติทางสถาปัตยกรรม หน่วยงานหลักของรัฐที่ทำหน้าที่รับผิดชอบ คือ กรมศิลปากร ทำหน้าที่หลัก คือ การดูแลและทำนุบำรุงโบราณสถาน แต่หลักฐานทางสถาปัตยกรรมที่ถูกสร้างขึ้นโดยเอกชนและรัฐหรือรัฐวิสาหกิจบางประเภท เช่น อาคารพักอาศัย และอาคารพาณิชย์กรรม ในรูปแบบต่างๆ เป็นส่วนหนึ่งของภูมิทัศน์เมืองประวัติศาสตร์ ที่สามารถใช้เป็นหลักฐานสำคัญในการศึกษาพัฒนาการ ทางศิลปวัฒนธรรม สังคม เศรษฐกิจ และการเมืองที่เกิดขึ้นในพื้นที่เมืองประวัติศาสตร์

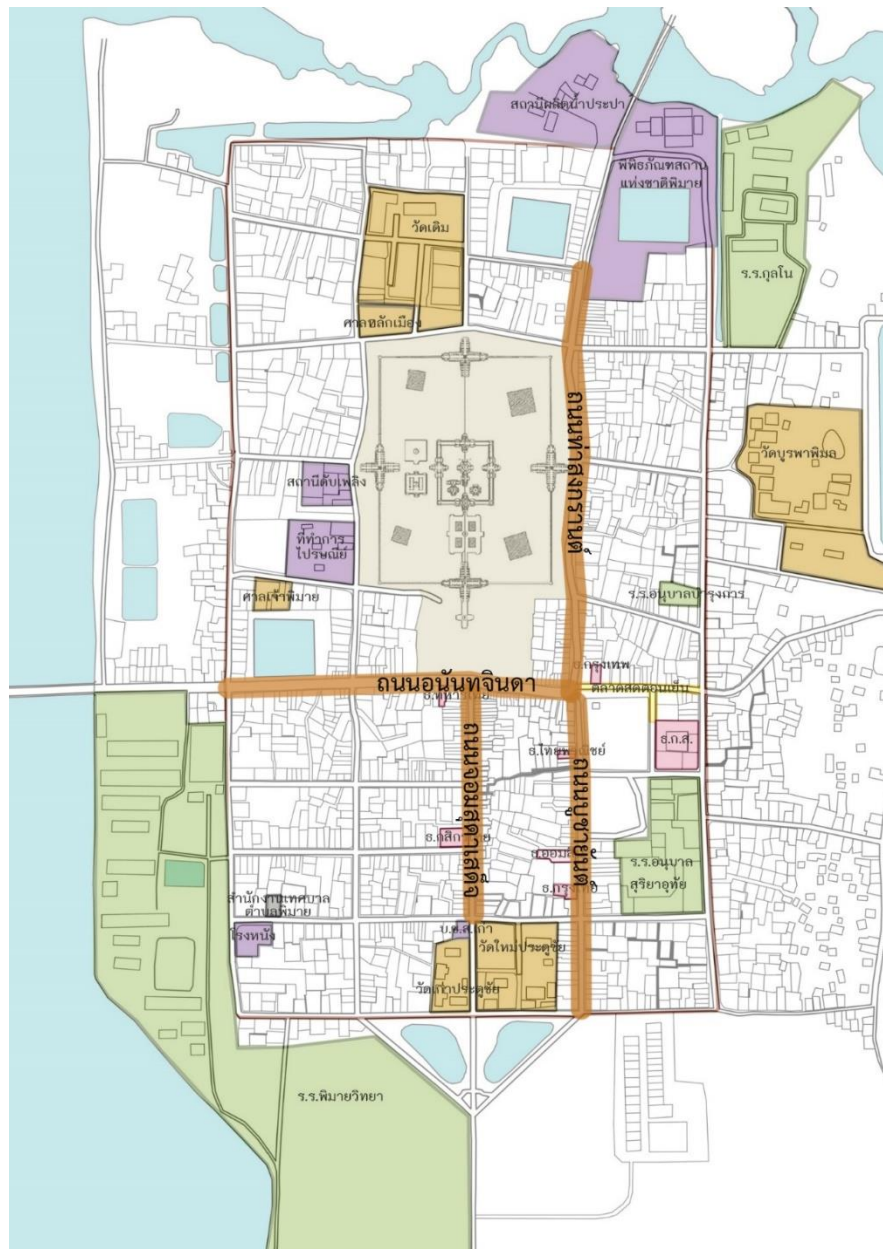
ดังนั้น เพื่อทำความเข้าใจถึงมิติของการศึกษารูปแบบและประเภทของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในพื้นที่ภูมิทัศน์เมืองประวัติศาสตร์พิมาย เพื่อนำมาสู่การวิเคราะห์ปัจจัยทางสังคมและวัฒนธรรม ในบทนี้ผู้วิจัยจึงทำการอธิบายถึง ขอบเขตของพื้นที่ และเกณฑ์ในการพิจารณา เลือกย่านที่ใช้เป็นตัวแทนในการอธิบายเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ของเมือง โดยเลือกใช้การศึกษาลักษณะทางกายภาพผ่านการสำรวจจริงวัดสถาปัตยกรรม เพื่อวิเคราะห์พัฒนาการที่ปรากฏผ่านทางรูปแบบสถาปัตยกรรม วัสดุก่อสร้าง องค์ประกอบอาคาร ตำแหน่งที่ตั้งและการวางผัง

ขอบเขตพื้นที่ในการทำการศึกษสถาปัตยกรรมในพื้นที่ภูมิทัศน์เมืองประวัติศาสตร์พิมาย

จากการศึกษาเอกสารประวัติศาสตร์ ประกอบกับการลงสำรวจภาคสนาม เพื่อทำการศึกษาลักษณะทางกายภาพของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในพื้นที่ภูมิทัศน์ประวัติศาสตร์เมืองเก่าพิมาย พบว่าสามารถเลือกถนนที่มีอาคารทรงคุณค่าและมีความโดดเด่นทางสถาปัตยกรรม พร้อมทั้งเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ที่สามารถสืบความเป็นมา ของรูปแบบพื้นที่ได้ คือ

1. ลักษณะสถาปัตยกรรมริมถนนอนันท์พิชัย
2. ลักษณะสถาปัตยกรรมริมถนนจอมสุดาเสด็จ
3. ลักษณะสถาปัตยกรรมริมถนนท่าสงกรานต์
4. ลักษณะสถาปัตยกรรมริมถนนบุษยาลัย

ซึ่งถนนทั้ง 4 สายนี้เป็นพื้นที่ที่มี สถาปัตยกรรมที่สามารถใช้เป็นตัวแทนที่สามารถบอกเล่า ประวัติศาสตร์ของชุมชน ภายในเขตเมืองเก่า โดยใช้การศึกษารูปด้านหน้าของลักษณะกายภาพทาง สถาปัตยกรรมของอาคาร เป็นเครื่องมือในการอธิบาย ซึ่งรูปแบบของการใช้รูปด้านหน้าอาคารเป็น เครื่องมือในการศึกษา ได้ถูกเริ่มนำมาใช้ในการอธิบายคุณค่าของย่านและชุมชน

ภาพที่ 15 แผนผังแสดงขอบเขตพื้นที่ที่ทำการรังวัดสถาปัตยกรรม ในพื้นที่ภูมิทัศน์เมือง ประวัติศาสตร์ ในพื้นที่ภูมิทัศน์เมืองประวัติศาสตร์พิมาย โดยเลือกศึกษาจากสถาปัตยกรรมริมถนน สายสำคัญในเมืองพิมาย 4 สาย คือ ถนนอนันตจินดา ถนนจอมสุตาเสด็จ ถนนท่าสงกรานต์ ถนน บู่ชายนัด

เมื่อพิจารณาลักษณะการตั้งถิ่นฐานในพื้นที่เขตเมืองเก่าพิมาย หรือเทศบาลตำบลในเมืองพิมาย โดยพิจารณาถนนทั้ง 4 สายแล้ว กรณีศึกษาดังกล่าว ผู้วิจัยได้ทำเกณฑ์ในการพิจารณาศึกษา สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในพื้นที่ภูมิทัศน์ประวัติศาสตร์พิมาย เพื่อใช้ประกอบการเลือกสถาปัตยกรรม เพื่อสำรวจรังวัด โดยพิจารณาขึ้นจากลักษณะร่วมของสถาปัตยกรรม เพื่อกำหนดเกณฑ์มาตรฐานที่สามารถนำมาใช้เปรียบเทียบระหว่างภายใน ย่านกรณีศึกษา หรือเปรียบเทียบกันระหว่างถนน ทั้ง 4 สายกรณีศึกษา และเกณฑ์มาตรฐานจะต้องสามารถใช้เปรียบเทียบลักษณะทางกายภาพพื้นฐานของอาคารในพื้นที่เมืองประวัติศาสตร์พิมายได้ครอบคลุมพื้นที่ในภาพรวมทั้งหมด เพื่อทำความเข้าใจปรากฏการณ์ทางสังคมวัฒนธรรม ที่เกิดขึ้นผ่านลักษณะทางกายภาพของสถาปัตยกรรม โดยเกณฑ์มาตรฐานที่ผู้วิจัยได้นำมาใช้ในการสำรวจรังวัด มีจำนวน 8 ข้อ ดังนี้คือ

1. วัสดุหลักที่ใช้ในการก่อสร้าง

- 1.1. การก่อสร้างด้วยไม้
- 1.2. ก่ออิฐถือปูน
- 1.3. คอนกรีต
- 1.4. ผสมวัสดุหลายชนิด

2. ประเภทของอาคาร

- 2.1. เรือนแถว
- 2.2. ตึกแถว
- 2.3. อาคารแถว

3. รูปแบบทางสถาปัตยกรรม

- 3.1 เรือนแถวไม้แบบท้องถิ่น
- 3.2 ตึกแถวแบบท้องถิ่น
- 3.3 ตึกแถวแบบสมัยใหม่ระยะต้น
- 3.4 ตึกแถวแบบร่วมสมัย

4. ขนาดของอาคาร

- 4.1. ขนาดความกว้างของคูหาอาคาร
- 4.2. พื้นที่การใช้งานภายในอาคาร
- 4.3. จำนวนคูหาอาคาร
 - 1 คูหา
 - 2 คูหา
 - 3 คูหา

- 4 คูหา
- 5 คูหา ขึ้นไป

5. จำนวนชั้นของอาคาร

- 5.1. 1 ชั้น
- 5.2. 2 ชั้น
- 5.3. 3 ชั้น
- 5.4. 4 ชั้นขึ้นไป

6. การใช้อาคาร

- 6.1. พักอาศัย
- 6.2. พาณิชยกรรม
- 6.3. โรงแรม
- 6.4. ที่ทำการรัฐ/รัฐวิสาหกิจ
- 6.5. อื่นๆ

7. รูปแบบของรูปด้านหน้าอาคาร

- 7.1. มี / ไม่มี ระเบียงยื่น
- 7.2. มี / ไม่มี รวาระียง
- 7.3. มี / ไม่มี ส่วนประดับตกแต่งอาคาร
- 7.4. มี / ไม่มี เส้นคาดบังแดดตามนอน

8. อายุในการก่อสร้างอาคาร

เกณฑ์ทั้ง 8 ข้อถูกใช้เป็นเกณฑ์พื้นฐานสำหรับการเลือกอาคารที่จะทำการสำรวจ และในลำดับต่อไปจะนำเกณฑ์นี้ไปใช้ในการวิเคราะห์รายประเด็น เพื่อความสัมพันธ์ระหว่างชุดข้อมูลที่ได้จากการศึกษารังวัด สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในพื้นที่เมืองประวัติศาสตร์พินาย แต่อย่างไรก็ตามเกณฑ์ดังกล่าวเป็นเกณฑ์พื้นฐานที่ใช้ในการเปรียบเทียบ และวิเคราะห์เบื้องต้น หากแต่ยังมีรายละเอียดอื่นๆ ซึ่งได้จากการศึกษาสำรวจรังวัด ที่มีความแตกต่างหลากหลาย จากบริบทของชุมชนและลักษณะเฉพาะตัวของสถาปัตยกรรมที่ต้องการการอธิบายผล ซึ่งผู้วิจัยได้ทำการวิเคราะห์เพิ่มเติมจากเกณฑ์มาตรฐาน ในแต่ละกรณีในบทต่อไป

พัฒนาการและทิศทางการขยายตัวของเมือง

จากการศึกษาลักษณะของเมืองและย่านประวัติศาสตร์ พบว่า เมืองพิมายมีลักษณะเป็นเมืองที่มีพัฒนาการต่อเนื่องจากอดีตจนถึงปัจจุบัน (Living Ancient / Historic City) (สุพธิธรรม, 2533:142-150) โดยพบร่องรอยการตั้งถิ่นฐานของชุมชนมาตั้งแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์ (จันทรีโบ, 2545:15) จนถึงยุคประวัติศาสตร์ และมีพัฒนาการสืบเนื่องเข้าสู่สมัยวัฒนธรรมทวารวดี และเขมรตามลำดับ เมืองพิมายในสมัยพระนครนั้นยังเป็นเมืองที่มีความสำคัญอย่างสูง และพบหลักฐานการตั้งชุมชนโดยรอบในเขตกำแพงเมือง มาตั้งแต่ครั้งอดีต ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัยจึงเกิดความสนใจในอิทธิพลของปราสาทหินที่มีผลต่อชุมชนโดยรอบ โดยได้ศึกษาและวิเคราะห์ผ่านภาพถ่ายทางอากาศตั้งแต่ปี พ.ศ.2517 – 2557 เพื่อศึกษาการก่อตั้งชุมชนและลักษณะการเปลี่ยนแปลงของชุมชน ซึ่งสามารถแบ่งข้อมูลการศึกษาได้เป็น 3 ระยะด้วยกัน คือ

ระยะที่ 1 (จากภาพถ่ายทางอากาศ พ.ศ. 2517-2529) พบว่า มีการตั้งชุมชนอยู่ภายในเขตกำแพงเมืองเดิม และล้อมรอบโบราณสถานของเมือง โดยมีการก่อสร้างบ้านเรือนซ้อนทับลงไปในพื้นที่เมืองเดิมซึ่งจะเห็นได้จากร่องรอยของถนนโบราณ ซึ่งยังคงมีการใช้งานอยู่จนถึงปัจจุบัน

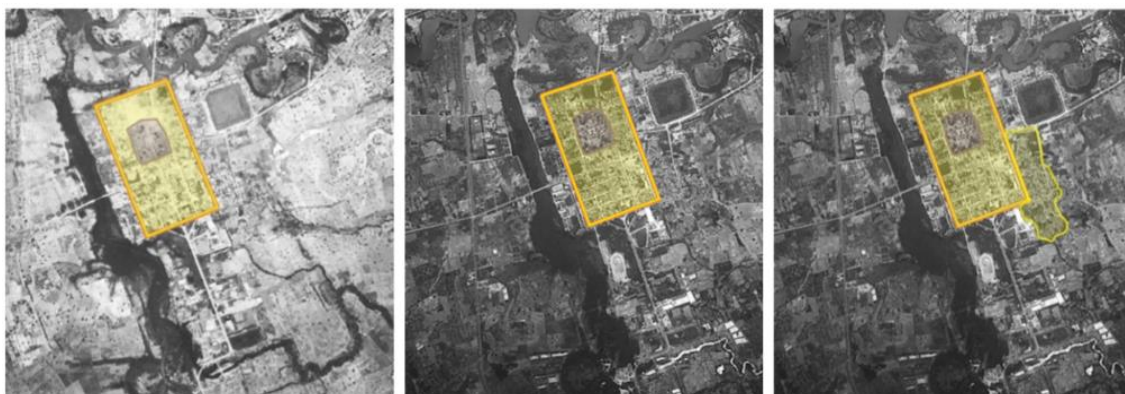
การกระจุกตัวหรือความหนาแน่นของบ้านเรือนนั้น พบว่า ทิศตะวันออก ทิศตะวันออกเฉียงใต้ และทางด้านทิศใต้ของมีจำนวนบ้านเรือนเป็นจำนวนมาก เมื่อเปรียบเทียบกับทิศอื่น ๆ ของเมือง สอดคล้องกับคติการสร้างปราสาทหินพิมายซึ่งหันไปทางทิศใต้เพื่อรับกับถนนที่ตัดจากเมืองพระนคร จึงทำให้ทิศใต้เป็นทิศมงคลของเมือง และด้วยเหตุจึงตั้งข้อสันนิษฐานเรื่อง การหันหน้าของปราสาทมีผลต่อความเชื่อเรื่องทิศหัวนอนของคนพิมาย โดยคนในเมืองพิมายจะหันหัวนอนไปทางทิศใต้และเท้าชี้ไปทิศเหนือ

นอกจากหลักความเชื่อแล้วการขยายตัวของชุมชนในทิศใต้ยังสอดคล้องกับการประกอบอาชีพของคนในสมัยนั้นที่ทำนาเป็นหลัก หากต้องการปลูกเรือนใหม่ก็ปลูกบนที่ดินซึ่งใกล้กับนาของตนซึ่งเป็นแหล่งประกอบอาชีพ พบว่า ทิศเหนือของเมืองมีความหนาแน่นของบ้านเรือนน้อยที่สุด เนื่องจากเชื่อว่าเป็นทิศของคนตาย โดยมีสัญลักษณ์เป็นประตูผีของเมือง

ระยะที่ 2 (ภาพถ่ายทางอากาศ พ.ศ. 2537-2547) การเพิ่มจำนวนขึ้นของประชากรในเมืองทำให้พื้นที่ภายในเขตเมืองเก่ามีความหนาแน่น จึงจำเป็นต้องขยายเมือง เพราะไม่สามารถสร้างสาธารณูปโภคขั้นพื้นฐานและขยายเขตอาคารราชการของเมืองได้ ทางเทศบาลเมืองพิมายจึงได้ย้ายที่ว่าการอำเภอพิมาย สถานีขนส่ง และตลาดสด มาสร้างยังพื้นที่ว่างด้านทิศตะวันตกของเมือง ตั้งชื่อพื้นที่นี้ว่า “เขตเมืองใหม่” เป็นพื้นที่เพื่อการพาณิชย์ของเมือง ตอบสนองกับการขยายถนนเลียบตัวเมืองซึ่งเชื่อมต่อเส้นทางคมนาคมกับอำเภออื่นๆ โดยไม่ได้ผ่านเข้าไปในเขตเมืองเก่า ด้วยเหตุนี้จึงทำให้การขยายตัวของเมืองในช่วงเวลานี้ มีการกระจายการตัวของบ้านเรือน มาตั้งชุมชนใหม่ในเขตเมืองใหม่ เพื่อชิงส่วนใหญ่อะไหล่ขยายออกมาเพื่อประกอบอาชีพการค้า

ระยะที่ 3 (ภาพถ่ายทางอากาศ พ.ศ. 2547- 2557) เนื่องด้วยกระแสการท่องเที่ยวและการพัฒนาด้านเศรษฐกิจการท่องเที่ยวภายในตัวอำเภอ และการเพิ่มขึ้นของประชากร ทำให้เกิดการขยายตัวการเป็นชุมชนขนาดใหญ่ โดยเริ่มมีการขยายตัวของชุมชนในทิศเหนือของเมือง ในพื้นที่เหนือแม่น้ำมูลขึ้นไป ซึ่งจากลักษณะการกระจายตัวของการตั้งถิ่นฐานใหม่นี้ มีผลการขยายเส้นทางคมนาคมจากถนนมิตรภาพสู่ตัวเมือง เพื่อรองรับการเดินทางมาท่องเที่ยวยังอุทยานประวัติศาสตร์พิมายเป็นเป้าหมายของทางท่องเที่ยว และคนในชุมชนย่อมได้รับประโยชน์ด้วยเพราะเป็นเส้นทางที่สั้นที่สุดในการเดินทางจากตัวเมืองตัวพิมายสู่ตัวเมืองนครราชสีมา จึงผลการขยายตัวของชุมชนเมืองขยายตัวไปในทิศเหนือของเมืองคนในชุมชนเมืองได้มองข้ามความเชื่อเรื่องทิศอัปมงคลของเมืองไป

จากการศึกษาเบื้องต้นที่เกิดขึ้นนี้สามารถสรุปได้ว่า ในระยะที่ 1 คนในชุมชนนั้นมีความผูกพันกับปราสาทหินในลักษณะของความเชื่อ การให้ความเคารพ ผ่านความเชื่อความเชื่อเรื่องทิศหัวนอน และการตั้งบ้านเรือนในทิศที่เป็นมงคลของเมือง ในระยะที่ 2 เมืองขยายตัวของเมืองในทางทิศตะวันตก เกิดจากข้อจำกัดด้านพื้นที่ และการเติบโตของเมืองตามจำนวนที่เพิ่มขึ้นของประชากร การพัฒนาด้านเศรษฐกิจ โดยยังคงความเชื่อเรื่องทิศมงคล และทิศหัวนอนไว้อย่าง ซึ่งเป็นไปตามข้อจำกัดของพื้นที่ ในระยะที่ 3 พบว่าการขยายตัวของเมืองไปในทุกทิศทาง แต่มีความหนาแน่นมากในทิศเหนือของเมือง ซึ่งเป็นผลจากการพัฒนาของระบบคมนาคม เพื่อการเติบโตด้านการท่องเที่ยว ส่งผลต่อการพัฒนาด้านเศรษฐกิจของพิมายด้วย ซึ่งจะเห็นว่าการเปลี่ยนแปลงในระยะที่ 1 และระยะที่ 2 เป็นการเปลี่ยนแปลงอย่างค่อยๆเป็นค่อย ๆ ไป ซึ่งแตกต่างจากการเปลี่ยนแปลงในระยะที่ 3 ซึ่งเกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวส่งผลต่อคุณภาพชีวิตและการดำเนินชีวิตของคนในชุมชน ก่อให้เกิดเปลี่ยนแปลงระบบกิจกรรมการใช้พื้นที่ในเมือง การเข้ามาของธุรกิจสมัยใหม่ที่แทรกตัวในโครงสร้างเดิมของเมือง หากไม่มีการศึกษาแนวทางในการบริหารจัดการมรดกทางวัฒนธรรม เพื่อการอนุรักษ์และพัฒนา เมืองประวัติศาสตร์ยอมถูกคุกคาม และการแสวงหาประโยชน์อย่างไม่ถูกต้องจากกระแสการเติบโตทางเศรษฐกิจการท่องเที่ยวที่กำลังเติบโตขึ้น

ภาพที่ 16 ลักษณะการขยายตัวของชุมชนภายในเขตพื้นที่เมืองเก่าพิมาย ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2517- พ.ศ. 2539

ที่มา : ภาพถ่ายทางอากาศ กรมแผนที่ทหาร

ภาพที่ 17 ลักษณะการขยายตัวของชุมชนภายในเขตพื้นที่เมืองเก่าพิมาย ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2547- พ.ศ. 2557

ที่มา : ภาพถ่ายทางอากาศ กรมแผนที่ทหาร

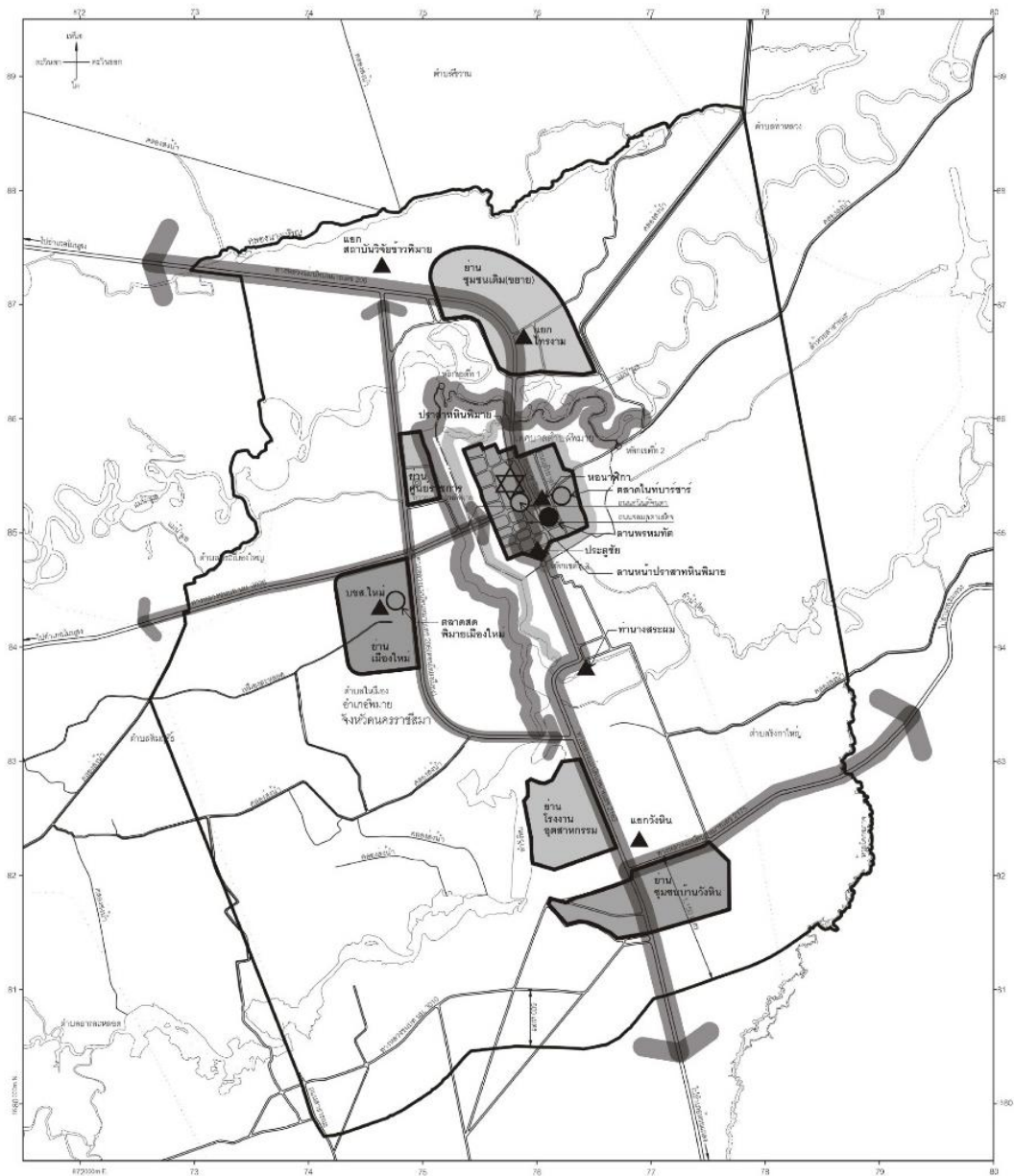
ระบบสัญจรของชุมชน

เนื่องจากเป็นเมืองเก่า ถนนหนทางภายในจึงค่อนข้างแคบ เป็นถนน 2 ช่องทางสวนกันได้ แต่มีขนาดเล็ก (Two way) แต่ผังเมืองเป็นระบบตาราง (Grid System) จึงทำให้เดินทางได้สะดวก แต่พบปัญหา คือ ไม่ค่อยมีที่จอดรถ ปัจจุบันใช้การจอดรถริมถนน และอนุญาตให้รถบรรทุกขนาดใหญ่วิ่งได้เฉพาะถนนนอกเมืองและถนนเลียบเมืองเท่านั้น

ถนนท่าสงกรานต์ ถนนอนันตจินดา และถนนจอมสุตาเสด็จ เดิมเป็นถนนเส้นหลักที่เชื่อมถนนหมายเลข 206 เข้าสู่ตัวเมืองพิมายและผ่านไปยังอำเภออื่น แต่ภายหลังได้มีการสร้างถนนเลียบเมือง โดยยังคงเป็นถนนหมายเลข 206 เพื่อลดความคับคั่งและปัญหาการจราจรภายในตัวเมืองพิมาย ทำให้ถนนท่าสงกรานต์ ถนนอนันตจินดา ถนนจอมสุตาเสด็จมีการจราจรที่เบาบางลง แต่ยังคงเป็นถนนเส้นสำคัญของคนในชุมชนเพราะมีเป็นแหล่งการค้า และยังคงเป็นพื้นที่ทางเศรษฐกิจของเมือง รวมถึงเส้นทางประเพณีและมีความสำคัญในเชิงประวัติศาสตร์อีกด้วย

พื้นที่ย่านเมืองเก่าพิมาย ย่านที่มีความสำคัญของเมืองพิมาย ได้แก่ ย่านเมืองเก่าซึ่งอยู่ภายในบริเวณเขตเมืองเก่าใกล้กับบริเวณรอบ ๆ ปราสาทหินพิมาย ซึ่งมีลักษณะของการตั้งถิ่นฐานมาตั้งแต่สมัยโบราณ ด้านทิศตะวันตกเป็นที่ตั้งของย่านเมืองใหม่ ซึ่งมีพื้นที่ที่มีศักยภาพในการรองรับการขยายตัวของเมืองเพื่อรองรับกิจกรรมด้านการค้าและเศรษฐกิจของเมือง ด้านทิศเหนือเป็นที่ตั้งของย่านชุมชนเดิมที่มีการขยายตัว บริเวณด้านทิศใต้ของเมืองเป็นที่ตั้งของย่านชุมชนบ้านวังหิน ซึ่งทาง

กรมศิลปากรได้มีการขุดค้นพบหลักฐานการเป็นชุมชนโบราณ ส่วนบริเวณใกล้กับชุมชนบ้านวังหิน เป็นพื้นที่ย่านโรงงานอุตสาหกรรมในปัจจุบัน ดังนั้นในการรับรู้ความเป็นย่านเมืองเก่าของคนในชุมชน คือ บริเวณในเขตกำแพงเมืองซึ่งเป็นชุมชนที่อยู่โดยรอบปราสาทหิน

เพียงหมาย

- แนวเขตเมืองโบราณ
- เขตตำบล
- เขตเทศบาล
- ทางหลวง ถนน ซอย
- สะพาน
- แม่น้ำ คลอง ทิว
- คลองน้ำ ฝายชลประทาน
- ที่ทำการตำบล

การวิเคราะห์โครงสร้างทางกายภาพเมืองพิมาย
ตามทฤษฎีจินตภาพเมือง Image of The City

	Path	Node	Edge	District	Landmark
องค์ประกอบหลัก					
องค์ประกอบรอง					

ภาพที่ 18 ภาพแผนที่แสดงความสัมพันธ์ด้านการคมนาคมของย่านเมืองเก่าพิมายกับพื้นที่โดยรอบ

ที่มา: แผนที่โครงสร้างกายภาพเมืองพิมาย โดย ชาตรี ควบพิมาย มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลอีสาน

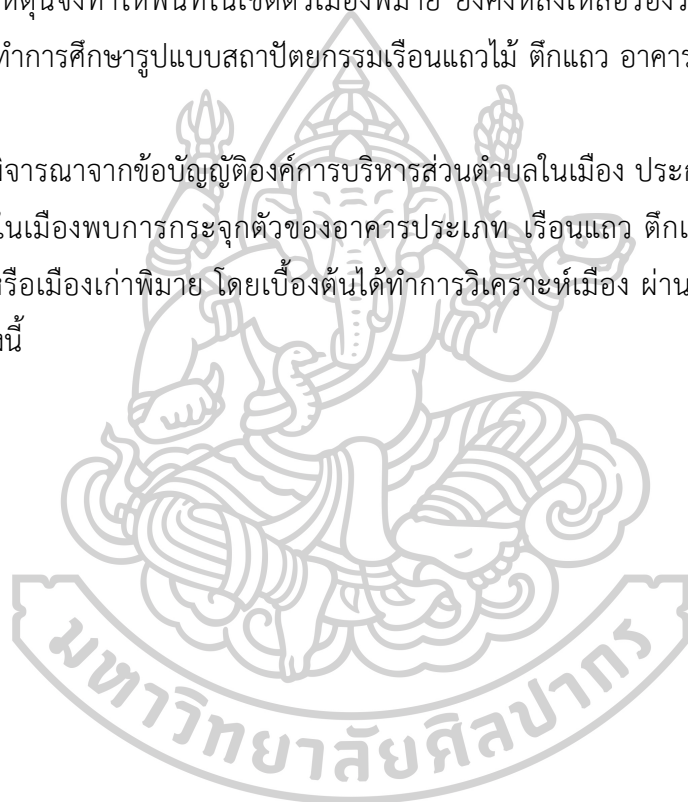

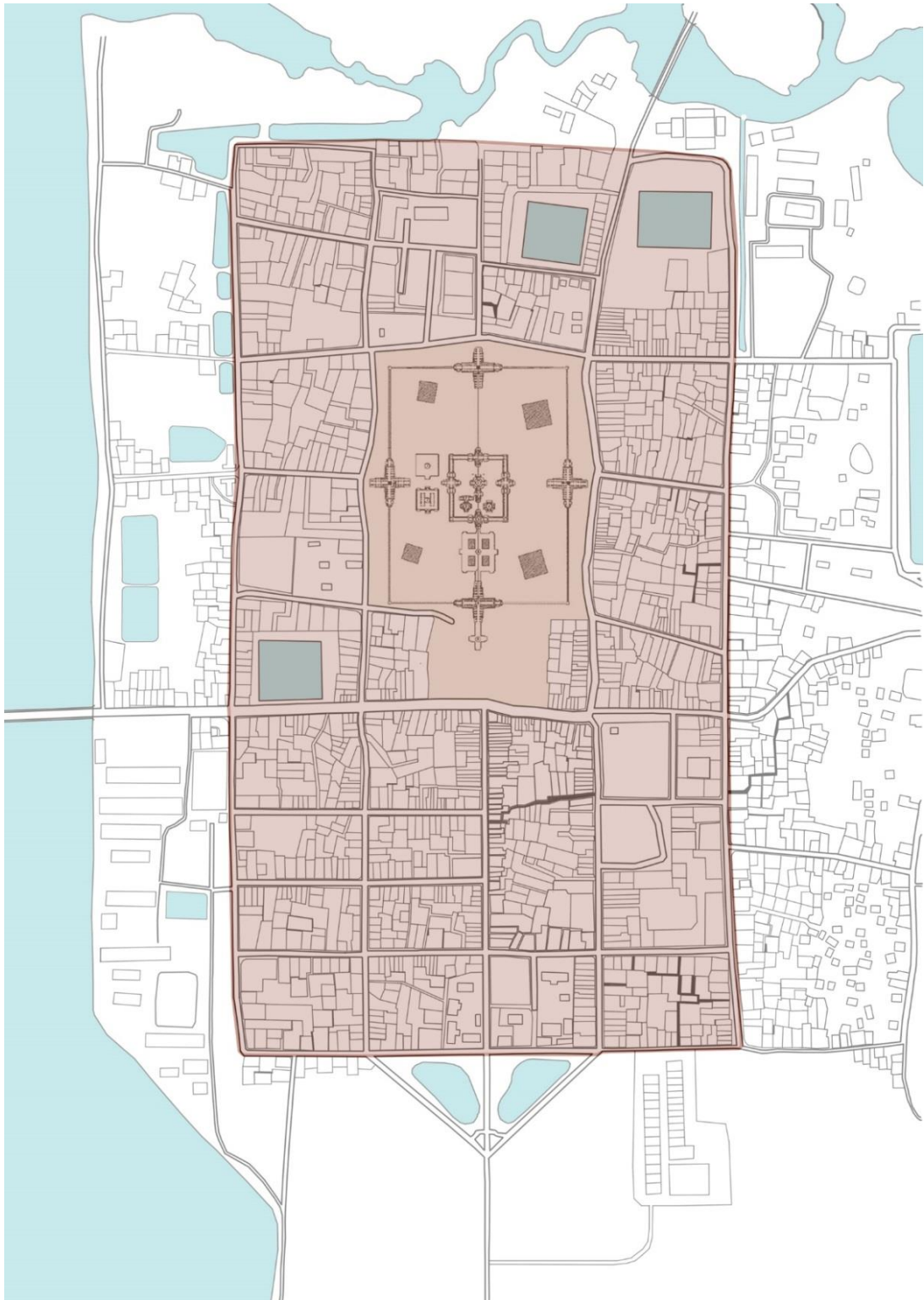
การใช้ประโยชน์พื้นที่ภายในเมืองพิมาย

ข้อบัญญัติองค์การบริหารส่วนตำบลในเมือง เรื่อง กำหนดบริเวณห้ามก่อสร้าง ดัดแปลงหรือเปลี่ยนแปลงการใช้อาคารบางชนิดหรือบางประเภท ในเขตองค์การบริหารส่วนตำบลในเมือง อำเภอพิมาย จังหวัดนครราชสีมา โดยอาศัยอำนาจตามความในมาตรา 9 วรรคสองแห่งพระราชบัญญัติควบคุมอาคารพ.ศ.2522 บริเวณที่ทำการศึกษ เป็น “บริเวณที่ 3” หมายความว่า พื้นที่ที่กำหนดเป็นพื้นที่ควบคุมเพื่อการอนุรักษ์ทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมท้องถิ่น ให้เป็นย่านการใช้อาคารประเภทอยู่อาศัยที่สอดคล้องกับเอกลักษณ์ของพื้นที่

ด้วยเหตุนี้จึงทำให้พื้นที่ในเขตตัวเมืองพิมาย ยังคงหลงเหลือร่องรอยเรือนแถวไม้ อาคารตึกแถว ให้ได้ทำการศึกษารูปแบบสถาปัตยกรรมเรือนแถวไม้ ตึกแถว อาคารแถว ที่มีรูปแบบเฉพาะของท้องถิ่น

เมื่อพิจารณาจากข้อบัญญัติองค์การบริหารส่วนตำบลในเมือง ประกอบกับการสำรวจพื้นที่ภายในตำบลในเมืองพบการกระจุกตัวของอาคารประเภท เรือนแถว ตึกแถว อาคารแถว ในเขตกำแพงเมืองหรือเมืองเก่าพิมาย โดยเบื้องต้นได้ทำการวิเคราะห์เมือง ผ่านตำแหน่งสถานที่สำคัญภายในเมืองดังนี้

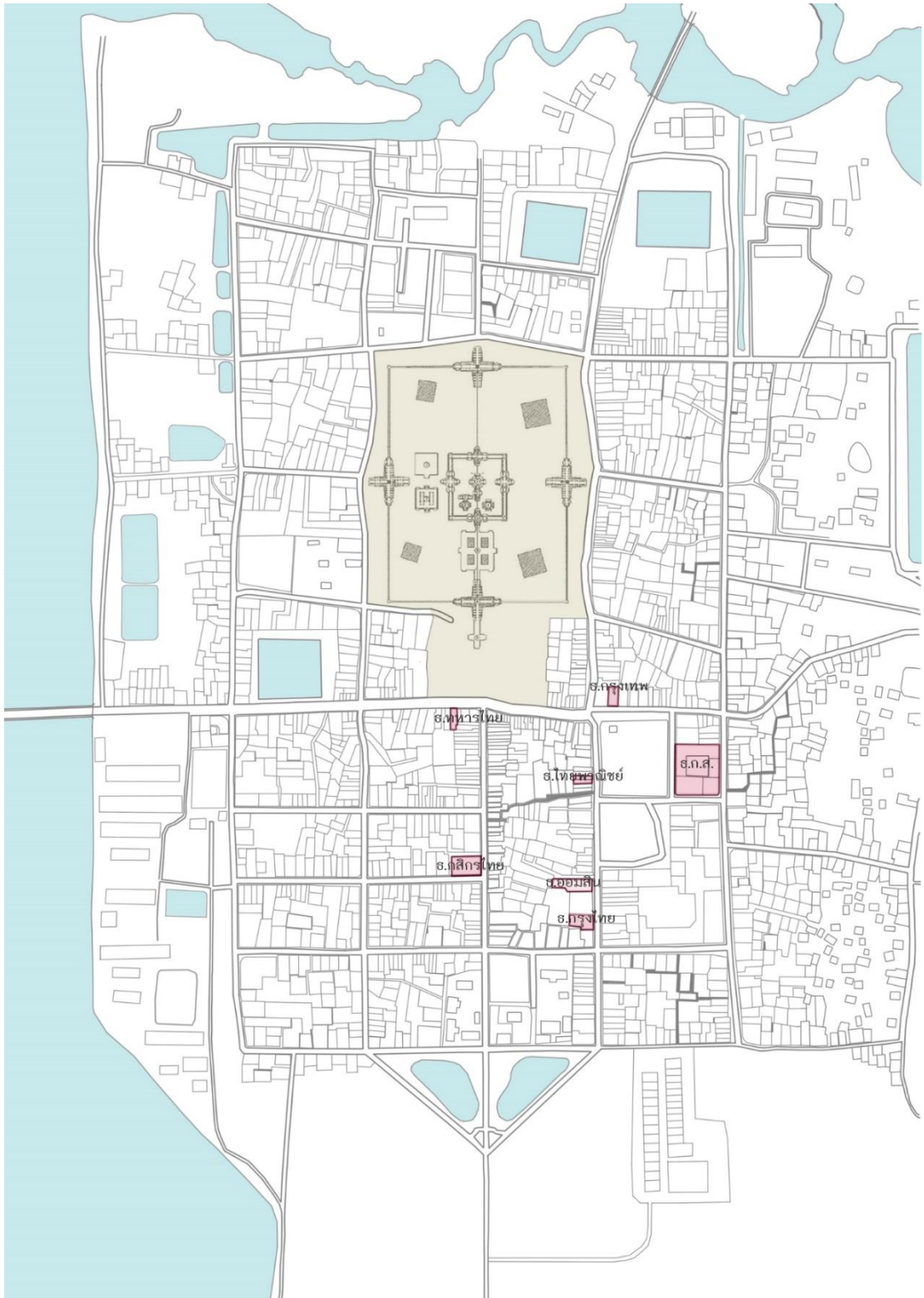

ภาพที่ 20 แผนผังแสดงขอบเขตพื้นที่ภายในเขตกำแพงเมืองหรือเขตเมืองเก่าพิมาย

ภาพที่ 21 ผังแสดงตำแหน่งวัดและสถานที่ทางความเชื่อ(ศาลเจ้าเงิน)

ภาพที่ 22 แผนผังแสดงตำแหน่งธนาคาร

ภาพที่ 23 ผังแสดงตำแหน่งตลาดสดในปัจจุบัน

ภาพที่ 24 : ผังแสดงตำแหน่งศูนย์ให้บริการด้านอุปโภคและบริโภคภายในเมืองพิมาย

ภาพที่ 25 ผังแสดงตำแหน่งสถานศึกษา

กิจกรรมของชุมชนและวิถีชีวิตผู้คน

เนื่องจากที่ตั้งของบริเวณถนนทั้ง 4 สายที่ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาติดกับศูนย์กลางชุมชนเมืองเก่า เป็นบริเวณที่มีประวัติศาสตร์ต่อเนื่องมาตั้งแต่สมัยพระนคร และมีสถาปัตยกรรมที่มีลักษณะเฉพาะของท้องถิ่นรวมตัวกันอยู่เป็นกลุ่มก้อนบริเวณนี้ และยังมีกิจกรรมต่างๆของชุมชนเกิดขึ้นในบริเวณนี้อย่างต่อเนื่อง แม้จะไม่คึกคักแต่ก็ยังคงลักษณะเฉพาะของบริเวณนี้อย่างเด่นชัด ได้แก่ เป็นที่อยู่อาศัย ร้านค้า โรงแรมขนาดเล็ก ธนาคาร เป็นต้น โดยถนนทั้ง 4 สายในปัจจุบันมีลักษณะของวิถีชีวิตผู้คน และกิจกรรม ดังนี้

ถนนอนันท์จินดา มีความเปลี่ยนแปลงด้านสถาปัตยกรรมของตัวอาคารน้อยที่สุดยังคงรูปแบบเรือนแถวร้านค้าที่ก่อสร้างด้วยไม้เอาไว้ แต่จะมีการตกแต่งเพิ่มเติมตามการใช้งานที่เปลี่ยนไป บาง เพราะเป็นถนนที่อยู่หน้าปราสาทหิน การใช้งานส่วนใหญ่ของอาคารและพื้นที่ยังเพื่อการค้าที่รองรับการท่องเที่ยวและคนในชุมชน ซึ่งส่งผลมีการใช้งานพื้นที่ตลอดเวลาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

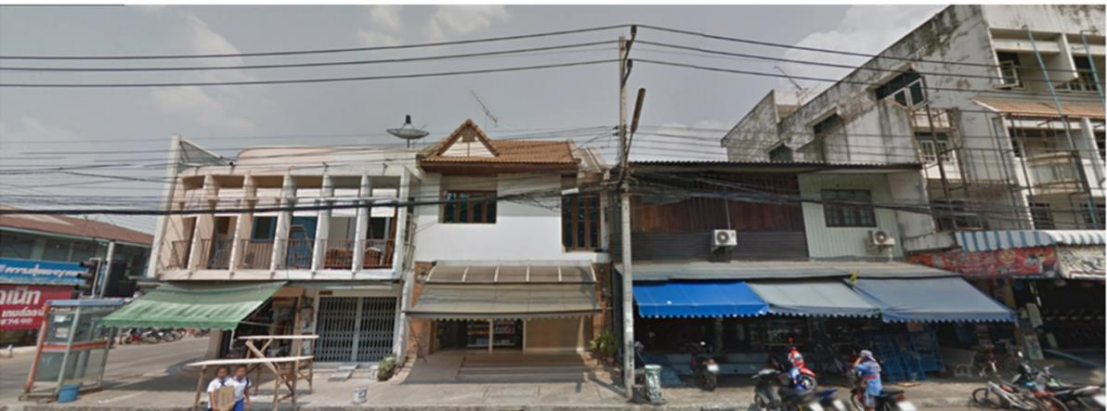

ภาพที่ 27 แผงผังแสดงขอบเขตพื้นที่ที่ทำการรังวัดสถาปัตยกรรม ในพื้นที่ภูมิทัศน์เมืองประวัติศาสตร์ ในพื้นที่ภูมิทัศน์เมืองประวัติศาสตร์พิมาย โดยเลือกศึกษาจากสถาปัตยกรรมริมถนนอนันท์จินดา

ภาพที่ 28 ภาพอาคารต่างๆในพื้นที่ที่ทำการรังวัดสถาปัตยกรรม ในพื้นที่ภูมิทัศน์เมืองประวัติศาสตร์ ริมถนนอนันตจินดา

ถนนท่าส่งกรานต์ ถนนเส้นนี้มีความสำคัญในเชิงของการคมนาคมหลักที่ใช้เชื่อมพื้นที่อำเภอพิมายกับถนนเส้น 206 ที่เข้าสู่ตัวเมืองนครราชสีมา ถนนเส้นนี้จึงเป็นถนนเศรษฐกิจอีกเส้นหนึ่งในตัวเอง แต่ด้วยสภาพการจราจรที่มากขึ้นประกอบกับถนนเส้นนี้ตัดผ่านชุมชนและติดกับปราสาทหินจึงไม่สามารถขยายขนาดถนนได้ ทำให้ในปี 2536 มีการตัดถนนเลี่ยงเมืองประกอบกับมีการย้ายสถานีขนส่งของอำเภอพิมาย ทำให้ถนนท่าส่งกรานต์ซบเซาลง เหลือเพื่อคนในชุมชนที่ใช้เป็นเส้นทางหลักในการเดินทางเข้าสู่ตัวเมืองจังหวัดนครราชสีมา แต่ยังคงร่องรอยอาคารเรือนแถวร้านค้าที่ยังแสดงถึงความเจริญทางเศรษฐกิจในพื้นที่นี้อยู่

ภาพที่ 30 ภาพอาคารต่างๆในพื้นที่ที่ทำการรังวัดสถาปัตยกรรม ในพื้นที่ภูมิทัศน์เมืองประวัติศาสตร์ ริมถนนท่าสงกรานต์

ถนนจอมสุดาเสด็จ มีความเปลี่ยนแปลงด้านสถาปัตยกรรมของตัวอาคารไม่มากนัก ยังคงรูปแบบเรือนแถวร้านค้าที่ก่อสร้างด้วยไม้เอาไว้ แต่จะมีการตกแต่งเพิ่มเติมตามการใช้งานที่เปลี่ยนไป บาง เพราะเป็นถนนมุ่งตรงเข้าสู่หน้าปราสาทหิน จึงทำให้เป็นถนนเส้นการค้าและเศรษฐกิจภายในตัวเมือง ทั้งยังมีประวัติศาสตร์อันยาวนานจากหลักฐานทางประวัติศาสตร์เชื่อว่าถนนเส้นนี้เป็นถนนเส้นแรกของเมือง เพราะเป็นเส้นที่ตัดตรงจากประตูหน้าเมืองตรงเข้าสู่ปราสาทหินพิมาย การใช้งานส่วนใหญ่ของอาคารและพื้นที่ยังเพื่อการค้าที่รองรับการท่องเที่ยวและคนในชุมชน ซึ่งส่งผลมีการใช้งานพื้นที่ตลอดเวลาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

ภาพที่ 31 แสดงผังแสดงขอบเขตพื้นที่ที่ทำการรังวัดสถาปัตยกรรม ในพื้นที่ภูมิทัศน์เมืองประวัติศาสตร์ ในพื้นที่ภูมิทัศน์เมืองประวัติศาสตร์พิมาย โดยเลือกศึกษาจากสถาปัตยกรรมริมถนนจอมสุดาเสด็จ

ภาพที่ 32 ภาพอาคารต่างๆในพื้นที่ที่ทำการรังวัดสถาปัตยกรรม ในพื้นที่ภูมิทัศน์เมือง
ประวัติศาสตร์ ริมถนนจอมสุดาเสด็จ

ถนนบุญช้ายันต์ ถนนเส้นนี้มีความสำคัญต่อเมืองเพราะ เป็นถนนเส้นเก่าแก่ของเมือง โดยมีโบราณสถานที่สำคัญของเมืองนั่นคือ เมรุพรหมทัต ตั้งอยู่บนถนนเส้นนี้ นอกจากนี้ยังเป็นที่ตั้งของหอนาฬิกาของเมืองอีกด้วย ดังนั้นถนนเส้นนี้จึงเป็นเส้นที่รองรับกิจกรรมต่างๆของเมือง เช่นการ ตักบาตรประจำปี หรือกิจกรรมงานประกวดต่างๆ นอกจากนี้ยังเป็นถนนเส้นเศรษฐกิจของเมือง เพราะเป็นที่ตั้งของธนาคารบนถนนเส้นนี้ ที่เป็นเช่นนั้นเพราะถนนบุญช้ายันต์เชื่อมต่อกับถนนท่า สกกรานต์ซึ่งเป็นเส้นทางหลักของคนในเมืองที่จะเดินทางไปยังภายในตัวเมืองจังหวัดนครราชสีมา

ภาพที่ 33 แผนผังแสดงขอบเขตพื้นที่ทำการรังวัดสถาปัตยกรรม ในพื้นที่ภูมิทัศน์เมืองประวัติศาสตร์ ในพื้นที่ภูมิทัศน์เมืองประวัติศาสตร์พิมาย โดยเลือกศึกษาจากสถาปัตยกรรมริมถนนบุญช้ายันต์

ภาพที่ 34 ภาพอาคารต่างๆในพื้นที่ที่ทำการรื้อถอนสถาปัตยกรรม ในพื้นที่ภูมิทัศน์เมืองประวัติศาสตร์ รีมถนนบุชายันต์

เหตุการณ์ความเปลี่ยนแปลงของเมืองพิมาย

2426 - 2427 คณะสำรวจชาวฝรั่งเศสสำรวจปราสาทหิน
ร่างแผนผังเมืองพิมาย

2433 Lunet de Lajongiere สำรวจและแก้ไข
แผนผังเมืองของคณะสำรวจชาวฝรั่งเศส

2435 รัชกาลที่ 5 ยกเมืองพิมายให้เป็น
ส่วนหนึ่งของ "บริเวณนางรอง"
ตามเขตปกครอง

2440 เมืองพิมาย ถูกรวมอยู่ในจังหวัดนครราชสีมา

2443 เมืองพิมาย ยกฐานะเป็น อำเภอเมืองพิมาย

2453 พระยาจ่าบตีได้ปรับปรุงเมืองพิมาย
ให้เป็นเมืองการค้า
เพราะติดล่านามูล

2454

2457

2460 ได้มีการสร้างที่ว่าการอำเภอพิมาย
ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ของปราสาท

2477 หลวงวิจิตรวาทกร เริ่มบูรณะปราสาทหิน
พิมายและพยายามปรับปรุงเมืองพิมาย

2479 2480

2482 กรมศิลปากรประกาศขึ้นทะเบียนโบราณสถาน 9 แห่งในพิมาย

เปลี่ยนจากอำเภอเมืองพิมายเป็น อำเภอพิมาย

2491 ก่อตั้งโรงเรียนประจำอำเภอ โรงเรียนพิมายวิทยา

2498 รัชกาลที่ 9 และสมเด็จพระราชินี
เสด็จทอดพระเนตรปราสาทหินและโบราณสถาน

2500 จอมพล ป. พิบูลสงคราม
มีคำสั่งให้พัฒนาเมืองพิมาย

2505 เริ่มต้นการบูรณะปราสาทหินพิมาย
และขยายเขตโบราณสถาน

เปลี่ยนการบูรณะเป็นวิธี Anastylis
และขยายเขตโบราณสถานเป็น 120 ไร่

2507

2511 การบูรณะปราสาทหินครั้งแรกสิ้นสุดลง

2515 ย้ายที่ว่าการอำเภอพิมายและสถานีตำรวจ

2519 อุทยานประวัติศาสตร์พิมาย เปิดอย่างเป็นทางการ
โดยสมเด็จพระเทพฯ เป็นองค์ประธาน

2520

2524 กรมศิลปากร ได้กำหนดเขตที่ดินโบราณสถานใหม่
(แก้ไขจาก พ.ศ. 2479)

2531 กรมท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยเข้ามาจัดแสง - สี - เสียง
ในเขตปราสาทหิน เกิดเป็นเทศกาลเที่ยวพิมาย

2532

2540 ย้ายตลาดสดและสถานีขนส่งประจำอำเภอพิมาย
มาที่บริเวณตลาดเมืองใหม่ ถนนเลี่ยงเมือง

ภาพที่ 35 ภาพแสดงเหตุการณ์อันส่งผลต่อการเปลี่ยนของเมืองพิมาย ตั้งแต่พ.ศ. 2426 -

พัฒนาการรูปแบบเรือนแถว ตึกแถวพื้นถิ่นพิมาย

2426 - 2427 คณะสำรวจชาวฝรั่งเศสสำรวจปราสาทหิน
ร่างแผนผังเมืองพิมาย

2430 Lunet de Lajongiere สำรวจและแก้ไข
แผนผังเมืองของคณะสำรวจชาวฝรั่งเศส

2433 รัชกาลที่ 5 ยกเมืองพิมายให้เป็น
ส่วนหนึ่งของ "บริเวณนางรอง"
ตามเขตปกครอง

2435

2440 เมืองพิมาย ถูกรวมอยู่ในจังหวัดนครราชสีมา

2443 เมืองพิมาย ยกฐานะเป็น อำเภอเมืองพิมาย

2453 พระยาจ่าตี่ได้ปรับปรุงเมืองพิมาย
ให้เป็นเมืองการค้า
เพราะติดลำนํ้ามูล

2454 เรือนแถวไม้ระยะที่ 1

2457

2477 กรมศิลปากรประกาศขึ้นทะเบียน
โบราณสถานของพิมาย

2479 เรือนแถวไม้ระยะที่ 2

2482 เปลี่ยนจากอำเภอเมืองพิมายเป็น อำเภอพิมาย

2491 ตึกแถวท้องถิ่น

2498

2500

2505

2507

2511 ตึกแถวยุคสมัยใหม่

2515

2519

2524

2531 ตึกแถวยุคปัจจุบัน

2532

ภาพที่ 36 ภาพแสดงพัฒนาการรูปแบบเรือนแถวของเมืองพิมาย ในช่วงพ.ศ.2426 – 2532

ลักษณะทางสถาปัตยกรรม

การศึกษาสภาพทางกายภาพของ “เรือนแถว” และ “ตึกแถว” ได้มีการกำหนดพื้นที่การศึกษา โดยได้ทำการศึกษารูปแบบสถาปัตยกรรมที่มีความหลากหลาย บริเวณถนนอนันตจินดา ถนนจอมสุดาเสด็จ ถนนท่าสงกรานต์ และถนนบุชชยันต์ ซึ่งเป็นถนนเส้นหลักของเขตเมืองพินดา พบว่า ตัวอาคารมีรูปแบบที่แตกต่างกัน ดังนั้นผู้ศึกษาประวัติศาสตร์ของพื้นที่และประวัติศาสตร์ของ อาคาร และใช้เกณฑ์ของวัสดุที่ใช้ก่อสร้างเป็นการจำแนกอาคารเบื้องต้น จึงได้สำรวจพร้อมทั้งแยก ประเภทของอาคารออกเป็น 2 ประเภทคือ เรือนแถว และ ตึกแถว

ภาพที่ 37 แสดงตำแหน่งเรือนแถวไม้และตึกแถวไม้

การสำรวจรูปแบบอาคาร

อาคารพื้นถิ่นภายในเมืองที่ทำการศึกษแบ่งออกเป็น 2 ประเภท โดยการใช้โครงสร้างหลักของอาคารเป็นเครื่องมือแบ่งลักษณะของอาคาร ประกอบด้วย เรือนแถวไม้ และตึกแถว

1. เรือนแถวไม้

จากการสำรวจพบว่าเรือนแถวไม้ภายในเขตอำเภอพิมาย สามารถแบ่งออกเป็น 2 แบบด้วยกัน คือ เรือนแถวไม้ระยะที่ 1 และเรือนแถวไม้ระยะที่ 2

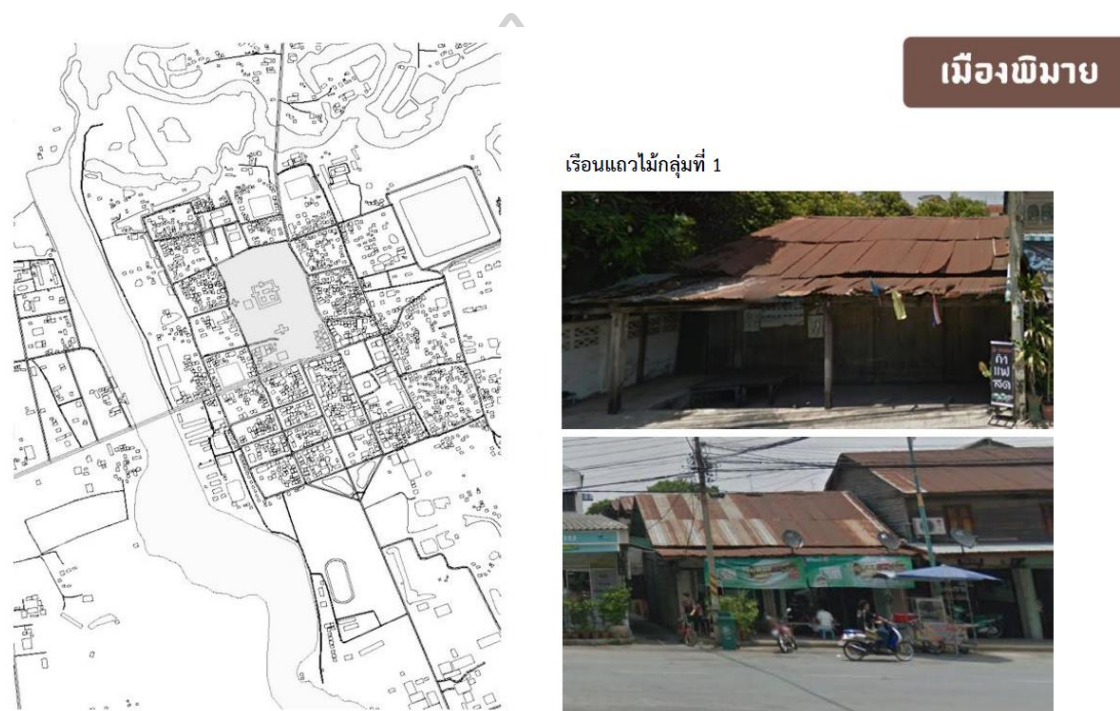

ภาพที่ 38 แผนผังบริเวณเมืองพิมายในเขตกำแพงเมืองชั้นใน พร้อมแสดงตำแหน่งเรือนแถว

1.1 เรือนแถวไม้ระยะที่ 1

จากการสำรวจโดยใช้อายุอาคารเป็นเกณฑ์กำหนดนั้นคาดว่าสร้างขึ้นก่อนปี พ.ศ. 2457 เรือนแถวระยะที่ 1 สามารถแบ่งตามรูปแบบลักษณะได้ 2 แบบด้วยกัน คือ เรือนแถวไม้ระยะที่ 1 แบบชั้นเดียว และเรือนแถวไม้ระยะที่ 1 แบบ 2 ชั้น

1.1.1 เรือนแถวไม้ระยะที่ 1 แบบเรือนแถวชั้นเดียว พบบริเวณถนนจอมสุตาเสด็จเป็นเรือนแถวไม้ ชั้นเดียว มีจำนวนคูหา อยู่ 2 รูปแบบ ประกอบด้วย เรือนแบบ 2 คูหา เรือนแบบ 3 คูหา

ภาพที่ 39 ภาพตัวอย่างเรือนแถวระยะที่ 1 แบบชั้นเดียว

1.1.2 เรือนแถวไม้ระยะที่ 1 แบบเรือนแถว 2 ชั้น มีลักษณะเป็นเรือนแถวไม้ ชั้นสอง ความกว้างด้านหน้าอาคารอยู่ในช่วง 3.00 - 3.60 เมตร ความสูงของเรือนชั้นที่ 2 ถึงได้คานรับหลังคา อยู่ในช่วง 2.70 -3.80 เมตร

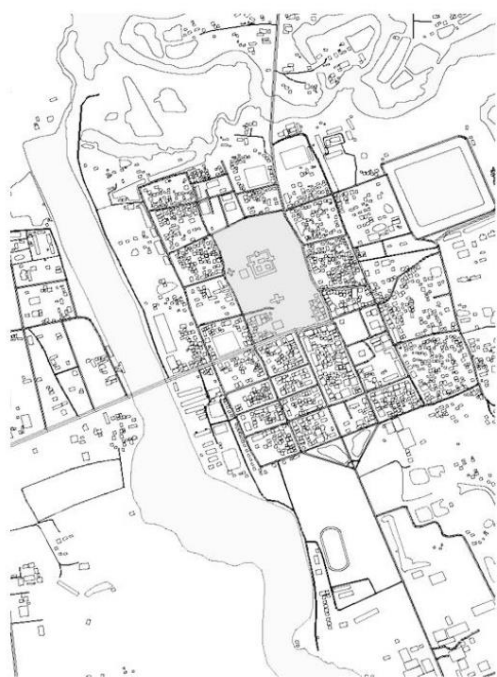
ภาพที่ 40 ภาพตัวอย่างเรือนแถวระยะที่ 1 แบบ 2 ชั้น

1.2. เรือนแถวไม้ระยะที่ 2

กลุ่มเรือนที่สร้างในช่วงหลัง พ.ศ. 2500 เป็นกลุ่มเรือนแถวที่มีการปรับเปลี่ยนการใช้งานจากเรือนอยู่อาศัยมาเป็นเรือนค้าขาย (ถนนอนันท์จินดา) ลักษณะการใช้พื้นที่ภายในมักใช้ค้าขายร่วมกับอาคาร อยู่อาศัยและมีการปรับเปลี่ยนผนังชั้นล่างโดยใช้วัสดุสมัยใหม่ลักษณะหลังคาของอาคาร มีลักษณะร่วมเป็นอาคาร ทรงจั่ว และส่วนต่อขยายเป็นหลังคาทรงจั่วมาต่อชนโดยใช้รางน้ำสังกะสีเป็นตัวเชื่อม วัสดุผนังทั้งวัสดุที่เป็นกระเบื้องและสังกะสี ลักษณะอาคารมักเชื่อมกับอาคารอยู่อาศัยเดิม เน้นกลุ่มคนที่มาเช่า หรือเปิดค้าขายเพิ่มเติม แสดงให้เห็นถึงการปรับตัวของการอยู่อาศัยในช่วงเวลาในปี 2500 เป็นต้นมาซึ่ง เป็นช่วงเวลาร้านค้าเกิดขึ้นมากมาย

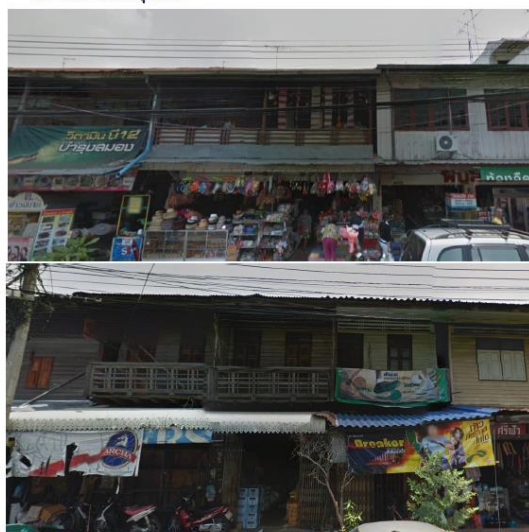
1.2.1. เรือนแถวไม้ระยะที่ 2 เรือนแถวไม้ 2 ชั้นแบบมีระเบียง มีการใช้วัสดุสมัยใหม่ ประกอบด้วย ชั้นที่ 1 ประตูทางเข้ามีทั้งส่วนที่ใช้ประตู บานเฟี้ยม และประตูเหล็กยึดผนังส่วนใหญ่เป็นไม้ ฝาเพดานใช้ผ้าแผ่นเรียบหรือไม้ เพื่อปิดพื้นชั้นบน ส่วนชั้นที่ 2 ประตูออกกระเบื้องเป็นบานไม้เปิดคู่ และมีช่องลมช่องแสง ด้านบนเหนือประตูหน้า เป็นช่องลมระแนงไม้ตลอดทั้งด้านหน้าของอาคาร ระเบียง มีอาคารในยุคหลังที่มีการตีระแนงกันขโมย บริเวณระเบียง หน้าต่าง

บานเปิดคู่มือ ลูกฟักไม้ มีช่องแสงด้านบน ไม่มีลวดลายและแผงกันแดด แต่จะเป็นกลุ่มเรือนที่นิยมฉลุ ลวดลายบริเวณค้ำยันของเรือน รูปแบบความสัมพันธ์ การจัดพื้นที่ใช้สอยเรือนแถวไม้ระยะที่ 2 เรือน แถวไม้ 2 ชั้นแบบมีระเบียง ลักษณะการเข้าถึงตัวเรือนมีทางเข้ามากกว่า 1 ทาง นอกจากทางด้าน หน้า ส่วนใหญ่เป็นกลุ่มเรือนที่พัฒนามาจาก เรือนอยู่อาศัย และพื้นที่ส่วนชั้นล่างเป็นพื้นที่ปล่อยเช่า เพื่อขายของ ส่วนพื้นที่อยู่อาศัยด้านบนเป็นการอยู่อาศัยของเจ้าของเรือนเอง

เมืองพินาย

เรือนแถวไม้กลุ่มที่ 3

ภาพที่ 41 ภาพตัวอย่างเรือนแถวระยะที่ 2 แบบ 2 ชั้นมีระเบียง

1.2.2. เรือนแถวไม้ระยะที่ 2 เรือนแถวไม้ 2 ชั้นแบบไม่มีระเบียง มีการใช้วัสดุ สมัยใหม่ ประกอบด้วย ชั้นที่ 1 ประตูหน้า มีทั้งส่วนที่ใช้ประตู บานเพ็ช และประตูเหล็กยึด ผนังส่วนใหญ่เป็นไม้ ฝ้าเพดานใช้ฝ้าแผ่นเรียบหรือไม้ เพื่อปิดพื้นชั้นบน บริเวณชั้นที่ 2 ประตูออกระเบียงเป็น บานไม้เปิดคู่มือ และมีช่องลมช่องแสง ด้านบนเหนือ หน้าต่าง บานเปิดคู่มือ ลูกฟักไม้ มีช่องแสงด้านบน ไม่มีลวดลายและแผงกันแดด แต่จะเป็นกลุ่มเรือนที่นิยมฉลุ ลวดลายบริเวณค้ำยันของเรือน สันนิษฐานว่า ลักษณะของเรือนแถวไม้ระยะที่ 2 เรือนแถวไม้ 2 ชั้นแบบไม่มีระเบียง การไม่มีระเบียงเชื่อมต่อแต่ ละหลังก็เพื่อป้องกันขโมย รูปแบบความสัมพันธ์การจัดพื้นที่ใช้สอยเรือนแถวไม้ระยะที่ 2 เรือนแถวไม้ 2 ชั้นแบบมีระเบียง ลักษณะการเข้าถึงตัวเรือนมีทางเข้ามากกว่า 1 ทาง นอกจากทางด้านหน้า ส่วน ใหญ่เป็นกลุ่มเรือนที่พัฒนามาจาก เรือนอยู่อาศัย และพื้นที่ส่วนชั้นล่างเป็นพื้นที่ปล่อยเช่าเพื่อขาย ของ ส่วนพื้นที่อยู่อาศัยด้านบนเป็นการอยู่อาศัยของเจ้าของเรือนเอง

เมืองพินาย

เรือนแถวไม้กลุ่มที่ 4

ภาพที่ 42 ภาพตัวอย่างเรือนแถวระยะที่ 2 แบบ 2 ชั้นแบบไม่มีระเบียง

2. ตึกแถว

จากการศึกษาพบว่าตึกแถวภายในย่านเมืองเก่าพินาย เกิดจากการขยายตัวของชุมชนเมืองผ่านทางรถไฟ แม้ว่าเมืองพินายเองจะไม่มีรถไฟผ่านแต่การเกิดรถไฟสายกรุงเทพ-นครราชสีมา นำมาซึ่งวัสดุสมัยใหม่ และการหยิบยืมรูปแบบทางสถาปัตยกรรมสมัยใหม่ในตอนนั้นมาก่อสร้างภายในพื้นที่ พร้อมทั้งได้มีนโยบายการพัฒนาเมืองจากภาครัฐอีกด้วย จึงเป็นที่มาของการเกิดตึกแถวภายในย่านเมืองเก่าพินาย

โดยตึกแถวที่ทำการศึกษากภายในพื้นที่สามารถจำแนกออกเป็น 3 ประเภทดังนี้

- 2.1 ตึกแถวพื้นถิ่น
- 2.2 ตึกแถวแบบสมัยใหม่ระยะต้น (Early Modernism Style)
- 2.3 ตึกแถวแบบร่วมสมัย

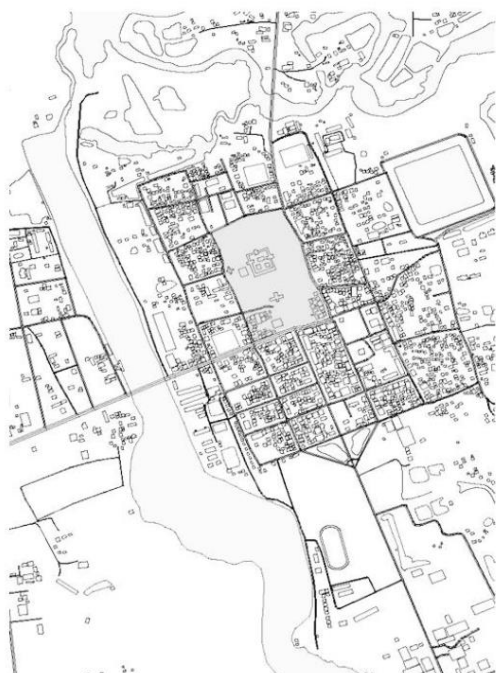

ภาพที่ 43 แผนผังบริเวณเมืองพิมายในเขตกำแพงเมืองชั้นใน พร้อมแสดงตำแหน่งตึกแถว

2.1 ตึกแถวพื้นถิ่น

ตึกแถวพื้นถิ่นในการศึกษานี้ หมายถึง ตึกแถวที่มีโครงสร้างหลักเป็นคอนกรีต มีผนังและองค์ประกอบอาคารอื่นเป็นไม้ เป็นการผสมผสานระหว่างความรู้สมัยใหม่ที่มีการนำคอนกรีตมาใช้ตามสมัยนิยม โดยเข้าถึงตัวเมืองผ่านการเกิดของรถไฟสายกรุงเทพ-นครราชสีมา ซึ่งช่างท้องถิ่นได้ได้นำคอนกรีตมาก่อสร้างเป็นโครงสร้างหลักของอาคาร และใช้ความรู้ในงานไม้มาผสมผสาน เกิดเป็นตึกแถวครึ่งปูนครึ่งไม้ และการใช้ไม้ในการก่อสร้างยังเป็นการลดต้นทุนของผู้เป็นเจ้าของ เพราะในสมัยนั้นไม้มีราคาถูกและหาได้ง่ายกว่าคอนกรีต

หลังจากพ.ศ. 2500 ซึ่งมีการนำเข้าวัสดุใหม่ๆ มายังท้องถิ่นเมืองพิมาย จึงก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงรูปแบบทางสถาปัตยกรรมประเภทเรือนแถวไม้ มาเป็นตึกแถวพื้นถิ่นโดยการนำวัสดุประเภทคอนกรีตซึ่งมาพร้อมกับการเกิดขึ้นของรถไฟสายกรุงเทพ - นครราชสีมา จึงเกิดการประยุกต์ใช้วัสดุสมัยใหม่กับรูปแบบเรือนแถวไม้ที่มีอยู่เดิม ก่อให้เกิดเป็น ตึกแถวท้องถิ่น ซึ่งในระยะแรกของตึกแถวท้องถิ่นนั้น มีลักษณะเป็นครึ่งปูนครึ่งไม้ ซึ่ง ณ ปัจจุบันพบบริเวณถนนท่าสงกรานต์

เมืองพิมาย

ตึกแถวกลุ่มที่ 5

ภาพที่ 44 ภาพตัวอย่างตึกแถวแบบท้องถิ่น

เมืองพินาย

ตึกแถวกลุ่มที่ 6

ภาพที่ 45 ภาพตัวอย่างตึกแถวแบบท้องถิ่น

2.2 ตึกแถวแบบสมัยใหม่ระยะต้น (Early Modernism Style)

เมืองพินายได้รับอิทธิพลรูปแบบตึกแถวแบบสมัยใหม่จากกระแสการพัฒนาเมือง และนโยบายพัฒนาเมืองในยุคจอมพล ป. พิบูลสงคราม (พ.ศ.2510) และการเข้ามาของวัสดุใหม่ๆ แทนวัสดุประเภทไม้ ทำให้เกิดเป็นตึกแถวแบบสมัยใหม่ระยะต้น (Early Modernism Style) ซึ่งตึกแถวส่วนใหญ่ยังมีตำแหน่งรอบปราสาทหินพินาย แต่ถัดออกมาจากแนวเรือนแถวไม้หน้าปราสาท โดยยังคงอยู่บนถนนเส้นเดียวกัน นั่นคือถนนจอมสุดาเสด็จ ถนนอนันท์จินดา ถนนบุชายนต์ ซึ่งมีขนาด 3.50 - 4.00 เมตร และช่วงความลึกของอาคารอยู่ในช่วง 8.00 - 16.00 เมตร ความสูงของตึกแถวอยู่ที่ 2 - 4 ชั้น

เมืองนิมาย

ตึกแถวกลุ่มที่ 7

ภาพที่ 46 : ภาพตัวอย่างตึกแถวแบบสมัยใหม่ระยะต้น (Early Modernism Style)

2.3 ตึกแถวแบบร่วมสมัย (2540)

โดยตึกแถวในยุคนี้มีการออกแบบโดยการนำรูปแบบของสถาปัตยกรรมกรีกและโรมันเข้ามาใช้ในการออกแบบอาคาร เพื่อแสดงถึงฐานะทางเศรษฐกิจของผู้เป็นเจ้าของ ซึ่งสะท้อนผ่านรูปแบบสถาปัตยกรรมตึกแถวที่มีการนำเสาและองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมแบบกรีก โรมัน มาเป็นองค์ประกอบของอาคาร ซึ่งเป็นที่นิยมอย่างแพร่หลายในยุคนี้และยังส่งผลมาถึงปัจจุบัน

ในช่วงเวลาตลาดสดเทศบาล พ.ศ. 2535 ช่วงเริ่ม เปลี่ยนแปลงผังเมืองอีกครั้ง โดยการขยายเมือง และระบบสาธารณูปโภคหลักออกนอกตัวเมืองเก่า เนื่องจากข้อจำกัดด้านพื้นที่ ทำให้เกิดตึกแถวเพื่อการพาณิชย์อย่างชัดเจน โดยยังคงอ้างอิงรูปแบบทางสถาปัตยกรรมของตึกแถวแบบสมัยใหม่ระยะต้น แต่มีการลดทอนรายละเอียดหน้ากากของอาคาร (fin or facade) และเน้นประโยชน์การใช้งานเป็นหลัก โดยขนาดของตึกแถวยังมีขนาดใกล้เคียงกับตึกแถวแบบสมัยใหม่ตอนต้น คือ มีขนาด 3.50 - 4.00 เมตร และช่วงความลึกของอาคารอยู่ในช่วง 12.00 - 16.00 เมตร ความสูงของตึกแถวอยู่ที่ 3 - 4 ชั้น

ภาพที่ 47 ภาพตัวอย่างดัดแปลงแบบร่วมสมัย

บทที่ 4

รูปแบบของสถาปัตยกรรมในพื้นที่ภูมิทัศน์เมืองประวัติศาสตร์พิมาย

จากลำดับเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ของเมืองพิมายที่ เริ่มตั้งเมืองตั้งแต่สมัยพระนรของ อาณาจักรเขมร มีการเกิดชุมชนหนาแน่นในช่วงแรกบริเวณรอบ ๆ ปราสาทหิน โดยลักษณะการตั้งเรือน มีลักษณะการตั้งถิ่นฐานตามระบบกิต (Grid) ของเมืองโบราณ ซึ่งเห็นได้อย่างชัดเจนจากภาพถ่ายทาง อากาศ การเติบโตของเมืองและการค้าของเมืองพิมาย มีการเติบโตพร้อมกับองค์ประกอบของเมืองที่ สำคัญและส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของคนในชุมชน ได้แก่ ตลาด

ตลาดที่สำคัญที่เกิดขึ้นในตัวเมืองเมื่อพิจารณาเทียบกับช่วงเวลาในการสร้างเรือนร้านค้า จะเห็นว่ามีความสัมพันธ์กันปราสาทหิน (บูรณะปราสาทหิน พ.ศ. 2500) โดยสามารถอธิบายถึง ช่วงเวลาในการตั้งตลาดในตัวเมืองพิมายออกเป็น 4 ช่วง ได้แก่

- 1) **ช่วงตลาดสดอยู่ในพื้นที่ปราสาทหิน ก่อน พ.ศ. 2475** ปรากฏอาคารพาณิชย์เป็น เรือนแถวไม้ อยู่ด้านชั้นเดียว และเรือนแถวไม้สองชั้น ด้านข้างปราสาทและถนนจอมสุดาเสด็จ
- 2) **ช่วงย้ายตลาด และการบูรณะปราสาทหิน** เป็นช่วงเวลาที่มีการเปลี่ยนแปลงผังเมือง และเกิดการก่อสร้างเรือนแถวไม้เพื่อให้เช่า
- 3) **ช่วงเวลาตลาดของเรา พ.ศ. 2500** เกิดอาคารร้านค้าขายที่ทำด้วยไม้สามารถ ปรับเปลี่ยนตามวิทยาการก่อสร้างสอดคล้องกับการสอบถามปีการก่อสร้างของกรณีศึกษาเรือนแถวไม้ ซึ่งเรือนแถวไม้เพื่อการพาณิชย์เกิดขึ้นในช่วงเวลาที่สอดคล้องกับช่วงเวลาของการเปลี่ยนแปลงของ ตลาด
- 4) **ช่วงเวลาตลาดสดเทศบาล พ.ศ. 2535** ช่วงเริ่มเปลี่ยนแปลงผังเมืองอีกครั้ง โดยการ ขยายเมืองและระบบสาธารณูปโภคหลักออกนอกตัวเมืองเก่า เนื่องจากข้อจำกัดด้านพื้นที่ ทำให้เกิด ตึกแถวเพื่อการพาณิชย์อย่างชัดเจน

รูปแบบของสถาปัตยกรรมในพื้นที่ภูมิทัศน์เมืองประวัติศาสตร์พิมาย

1. เรือนแถวและตึกแถวพื้นถิ่นและการจำแนกรูปแบบ

จากการศึกษาสภาพทางกายภาพของ “เรือนแถว” และ “ตึกแถว” ได้มีการกำหนดพื้นที่ การศึกษา โดยได้ทำการศึกษารูปแบบสถาปัตยกรรมที่มีความหลากหลายบริเวณถนนอนันท์ จินดา ถนนจอมสุดาเสด็จ ถนนท่าสงกรานต์ และถนนบุญยงค์ ซึ่งเป็นถนนเส้นหลักของเขตเมือง พิมาย พบว่า ตัวอาคารมีรูปแบบที่แตกต่างกัน ดังนั้นผู้ศึกษาประวัติศาสตร์ของพื้นที่และ

ประวัติศาสตร์ของอาคาร และใช้เกณฑ์ของวัสดุที่ใช้ก่อสร้างเป็นการจำแนกอาคารเบื้องต้น จึงได้
สำรวจพร้อมทั้งแยกประเภทของอาคารออกเป็น 2 ประเภทคือ เรือนแถว และ ตึกแถว

ภาพที่ 48 ผังบริเวณเมืองพินายในเขตกำแพงเมืองชั้นใน พร้อมแสดงตำแหน่งของอาคารที่ได้
ทำการสำรวจทั้ง 2 กลุ่ม

อาคารพื้นถิ่นภายในเมืองที่ทำการศึกษแบ่งออกเป็น 2 ประเภท โดยการใช้โครงสร้างหลักของอาคารเป็นเครื่องมือแบ่งลักษณะของอาคาร ซึ่งประกอบด้วย เรือนแถวไม้ และตึกแถว

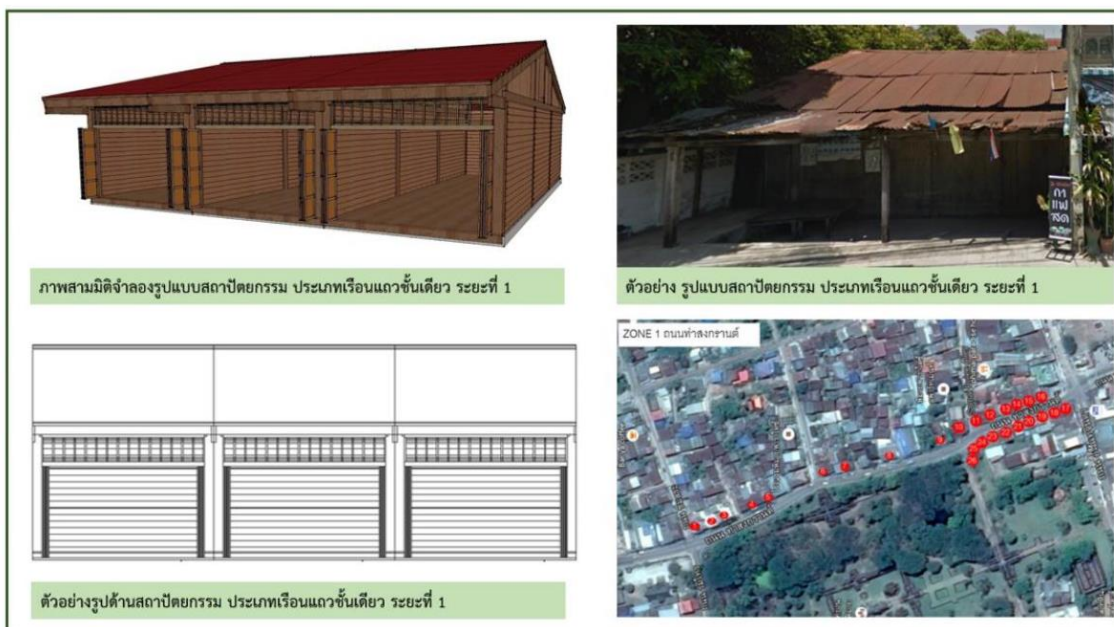
1.1 เรือนแถวไม้แบบท้องถิ่น

1.1.1 เรือนแถวไม้ระยะที่ 1

(1) เรือนแถวไม้ระยะที่ 1 แบบเรือนแถวชั้นเดียว

พบบริเวณถนนจอมสุตาเสด็จเป็นเรือนแถวไม้ ชั้นเดียว มีจำนวนคูหา อยู่ 2 รูปแบบ ประกอบด้วย เรือนแบบ 2 คูหา เรือนแบบ 3 คูหา จำนวนที่พบ 2 หลัง มีขนาดความกว้างของแต่ละคูหาสามารถสะท้อนให้เห็นถึงขนาดของช่วงเสาที่นิยมในการก่อสร้างและศักยภาพการรับน้ำหนักของโครงสร้างไม้ที่ก่อสร้างในอดีตพบว่าขนาดความกว้างของเรือนแถวไม้อยู่ในช่วง 3.00 - 3.60 เมตร และช่วงความลึกของอาคารอยู่ในช่วง 9.00 - 15.00 เมตร เป็นเรือนชั้นเดียว

เรือนแถวไม้กลุ่มที่ 1 : เรือนแถวไม้ระยะที่ 1 แบบชั้นเดียว

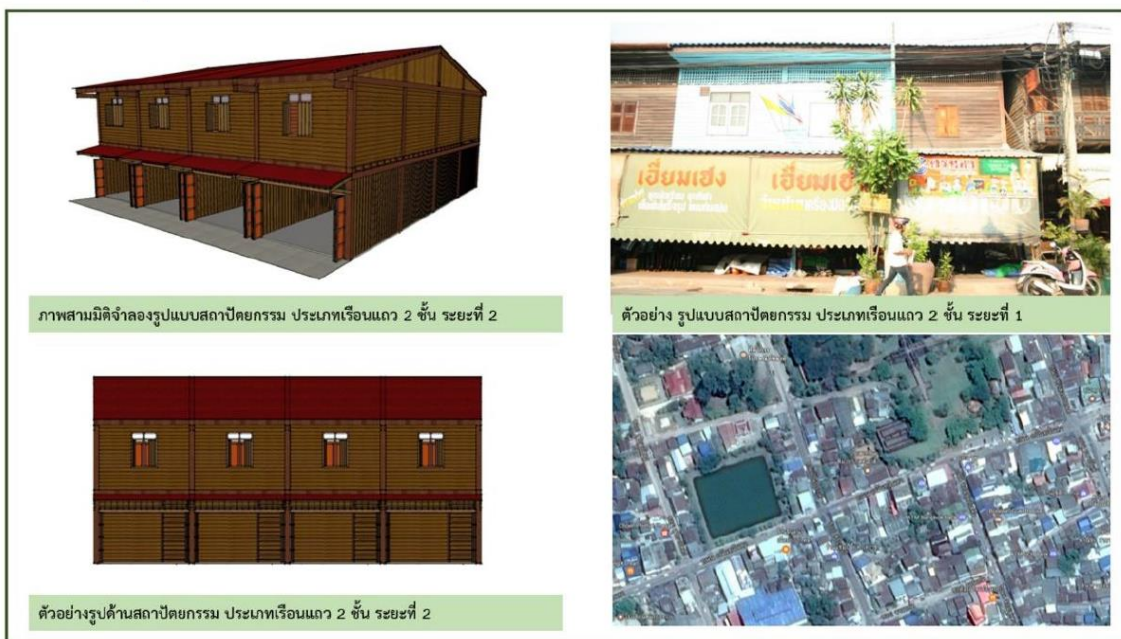

ภาพที่ 49 ตัวอย่างรูปแบบ 3 มิติ ภาพถ่าย และตำแหน่งของเรือนแถวไม้ท้องถิ่นชั้นเดียว ระยะที่ 1

(2) เรือนแถวไม้ระยะที่ 1 แบบเรือนแถว 2 ชั้น

มีลักษณะเป็นเรือนแถวไม้ ชั้นสอง ความกว้างด้านหน้าอาคารอยู่ในช่วง 3.00-3.60 เมตร ความสูงของเรือนชั้นที่ 2 ถึงใต้คานารับหลังคา อยู่ในช่วง 2.70 - 3.80 เมตร จำนวนที่พบทั้งหมด 13 หลัง

เรือนแถวไม้กลุ่มที่ 1 : เรือนแถวไม้ระยะที่ 1 แบบ 2 ชั้น

ภาพสามมิติจำลองรูปแบบสถาปัตยกรรม ประเภทเรือนแถว 2 ชั้น ระยะที่ 2

ตัวอย่าง รูปแบบสถาปัตยกรรม ประเภทเรือนแถว 2 ชั้น ระยะที่ 1

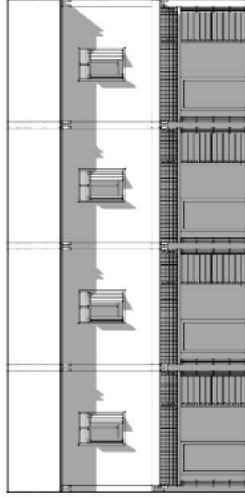
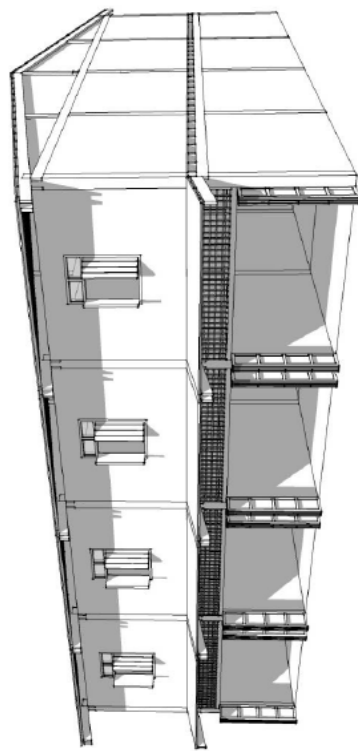
ตัวอย่างรูปด้านสถาปัตยกรรม ประเภทเรือนแถว 2 ชั้น ระยะที่ 2

ภาพที่ 50 ตัวอย่างรูปแบบ 3 มิติ ภาพถ่าย และตำแหน่งของเรือนแถวไม้ท้องถิ่น 2 ชั้น ระยะ

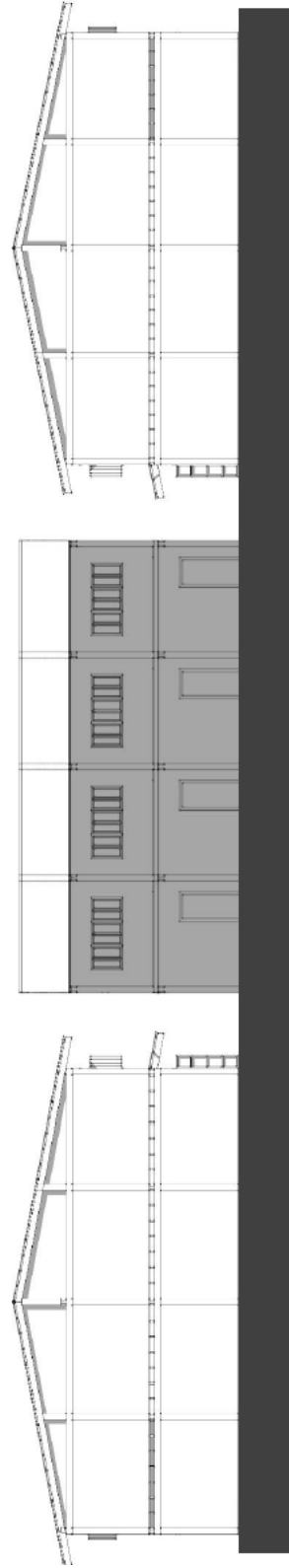
ที่ 1

กรณีศึกษา เรือนแถวไม้กลุ่มที่ 1 : เรือนแถวไม้ระยะที่ 1 แบบ 2 ชั้น

รูปด้านหน้าอาคาร

ภาพที่ 51 ตัวอย่างรูปแบบ 3 มิติ ภาพถ่าย และตำแหน่งของเรือนแถวไม้ท้องถิ่น 2 ชั้น ระยะ

1.1.2 เรือนแถวไม้ระยะที่ 2

กลุ่มเรือนที่ 2 กลุ่มเรือนที่สร้างในช่วงหลัง พ.ศ. 2500 จะเป็นกลุ่มเรือนแถวที่มีการปรับเปลี่ยนการใช้งานจากเรือนอยู่อาศัยมาเป็นเรือนค้าขาย (ถนนอนันท์จินดา) ลักษณะการใช้พื้นที่ภายในมักใช้ค้าขายร่วมกับอาคาร อยู่อาศัยและมีการปรับเปลี่ยนผนังชั้นล่างโดยใช้วัสดุสมัยใหม่ ลักษณะหลังคาของอาคาร มีลักษณะร่วมเป็นอาคาร ทรงจั่ว และส่วนต่อขยายเป็นหลังคาทรงจั่วมาต่อชนโดยใช้รางน้ำสังกะสีเป็นตัวเชื่อม วัสดุผนังมีทั้งวัสดุที่เป็นกระเบื้องและสังกะสี ลักษณะอาคารมักเชื่อมกับอาคารอยู่อาศัยเดิม เน้นกลุ่มคนที่มาเช่า หรือเปิดค้าขายเพิ่มเติม แสดงให้เห็นถึงการปรับตัวของการอยู่อาศัยในช่วงเวลาในปีพ.ศ.2500 เป็นต้นมาซึ่ง เป็นช่วงเวลาร้านค้าเกิดขึ้นมากมาย

(1) เรือนแถวไม้ระยะที่ 2 เรือนแถวไม้ 2 ชั้นแบบมีระเบียง

ลักษณะองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมของกลุ่ม เรือนแถวไม้ระยะที่ 2 เรือนแถวไม้ 2 ชั้นแบบมีระเบียง สร้างขึ้นประมาณหลังปี พ.ศ. 2500 ลักษณะการใช้วัสดุมีการใช้วัสดุสมัยใหม่โดยชั้นที่ 1 ประกอบด้วย ประตูหน้าต่าง มีทั้งส่วนที่ใช้ประตู บานเพี้ยมและประตูเหล็กยึด ผนัง ส่วนใหญ่เป็นไม้ ฝ้าเพดาน ใช้ฝ้าแผ่นเรียบหรือไม้ เพื่อปิดพื้นชั้นบน และ ชั้นที่ 2 ประตูออกระเบียงเป็นบานไม้เปิดคู่ และ มีช่องลมช่องแสง ด้านบนเหนือ ประตูหน้าต่าง ช่องลม มีลักษณะช่องลมระแนงไม้ตลอดทั้งด้านหน้าของอาคาร ระเบียง มีอาคารในยุคหลังที่มีการตีระแนงกันขโมย บริเวณระเบียง หน้าต่าง บานเปิดคู่ไม้ ลูกฟักไม้ มีช่องแสงด้าน บน ไม่มีลวดลายและแผงกันแดด แต่จะเป็นกลุ่มเรือนที่นิยมลวดลายบริเวณค้ำยันของเรือน

รูปแบบความสัมพันธ์การจัดพื้นที่ใช้สอยเรือนแถวไม้ระยะที่ 2 เรือนแถวไม้ 2 ชั้นแบบมีระเบียง ลักษณะการเข้าถึงตัวเรือนมีทางเข้ามากกว่า1ทาง นอกจากทางด้านหน้า ส่วนใหญ่เป็นกลุ่มเรือนที่พัฒนามาจาก เรือนอยู่อาศัย และพื้นที่ส่วนชั้นล่างเป็นพื้นที่ปล่อยเช่าเพื่อขาย ของ ส่วนพื้นที่อยู่อาศัยด้านบนเป็นการอยู่อาศัยของเจ้าของเรือนเอง

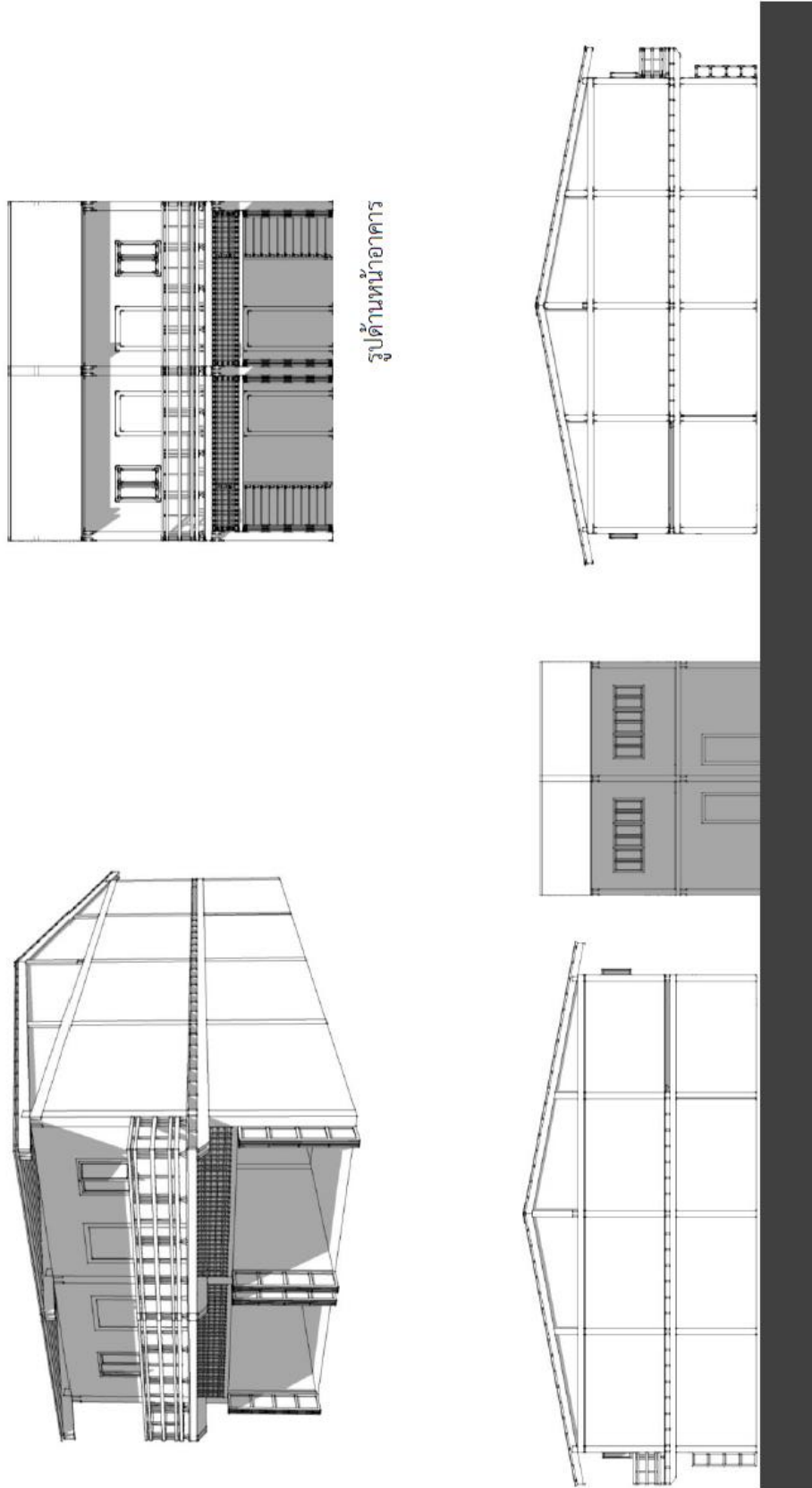
เรือนแถวไม้กลุ่มที่ 2 : เรือนแถวไม้แบบมีระเบียง

ภาพที่ 52 ตัวอย่างรูปแบบ 3 มิติ ภาพถ่าย และตำแหน่งของเรือนแถวไม้ท้องถิ่น 2 ชั้น ระยะที่ 2 แบบมีระเบียง

กรณีศึกษา เรือนแถวไม้กลุ่มที่ 2 : เรือนแถวไม้แบบมีระเบียง

รูปด้านหน้าอาคาร

ภาพที่ 53 ตัวอย่างรูปแบบ 3 มิติ เรือนแถวไม้ท้องถิ่น 2 ชั้น ระยะที่ 2 แบบมีระเบียง

(2) เรือนแถวไม้ระยะที่ 2 เรือนแถวไม้ 2 ชั้นแบบไม่มีระเบียง

ลักษณะองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมของกลุ่ม เรือนแถวไม้ระยะที่ 2 เรือนแถวไม้ 2 ชั้นแบบมีระเบียง สร้างขึ้นประมาณหลังปี พ.ศ. 2500 ลักษณะการใช้วัสดุมีการใช้วัสดุสมัยใหม่ โดย ชั้นที่ 1 ประกอบด้วย ประตูหน้า มีทั้งส่วนที่ใช้ประตู บานเฟี้ยมและประตูเหล็กยึด ผนังส่วนใหญ่เป็นไม้ ฝ้าเพดาน ใช้ฝ้าแผ่นเรียบหรือไม้ เพื่อปิดพื้นชั้นบน และชั้นที่ 2 ประตูออกกระเบื้อง เป็นบานไม้เปิดคู่ และ มีช่องลมช่องแสง ด้านบนเหนือ หน้าต่าง บานเปิดคู่ไม้ ลูกฟักไม้ มีช่องแสง ด้านบน ไม่มีลวดลายและแผงกันแดด แต่จะเป็นกลุ่มเรือนที่นิยมฉลุ ลวดลายบริเวณค้ำยันของเรือน สันนิษฐานว่าลักษณะของเรือนแถวไม้ระยะที่ 2 เรือนแถวไม้ 2 ชั้นแบบไม่มีระเบียง การไม่มีระเบียง เชื่อมต่อแต่ละหลังก็เพื่อป้องกันขโมย

รูปแบบความสัมพันธ์การจัดพื้นที่ใช้สอยเรือนแถวไม้ระยะที่ 2 เรือนแถวไม้ 2 ชั้นแบบมี ระเบียง ลักษณะการเข้าถึงตัวเรือนมีทางเข้ามากกว่า 1 ทาง นอกจากทางด้านหน้า ส่วนใหญ่เป็นกลุ่ม เรือนที่พัฒนามาจาก เรือนอยู่อาศัย และพื้นที่ส่วนชั้นล่างเป็นพื้นที่ปล่อยเช่าเพื่อขาย ของ ส่วนพื้นที่ อยู่อาศัยด้านบนเป็นการอยู่อาศัยของเจ้าของเรือนเอง

เรือนแถวไม้กลุ่มที่ 2 : เรือนแถวไม้แบบไม่มีระเบียง

ภาพสามมิติจำลองรูปแบบสถาปัตยกรรม ประเภทเรือนแถว 2 ชั้น ระยะที่ 1

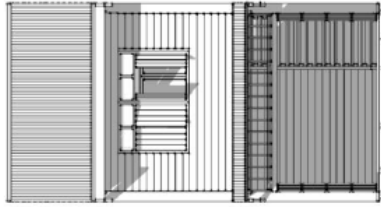
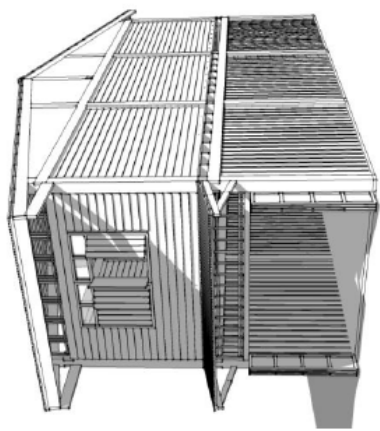
ตัวอย่าง รูปแบบสถาปัตยกรรม ประเภทเรือนแถว 2 ชั้น ระยะที่ 1

ตัวอย่างรูปด้านสถาปัตยกรรม ประเภทเรือนแถว 2 ชั้น ระยะที่ 1

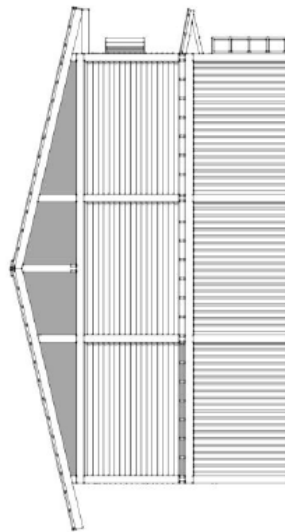
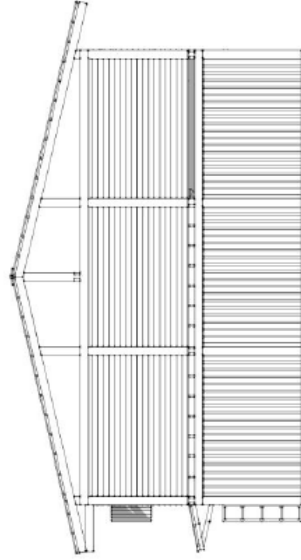
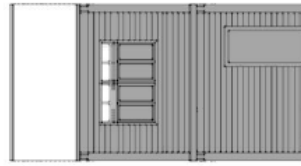

ภาพที่ 54 ตัวอย่างรูปแบบ 3 มิติ ภาพถ่าย และตำแหน่งของเรือนแถวไม้ท้องถิ่น 2 ชั้น ระยะที่ 2 แบบไม่มีระเบียง

กรณีศึกษา เรือนแถวไม้กลุ่มที่ 2 : เรือนแถวไม้แบบไม่มีระเบียง

รูปด้านหน้าอาคาร

ภาพที่ 55 ตัวอย่างรูปแบบ 3 มิติ เรือนแถวไม้ท้องถิ่น 2 ชั้น ระยะที่ 2 แบบไม่มีระเบียง

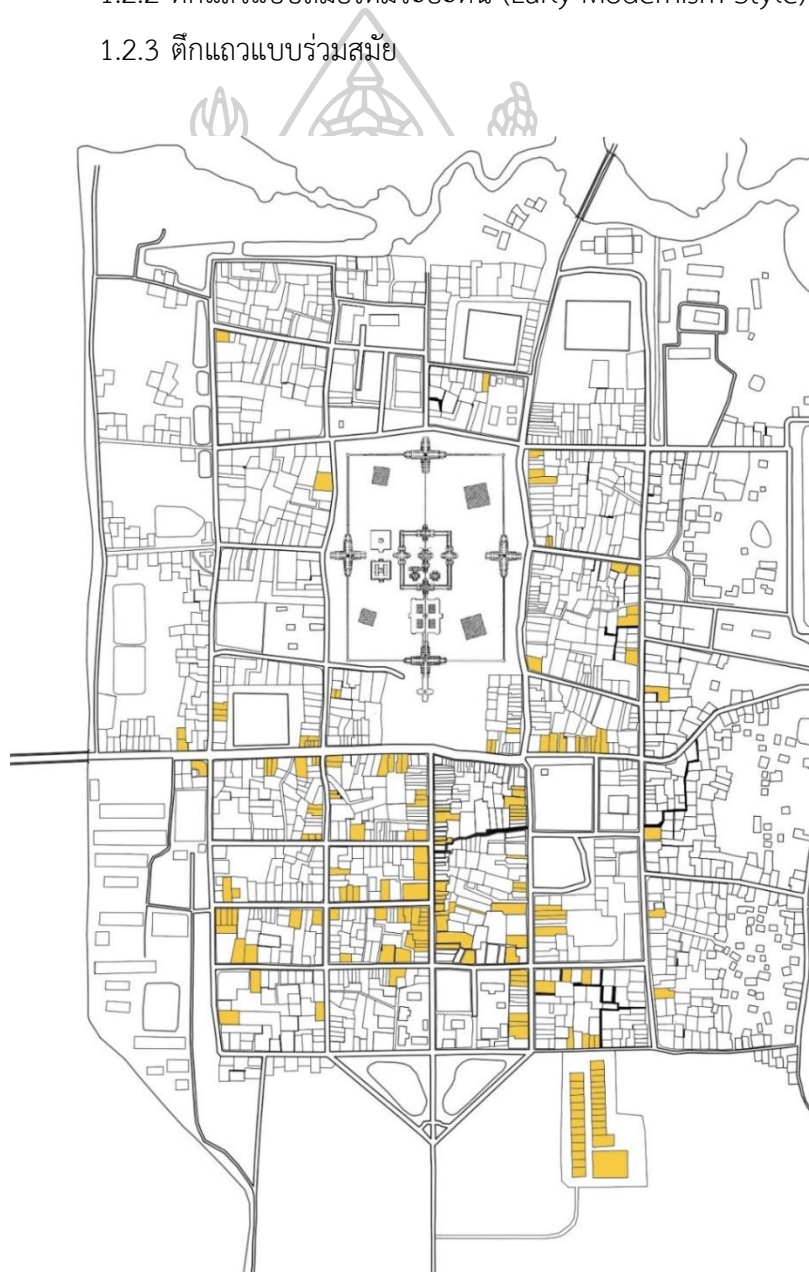
1.2 ตึกแถว

ตึกแถวภายในย่านเมืองเก่าพิมาย เกิดจากการขยายตัวของชุมชนเมืองผ่านทาง แม่น้ำเมืองพิมายจะไม่มีรถไฟผ่านแต่การเกิดรถไฟสายกรุงเทพ - นครราชสีมา ก็นำมาซึ่งวัสดุสมัยใหม่ และการหยิบยืมรูปแบบทางสถาปัตยกรรมสมัยใหม่ในตอนนั้นมาก่อสร้างภายในพื้นที่ พร้อมทั้งได้มีนโยบายการพัฒนาเมืองจากภาครัฐอีกด้วย จึงเป็นที่มาของการเกิดตึกแถวภายในย่านเมืองเก่าพิมาย โดยตึกแถวที่ทำการศึกษากายในพื้นที่สามารถจำแนกออกเป็น 3 ประเภทดังนี้

1.2.1 ตึกแถวท้องถิ่น

1.2.2 ตึกแถวแบบสมัยใหม่ระยะต้น (Early Modernism Style)

1.2.3 ตึกแถวแบบร่วมสมัย

ภาพที่ 56 แผนผังบริเวณเมืองพิมายในเขตกำแพงเมืองชั้นใน พร้อมแสดงตำแหน่งตึกแถว

1.2.1 ตึกแถวแบบท้องถิ่น

ตึกแถวท้องถิ่นในการศึกษานี้ หมายถึง ตึกแถวที่มีโครงสร้างหลักเป็นคอนกรีต มีผนังและองค์ประกอบอาคารอื่นเป็นไม้ เป็นการผสมผสานระหว่างความรู้สมัยใหม่ที่มีการนำคอนกรีตมาใช้ตามสมัยนิยม โดยเข้าถึงตัวเมืองผ่านการเกิดของรถไฟฟ้าสายกรุงเทพ-นครราชสีมา ซึ่งช่างท้องถิ่นได้ได้นำคอนกรีตมาก่อสร้างเป็นโครงสร้างหลักของอาคาร และใช้ความรู้ในงานไม้มาผสมผสาน เกิดเป็นตึกแถวครึ่งปูนครึ่งไม้ และการใช้ไม้ในการก่อสร้างยังเป็นการลดต้นทุนของผู้เป็นเจ้าของ เพราะสมัยนั้นไม้มีราคาถูกและหาได้ง่ายกว่าคอนกรีต

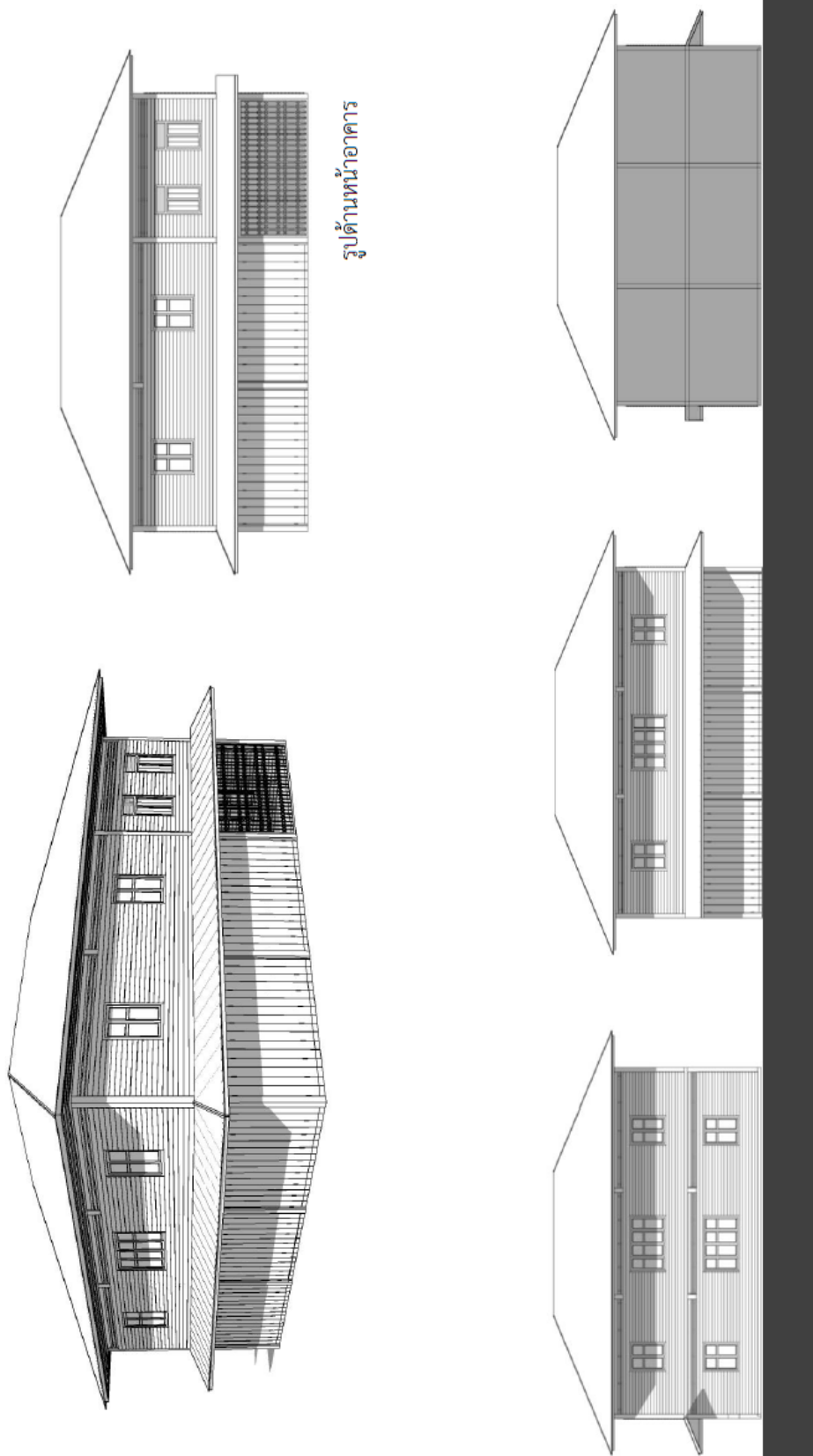
ตึกแถวแบบท้องถิ่น หลังจากพ.ศ. 2500 ซึ่งมีการนำเข้าวัสดุใหม่ๆ มายังท้องถิ่นเมืองพินาย จึงก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงรูปแบบทางสถาปัตยกรรมประเภทเรือนแถวไม้ มาเป็นตึกแถวพื้นถิ่นโดยการนำวัสดุประเภทคอนกรีตซึ่งมาพร้อมกับการเกิดขึ้นของรถไฟฟ้าสายกรุงเทพ - นครราชสีมา จึงเกิดการประยุกต์ใช้วัสดุสมัยใหม่กับรูปแบบเรือนแถวไม้ที่มีอยู่เดิม ก่อให้เกิดเป็นตึกแถวท้องถิ่น ซึ่งในระยะแรกของตึกแถวท้องถิ่นนั้น มีลักษณะเป็นครึ่งปูนครึ่งไม้ ซึ่งปัจจุบันพบบริเวณถนนท่าสงกรานต์

ตึกแถวท้องถิ่น : แบบที่ 1

ภาพที่ 57 ตัวอย่างรูปแบบ 3 มิติ ภาพถ่าย และตำแหน่งของตึกแถวแบบท้องถิ่น

กรณีศึกษา ตึกแถวท้องถิ่น : แบบที่ 1

ภาพที่ 58 ตัวอย่างรูปแบบ 3 มิติ ตึกแถวท้องถิ่นแบบที่ 1

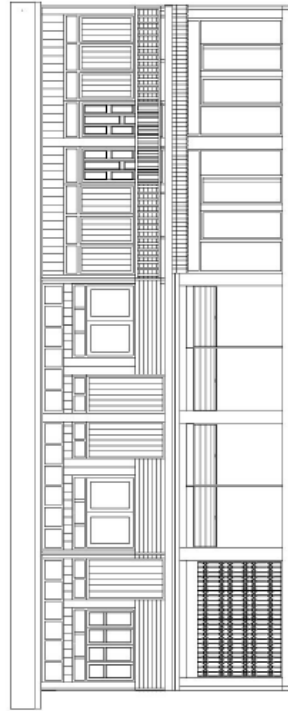
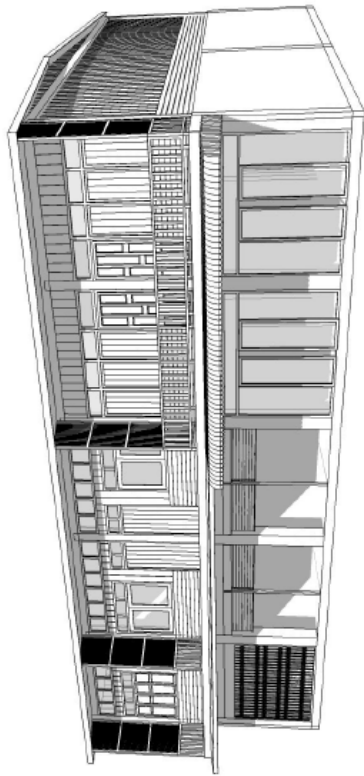
ตึกแถวท้องถิ่น : แบบที่ 2 แบบกิ่งปูนกิ่งไม้

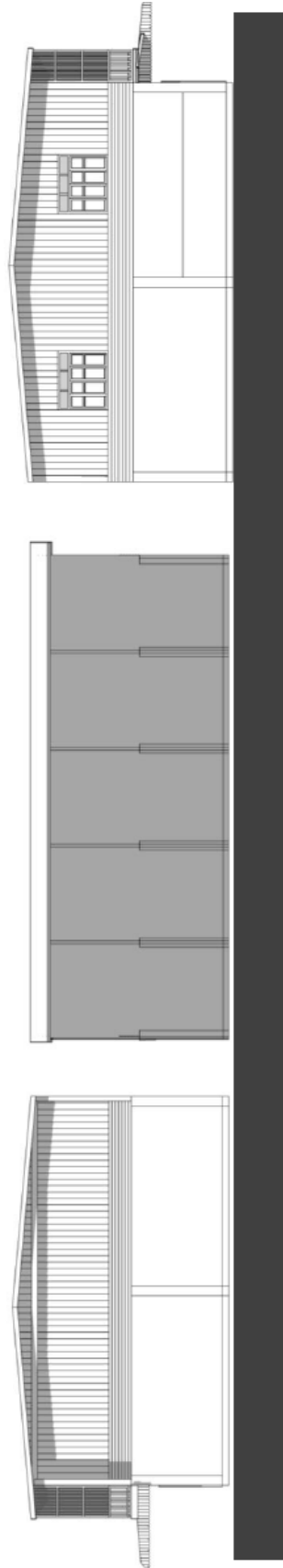
ภาพที่ 59 ตัวอย่างรูปแบบ 3 มิติ ภาพถ่าย และตำแหน่งของตึกแถวแบบท้องถิ่น

กรณีศึกษา ตึกแถวท้องถิ่น : แบบที่ 2 แบบกิ่งปูนกึ่งไม้

รูปด้านหน้าอาคาร

ภาพที่ 60 ตัวอย่างรูปแบบ 3 มิติ ตึกแถวท้องถิ่นแบบที่ 2

1.2.2 ตึกแถวแบบสมัยใหม่ระยะต้น (Early Modernism Style)

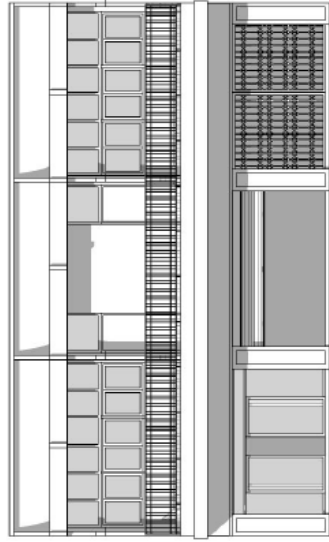
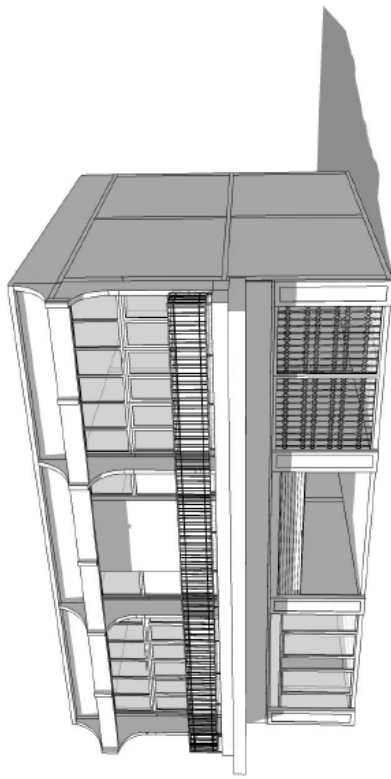
เมืองพิมายได้รับอิทธิพลรูปแบบตึกแถวแบบสมัยใหม่จากกระแสการพัฒนาเมืองและนโยบายพัฒนาเมืองในยุคจอมพล ป. พิบูลสงคราม (พ.ศ .2510) และการเข้ามาของวัสดุใหม่ ๆ ทดแทนวัสดุประเภทไม้ ทำให้เกิดเป็นตึกแถวแบบสมัยใหม่ระยะต้น (Early Modernism Style) ซึ่งตึกแถวส่วนใหญ่ยังมีตำแหน่งรอบปราสาทหินพิมาย แต่ถัดออกมาจากแนวเรือนแถวไม้หน้าปราสาท โดยยังคงอยู่บนถนนเส้นเดียวกัน นั่นคือถนนจอมสุตาเสด็จ ถนนอนันท์จินดา ถนนบุชายันต์ คือมีขนาด 3.50 - 4.00 เมตร และช่วงความลึกของอาคารอยู่ในช่วง 8.00 - 16.00 เมตร ความสูงของตึกแถวอยู่ที่ 2 - 4 ชั้น จากการสำรวจพบทั้งหมด 11 หลัง

ตึกแถวแบบสมัยใหม่ระยะต้น (Early Modernism Style)

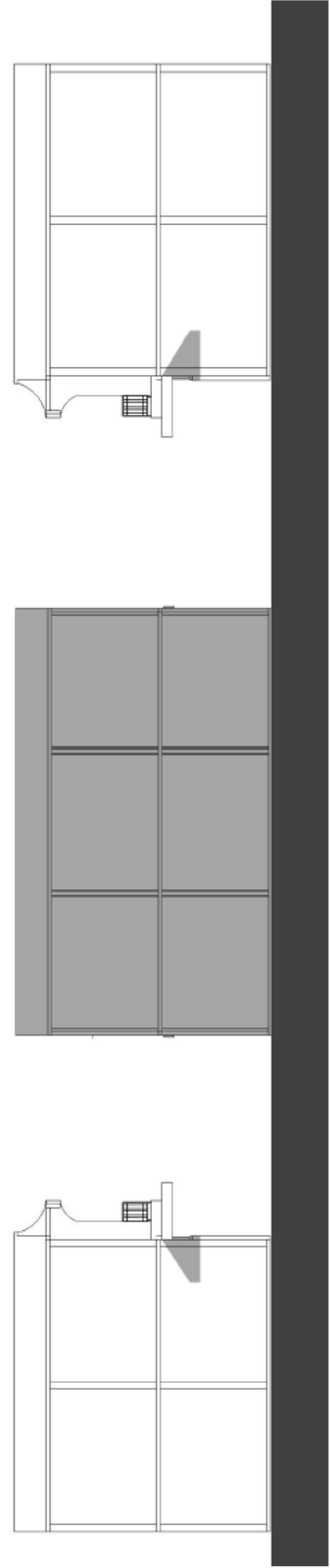

ภาพที่ 61 ตัวอย่างรูปแบบ 3 มิติ ภาพถ่าย และตำแหน่งของตึกแถวแบบสมัยใหม่ระยะต้น (Early Modernism Style)

กรณีศึกษา ตึกแถวแบบสมัยใหม่ระยะต้น (Early Modernism Style)

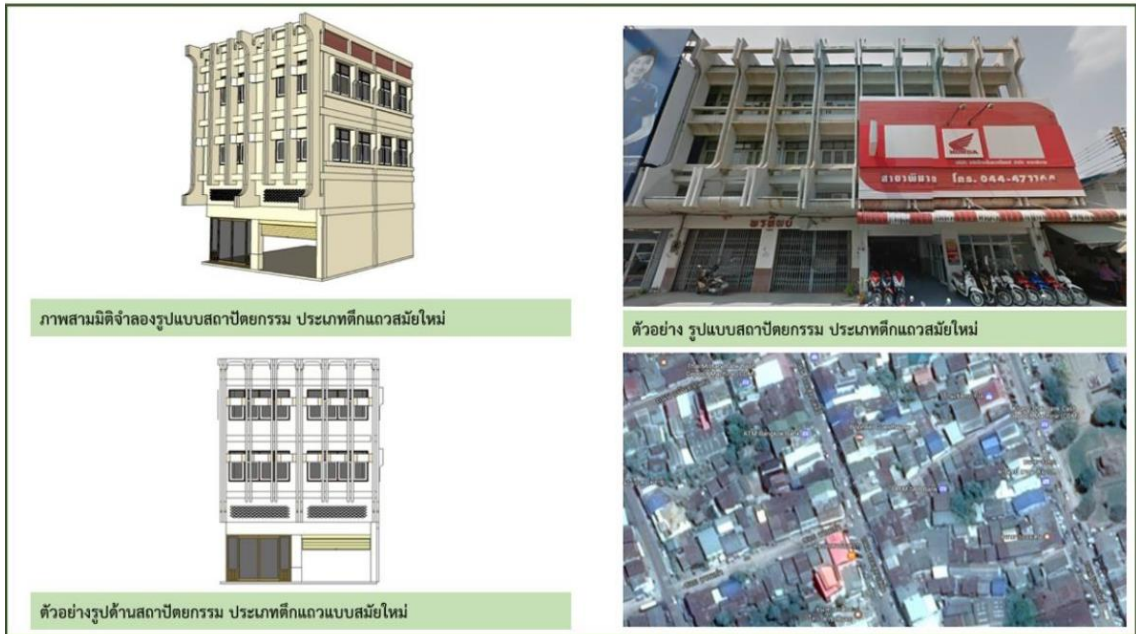

รูปด้านหน้าอาคาร

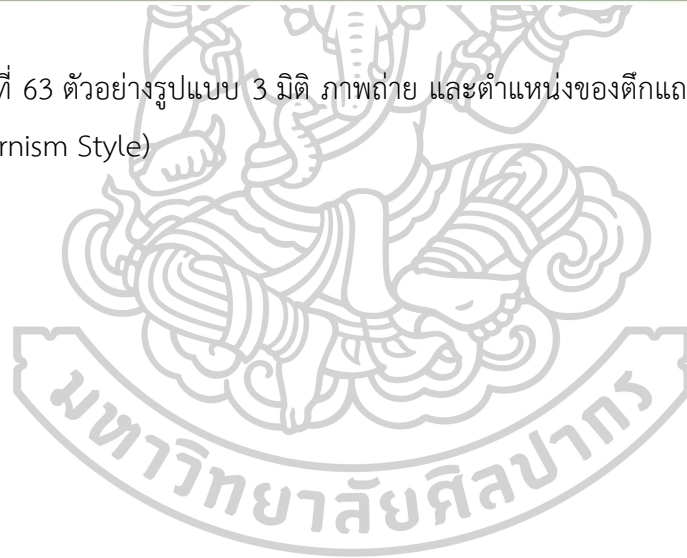

ภาพที่ 62 ตัวอย่างรูปแบบ 3 มิติตึกแถวแบบสมัยใหม่ระยะต้น (Early Modernism Style)

ตึกแถวแบบสมัยใหม่ระยะต้น (Early Modernism Style)

ภาพที่ 63 ตัวอย่างรูปแบบ 3 มิติ ภาพถ่าย และตำแหน่งของตึกแถวแบบสมัยใหม่ระยะต้น (Early Modernism Style)

กรณีศึกษา ตึกแถวแบบสมัยใหม่ระยะต้น (Early Modernism Style)

รูปด้านหน้าอาคาร

ภาพที่ 64 ตัวอย่างรูปแบบ 3 มิติตึกแถวแบบสมัยใหม่ระยะต้น (Early Modernism Style)

1.2.3 ตึกแถวแบบร่วมสมัย

ในช่วงเวลาตลาดสดเทศบาล พ.ศ. 2535 ช่วงเริ่ม เปลี่ยนแปลงผังเมืองอีกครั้ง โดยการขยายเมืองและระบบสาธารณูปโภคหลักออกนอกตัวเมืองเก่า เนื่องจากข้อจำกัดด้านพื้นที่ ทำให้เกิดตึกแถวเพื่อการพาณิชย์อย่างชัดเจน โดยยังคงอ้างอิงรูปแบบทางสถาปัตยกรรมของตึกแถวแบบสมัยใหม่ระยะต้น แต่มีการลดถอนลดทลาย หน้ากากของอาคาร (fin or facade) และเน้นประโยชน์การใช้งานเป็นหลัก โดยขนาดของตึกแถวยังมีขนาดใกล้เคียงกับตึกแถวแบบสมัยใหม่ตอนต้น คือมีขนาด 3.50 - 4.00 เมตร และช่วงความลึกของอาคารอยู่ในช่วง 12.00 - 16.00 เมตร ความสูงของตึกแถวอยู่ที่ 3 - 4 ชั้น

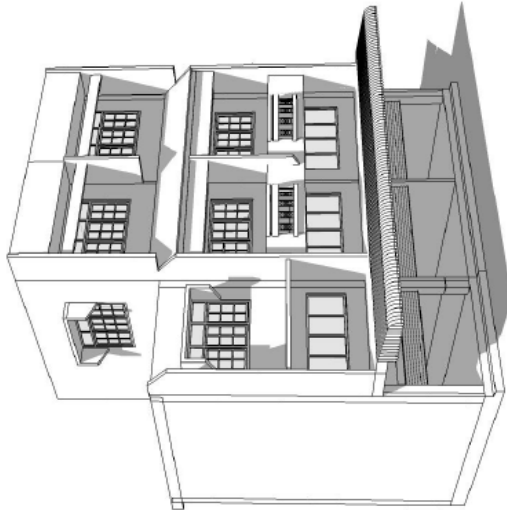
ตึกแถวแบบร่วมสมัย (พ.ศ.2540) ตึกแถวในยุคนี้ มีการออกแบบโดยการนำรูปแบบของสถาปัตยกรรมกรีกและโรมันเข้ามาใช้ในการออกแบบอาคาร เพื่อแสดงถึงฐานะทางเศรษฐกิจของผู้เป็นเจ้าของ ซึ่งสะท้อนผ่านรูปแบบสถาปัตยกรรมตึกแถวที่มีการนำเสาและองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมแบบกรีก โรมันมาเป็นองค์ประกอบของอาคาร ซึ่งเป็นที่นิยมอย่างแพร่หลายในยุคนั้น และยังคงส่งผลมาถึงปัจจุบัน

ตึกแบบสมัยใหม่ อาคารพาณิชย์

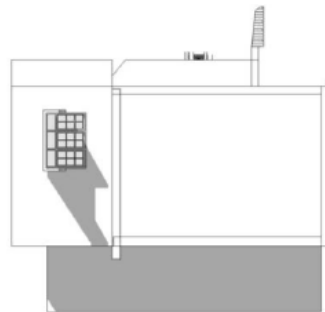
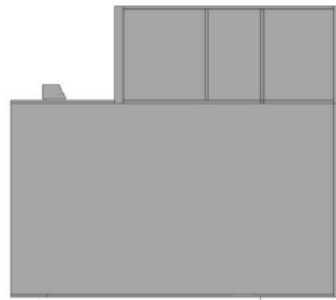
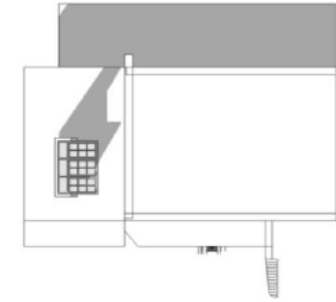

ภาพที่ 65 ตัวอย่างรูปแบบ 3 มิติ ภาพถ่าย และตำแหน่งของตึกแถวแบบสมัยใหม่ระยะต้น (Early Modernism Style)

กรณีศึกษา ตึกแบบสมัยใหม่ อาคารพาณิชย์

รูปด้านหน้าอาคาร

ภาพที่ 66 ตัวอย่างรูปแบบ 3 มิติตึกแถวแบบสมัยใหม่ระยะต้น (Early Modernism Style)

วิเคราะห์รูปแบบเรือนแถว-ตึกแถว

จากการศึกษาและจำแนกสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในพื้นที่ภายในเขตกำแพงเมืองพิมาย ด้วยการสำรวจจริงวัดเบื้องต้น จำนวนทั้งสิ้น 41 หลัง ประกอบกับการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ชุมชนพิมาย สามารถสรุปผลการพบสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นได้ดังต่อไปนี้

1. เรือนแถวไม้แบบท้องถิ่น 1 ชั้น มีจำนวน 2 หลัง 4 คูหา
2. เรือนแถวไม้แบบท้องถิ่น 2 ชั้น มีจำนวน 6 หลัง
3. ตึกแถวแบบท้องถิ่น มีจำนวน 6 หลัง
4. ตึกแถวสมัยใหม่ระยะต้น มีจำนวน 11 หลัง

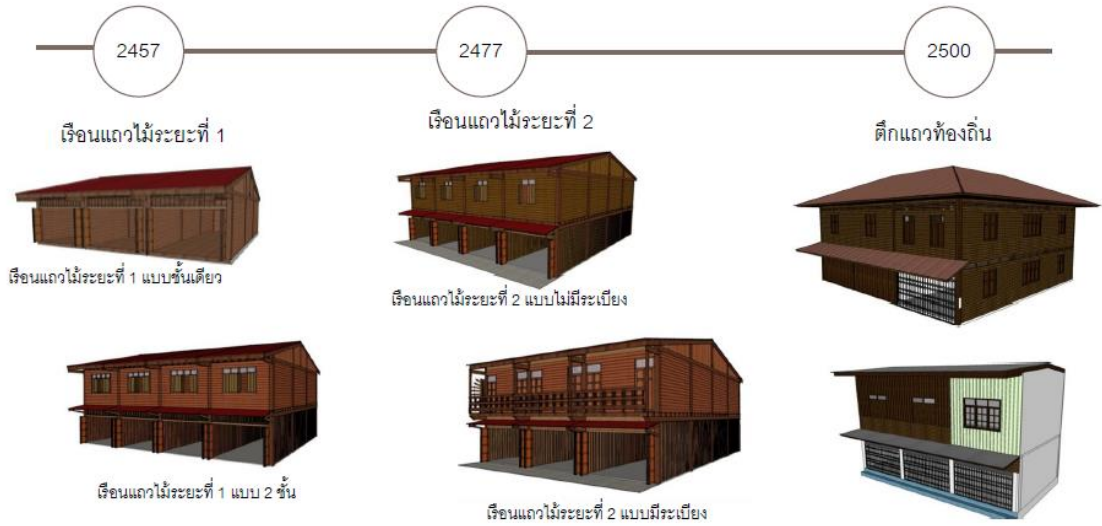
ทั้งนี้ เรือนแถวไม้แบบท้องถิ่นทั้ง 6 หลัง เป็นกลุ่มของเรือนแถวไม้ที่มีลักษณะเฉพาะตัว มีหลงเหลืออยู่บนถนนอนันตจินดาและถนนจอมสุตาเสด็จ ถือเป็นกลุ่มเรือนแถวไม้ที่ทรงคุณค่าควรค่าแก่การทํานุบำรุง และเก็บรักษาเพื่อการศึกษา เรียนรู้ และเป็นมรดกของชุมชนและเมือง ส่วนตึกแถวแบบท้องถิ่นจำนวน 6 หลังที่พบในพื้นที่ มีอายุราว 60 ปี เป็นสถาปัตยกรรมที่มีเอกลักษณ์โดดเด่น และสุดท้ายตึกแถวสมัยใหม่ระยะต้น จำนวน 12 หลัง แสดงถึงอิทธิพลของยุคสมัยสำคัญอีกยุคของเมืองประวัติศาสตร์พิมาย ในระหว่างปี พ.ศ. 2499-2505 ต่อเนื่องมาจนถึงช่วงปี พ.ศ. 2500-2515 และการดำรงอยู่ของประจักษ์หลักฐานทางสถาปัตยกรรมสมัยใหม่ยังแสดงให้เห็นถึงการปรับตัวในการปรับเปลี่ยนวัสดุที่ใช้ในการก่อสร้าง เพื่อเพิ่มความมั่นคงของชีวิต และเสถียรภาพทางสังคมและเศรษฐกิจ ภายหลังจากขยายเมืองพิมายและผลจากการบูรณะปราสาทหินพิมาย ซึ่งมีผลต่อผังเมือง

อย่างไรก็ตาม แม้จะมีความแตกต่างของรูปแบบทางสถาปัตยกรรมดังที่ได้ทำการจำแนกนั้น กลับพบว่า บริเวณกำแพงเมืองพิมายกลับคงไว้ซึ่งเอกภาพแสดงถึงภาพรวมของชุมชนได้เป็นอย่างดี น่าจะเกิดจากปัจจัยของรูปแบบทางสถาปัตยกรรม และลักษณะทางกายภาพของอาคารภายในชุมชนที่กระทำต่อถนนและโบราณสถาน ส่งผลให้ย่านชุมชนพิมายได้คงไว้ซึ่งประวัติศาสตร์ โดยให้ความสำคัญกับการอนุรักษ์ทั้งมรดกทางวัฒนธรรมที่เป็นรูปธรรมและนามธรรมของย่านประวัติศาสตร์ควบคู่ไปกับการพัฒนาเมืองให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของยุคสมัย

สรุปผลการศึกษา

ความสัมพันธ์ของเรือนแถวและตึกแถวแบบท้องถิ่นกับสภาพแวดล้อมของเมืองประวัติศาสตร์พิมาย

เรือนแถวไม้

ภาพที่ 67 แสดงช่วงเวลาการก่อสร้างเรือนแถวไม้และตึกแถวท้องถิ่น

สรุปผลการศึกษา

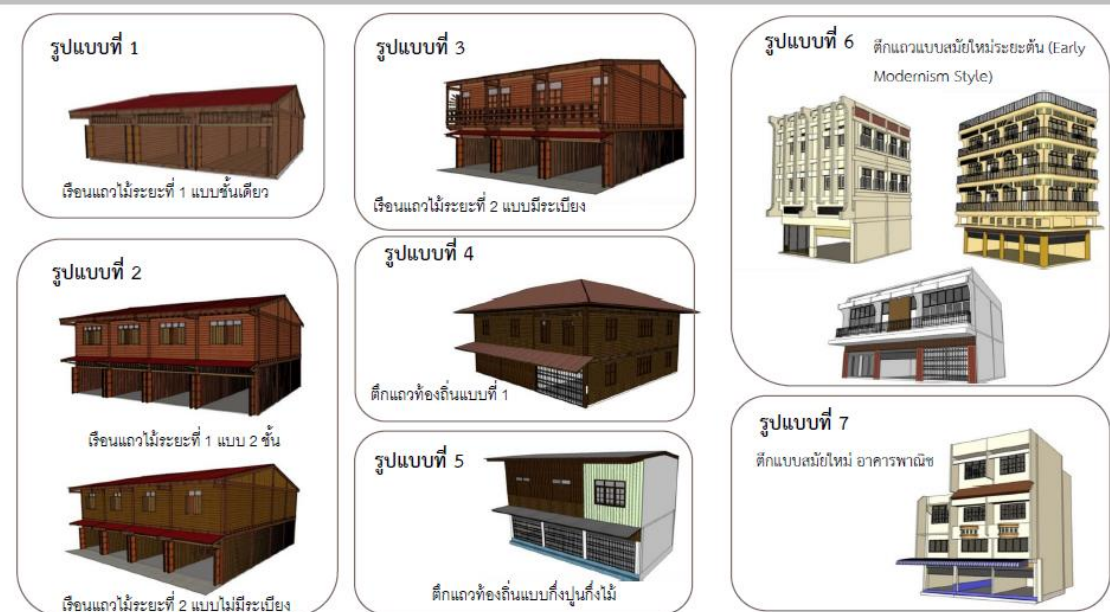
ความสัมพันธ์ของเรือนแถวและตึกแถวแบบท้องถิ่นกับสภาพแวดล้อมของเมืองประวัติศาสตร์พิมาย

เรือนแถวไม้

ภาพที่ 68 แสดงช่วงเวลาการก่อสร้างตึกแถวท้องถิ่นและตึกแถวสมัยใหม่ระยะต้น

สรุปกลุ่มอาคารกรณีศึกษา : 7 รูปแบบ จาก 41 อาคาร

ภาพที่ 69 ภาพสรุปรูปแบบเรือนแถว-ตึกแถวทั้ง 7 รูปแบบ

ความสัมพันธ์รูปแบบทางสถาปัตยกรรมต่อพื้นที่เมืองประวัติศาสตร์พิมาย

จากการศึกษาลักษณะทางสถาปัตยกรรมที่พบจากการสำรวจจริงวัด ในพื้นที่ประวัติศาสตร์พิมายพบว่า สามารถจำแนกตัวแทนของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในพื้นที่เมืองประวัติศาสตร์พิมาย ได้เป็น 3 กลุ่มใหญ่ คือ

- 1) กลุ่มของเรือนแถวไม้แบบท้องถิ่น (46%)
- 2) กลุ่มของตึกแถวท้องถิ่น (26%)
- 3) กลุ่มของตึกแถวสมัยใหม่ (26%)

จากการวิเคราะห์ พบว่า เรือนแถวแบบท้องถิ่นเป็นรูปแบบสถาปัตยกรรม สะท้อนถึงความเป็นชุมชนการค้าที่สำคัญของพื้นที่เมืองพิมาย โดยอาศัยถนนเส้นหลักของเมืองและทำเลสำคัญของเมืองนั้น คือ ถนนอนันท์จินดา ซึ่งตัดผ่านหน้าปราสาทหิน ด้วยอิทธิพลของการขนส่งระบบรางในช่วงปี พ.ศ. 2447 เกิดการพัฒนาเมืองในช่วงยุคพัฒนาประเทศตามนโยบายของทางรัฐบาลโดยจอมพล ป. พิบูลสงคราม มีการพัฒนาเมืองพิมายในการต่าง ๆ การขยายตัวเมือง เกิดนิคมอุตสาหกรรม ซึ่งส่งผลทางกายภาพของเรือนแถวแบบท้องถิ่นทั้งทางตรงและทางอ้อม ประกอบกับภายหลังได้มีการบูรณะปราสาทหินพิมายซึ่งส่งผลผังเมืองรวม มีการย้ายตลาด จึงทำให้จำนวนเรือนกระจุกตัวอยู่เพียงบริเวณถนนอนันท์จินดา และถนนจอมสุตาเสด็จ ซึ่งการดำรงอยู่ของเรือนแถวแบบท้องถิ่น ยังคงเป็นมรดกทางกายภาพและจิตวิญญาณตัวแทนความรู้เรื่องทางการค้าเมื่อครั้งในอดีตของย่านนี้ และเป็นส่วน

สำคัญของการศึกษา เพื่อหาคุณค่าทางมรดกของลักษณะทางกายภาพเมืองประวัติศาสตร์ ที่สามารถเชื่อมโยงประวัติศาสตร์ของรัฐเข้ากับประวัติศาสตร์ของชุมชน และประวัติศาสตร์ทางสังคม ที่เคยเกิดขึ้นในสังคมเมืองประวัติศาสตร์พินายและที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน

ในกรณีของตึกแถวแบบท้องถิ่น เป็นสถาปัตยกรรมที่พบได้เฉพาะหัวมุมถนน และถนนท่าสงกรานต์ โดยเป็นสถาปัตยกรรมที่เกิดขึ้นในช่วงเวลาหลังความเปลี่ยนแปลงทางสังคม เมื่อผู้ประกอบการในพื้นที่สามารถสะสมทุนได้มากขึ้นภายหลังจากการตั้งถิ่นฐานในพื้นที่ย่านเมืองเก่าพินาย ซึ่งพื้นที่บริเวณดังกล่าวเคยเป็นพื้นที่เชื่อมต่อกับตลาด (เดิม) มาก่อน และมีการตั้งถิ่นฐานมาช้านาน การสะสมทุนในลักษณะดังกล่าว ส่งผลให้เกิดการก่อสร้างสถาปัตยกรรมที่มั่นคงแข็งแรงมากขึ้น เป็นงานก่อสร้างโดยเอกชนกลุ่มแรกของเมือง เปลี่ยนแปลงวัสดุจากเดิมเป็นไม้มาสู่การก่อสร้างอาคารด้วยการก่ออิฐถือปูน

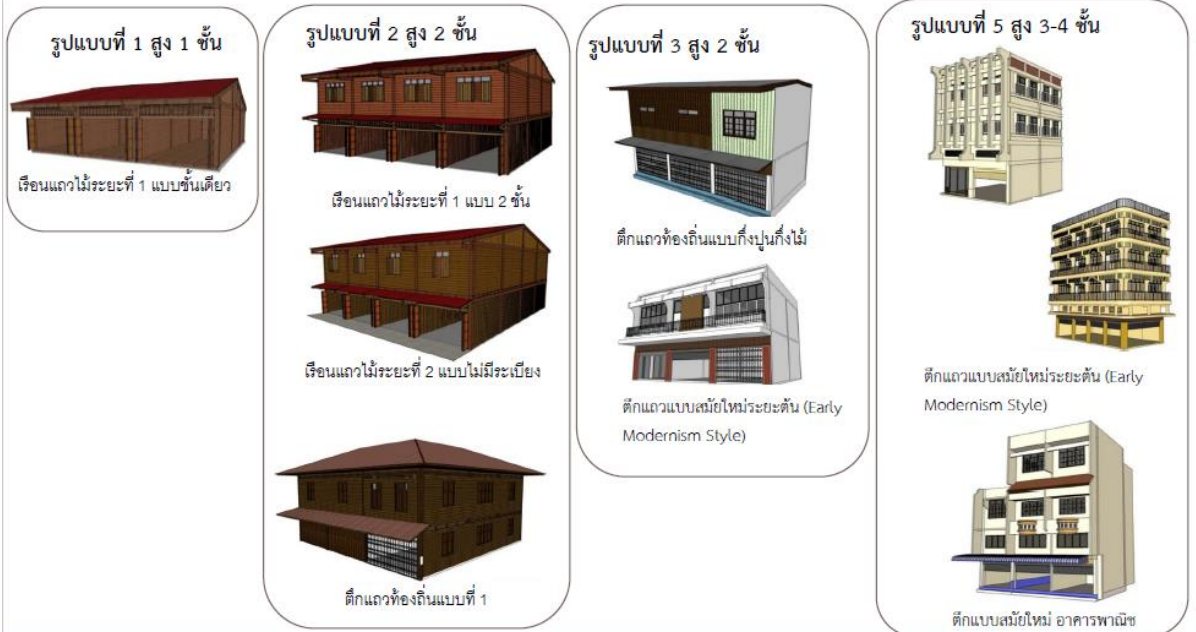
นอกจากนั้นประวัติของการก่อสร้างยังเชื่อมโยงกับเศรษฐกิจของชุมชนที่สัมพันธ์กับพื้นที่ภายนอกด้วย เนื่องจากการนำช่างจากต่างถิ่นเข้ามาก่อสร้างอาคาร โดยช่างเหล่านี้มีความชำนาญในการออกแบบองค์ประกอบ อย่างไรก็ตามความเปลี่ยนแปลงทางกายภาพนี้ไม่ได้เกิดขึ้นมากนัก ดังปรากฏตึกแถวแบบท้องถิ่นลักษณะดังกล่าวเป็นจำนวนไม่มาก ในพื้นที่เมืองประวัติศาสตร์พินาย ซึ่งสันนิษฐานว่าอาจเกิดจากการจำกัดทางปัจจัยทางเศรษฐกิจและการเกิดการเปลี่ยนแปลงการปกครองและการเข้าสู่ภาวะสงครามโลกครั้งที่ 2 อันนำมาซึ่งนโยบายการพัฒนาเมืองตามแนวคิดของรัฐบาลในยุคนั้น ถึงแม้ว่าสงครามโลกครั้งที่ 2 จะยุติลงแต่นโยบายการขยายเมืองและการพัฒนาเมืองยังคงดำเนินต่อไป จากเหตุการณ์ดังกล่าวได้ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพของสถาปัตยกรรมพื้นที่ริมถนนของเมืองประวัติศาสตร์พินาย

จากการวิเคราะห์ สัดส่วนของสถาปัตยกรรมสมัยใหม่ จากกลุ่มตัวอย่างสถาปัตยกรรมในพื้นที่เมืองประวัติศาสตร์พินาย พบว่า มีสัดส่วนของสถาปัตยกรรมแบบเรือนแถวพื้นถิ่น 1 ใน 4 ของจำนวนอาคารที่ทำการสำรวจ คิดเป็น 26% ของทั้งหมด ทั้งนี้ความน่าสนใจของอาคารตึกแถวสมัยใหม่ในเมืองประวัติศาสตร์พินายคือยังคงรูปแบบดั้งเดิมตั้งแต่แรกสร้าง นั้นอาจเป็นเพราะมีเจ้าของเดิมสืบเรื่อยมาจากรุ่นสู่รุ่น ซึ่งทำให้ลักษณะทางสถาปัตยกรรมภายนอกไม่ได้ถูกทำลายไปมากนัก และรูปแบบทางสถาปัตยกรรมตึกแถวสมัยใหม่ระยะต้นในพื้นที่เมืองประวัติศาสตร์พินาย ยังเป็นตัวแทนแห่งช่วงเวลาแห่งการเปลี่ยนแปลงเมืองได้เป็นอย่างดี

ภาพที่ 70 แสดงความสัมพันธ์ของรูปแบบสถาปัตยกรรม : รูปแบบอาคารสถาปัตยกรรม อิทธิพลสมัยใหม่

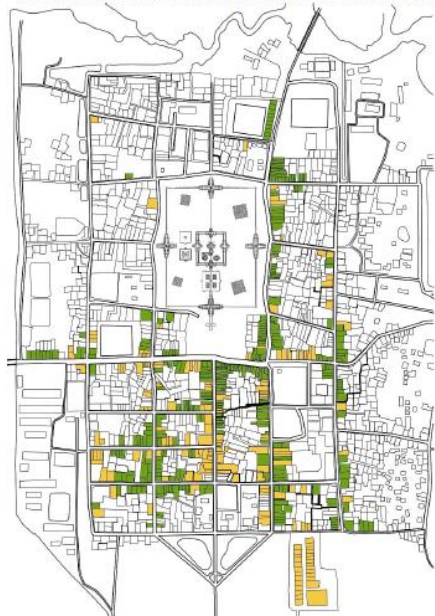
ความสัมพันธ์ของรูปแบบสถาปัตยกรรม : ความสูงของอาคาร 4 รูปแบบจาก 41 อาคาร

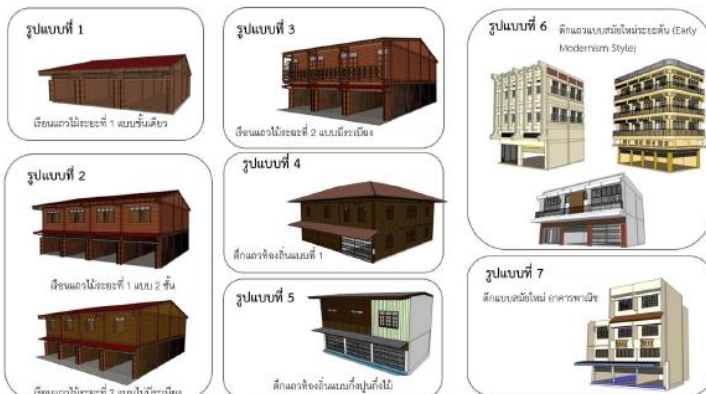
ภาพที่ 71 แสดงความสัมพันธ์ของรูปแบบสถาปัตยกรรม : ความสูงของอาคาร 4 รูปแบบ จาก 41 อาคาร

สรุปผลการศึกษา

ความสัมพันธ์ของเรือนแถวและตึกแถวแบบท้องถิ่นกับสภาพแวดล้อมของเมืองประวัติศาสตร์พมาย

สรุปกลุ่มอาคารกรณีศึกษา : 7 รูปแบบ จาก 41 อาคาร

ภาพที่ 72 ความสัมพันธ์ของอาคารและพื้นที่เมือง

ข้อคิดเห็นต่อการอนุรักษ์และพัฒนา

1. ด้านภูมิปัญญาการสร้างสรรค์สถาปัตยกรรม

จากวิเคราะห์ที่กล่าวมาแล้วสรุปภูมิปัญญาการสร้างสรรค์สถาปัตยกรรมเรือนแถวไม้และตึกแถวพื้นถิ่นพมาย ได้ดังต่อไปนี้

- 1.1 ภูมิปัญญาในการวางผังบริเวณที่สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมและกิจกรรมการใช้สอยพื้นที่
- 1.2 ภูมิปัญญาในการจัดผังพื้นที่สอดคล้องกับสภาพแวดล้อม การใช้สอย และการควบคุมรักษาความปลอดภัย
- 1.3 ภูมิปัญญาในการเลือกใช้วัสดุ โครงสร้าง และเทคโนโลยีที่เหมาะสมกับลักษณะการใช้สอยพื้นที่
- 1.4 ภูมิปัญญาในการสร้างสรรค์สถาปัตยกรรมที่สามารถระบายอากาศและถ่ายเทความร้อนโดยธรรมชาติ
- 1.5 ภูมิปัญญาในการนำแสงธรรมชาติมาใช้ประโยชน์ให้เกิดความสว่างในตัวเรือน

2. แนวโน้มการดำรงอยู่และเปลี่ยนแปลงในอนาคต

จากการศึกษาพบว่า เรือนแถวไม้ และตึกแถวท้องถิ่นของพินาย มีแนวโน้มในการเปลี่ยนแปลงลักษณะทางกายภาพของสถาปัตยกรรม เนื่องจากมีความจำเป็นที่จะต้องซ่อมแซมตามอายุการใช้งานของวัสดุ และปรับปรุงเพื่อให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตในปัจจุบัน

แนวโน้มทางการตลาดและสภาพเศรษฐกิจ และการกระจายตัวของสังคมเมืองส่งผลให้กิจกรรมการค้าขายของในท้องถิ่นเริ่มลดน้อยลง เกิดห้างสรรพสินค้าขนาดใหญ่ที่เข้ามาใหม่ในพื้นที่ และการพัฒนาโดยรวมของสังคมส่งผลต่อเรือนแถวไม้และตึกแถวเก่าของเมืองพินาย โดยมีแนวโน้มในการเปลี่ยนแปลงลักษณะของกิจกรรมและการใช้พื้นที่ อาจส่งผลให้จำนวนเรือนซึ่งประกอบอาชีพค้าขายภายในตัวอาคารลดลงจากเดิม และเปลี่ยนกิจกรรมไปเป็นบ้านพักอาศัยหรืออาคารประเภทอาคารพักอาศัยให้เช่า โรงแรมที่พัก เป็นต้น

อย่างไรก็ตามถึงแม้ว่ากิจกรรมภายในเรือนแถวไม้ ตึกแถวของพินายอาจจะเปลี่ยนแปลงไป แต่สิ่งสำคัญที่ยังดำรงอยู่คือวิถีชีวิตภายในชุมชนที่ต่อเนื่อง เพราะผู้ที่อยู่อาศัยในปัจจุบันส่วนใหญ่เป็นลูกหลานของผู้อยู่อาศัยเดิมดั้งเดิม เดิมโตมาในพื้นที่นี้ มีความรักและความผูกพันต่อสถานที่ ส่งผลให้พื้นที่แห่งนี้ยังคงดำรงอยู่ต่อไป

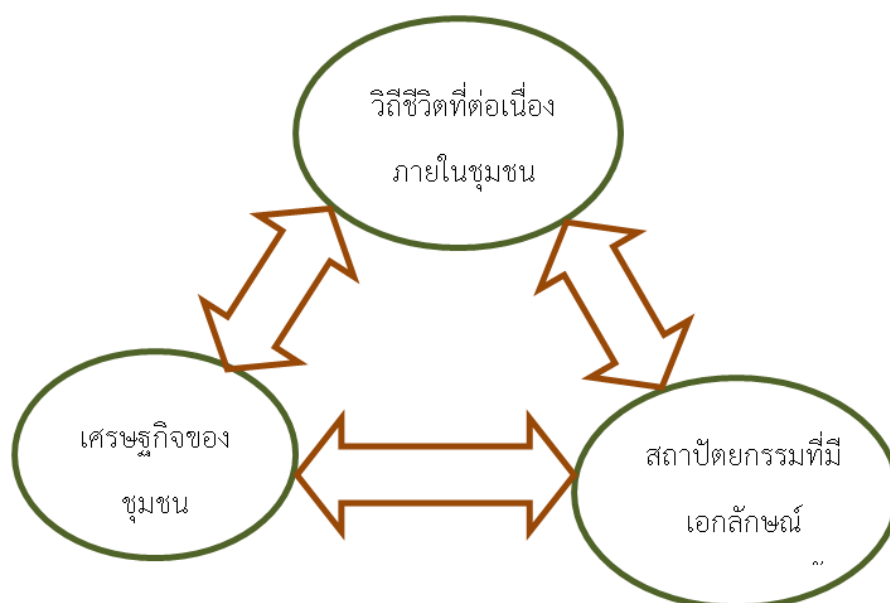
3. แนวคิดการอนุรักษ์พัฒนาเรือนแถว ตึกแถวพื้นถิ่นพินาย

โครงการอนุรักษ์ที่มุ่งเน้นไปที่การรักษาไว้ซึ่งรูปแบบสถาปัตยกรรมโดยละเอียดการรักษาไว้ซึ่งวิถีชีวิตที่ต่อเนื่องภายในสถาปัตยกรรม ส่งผลให้ท้ายที่สุดแล้วโครงการอนุรักษ์นั้นเป็นเพียงการคงสภาพสถาปัตยกรรมที่ปราศจากชีวิตเอาไว้

โครงการพัฒนาสถาปัตยกรรมที่มุ่งเน้นไปที่การเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจโดยละเอียดที่จะรักษาวิถีชีวิตที่ต่อเนื่องในพื้นที่นั้นเอาไว้ ส่งผลให้ท้ายที่สุดแล้วโครงการนั้นสูญเสียเอกลักษณ์ดั้งเดิมของท้องถิ่นไปจนหมดสิ้น

จากการวิจัยพบว่า เรือนแถวไม้และตึกแถวพื้นถิ่นพินาย เป็นสถาปัตยกรรมที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตัว แฝงไว้ด้วยภูมิปัญญาในการสร้างสรรค์ที่สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมและวิถีชีวิตเป็นมรดกทางสถาปัตยกรรมที่มีคุณค่าในเชิงประวัติศาสตร์ และวัฒนธรรมที่สืบเนื่องจากอดีตมาจนถึงปัจจุบัน จึงมีความจำเป็นที่จะต้องได้รับการดูแลรักษาไว้ซึ่งรูปแบบสถาปัตยกรรมที่เป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่นนี้ให้คงอยู่สืบไป ซึ่งการที่รักษาไว้ซึ่งเอกลักษณ์เฉพาะตัวนี้ จำเป็นที่จะต้องรักษาวิถีชีวิตที่ต่อเนื่องภายในชุมชนนี้เอาไว้ด้วยเช่นกัน โดยจะต้องพัฒนาคุณภาพชีวิตและส่งเสริมเศรษฐกิจของชุมชนให้อยู่ในเกณฑ์ที่ดี

สรุปได้ว่า การอนุรักษ์พัฒนาเรือนแถวตึกแถวพื้นถิ่นพิมาย ต้องทำการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตัวเอาไว้ พร้อมกันกับการรักษาวิถีชีวิตที่ต่อเนื่องภายในชุมชนให้คงอยู่ และพัฒนาคุณภาพชีวิต เศรษฐกิจชุมชนให้ดียิ่งขึ้น

ภาพที่ 73 แสดงแนวความคิดในการอนุรักษ์พัฒนาเรือนแถว ตึกแถวพื้นถิ่นพิมาย

หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์พัฒนาเรือนแถว ตึกแถวพื้นถิ่นพิมาย สามารถแบ่งออกเป็น 2 กลุ่มหลัก คือ

1. หน่วยงานที่ดูแลการพัฒนาาระบบสาธารณูปโภค สาธารณูปการ จัดการสิ่งแวดล้อม และสุขภาพ กำจัดขยะมูลฝอยและสิ่งปฏิกูล พัฒนาการแพทย์และอนามัย พัฒนาการศึกษาและสวัสดิการประชาชน รวมถึงกำหนดกฎระเบียบในการควบคุมอาคารและสิ่งก่อสร้างต่าง ๆ ได้แก่ จังหวัดนครราชสีมา องค์การบริหารส่วนจังหวัดนครราชสีมา อำเภอพิมาย เทศบาลตำบลพิมาย และองค์การบริหารส่วนตำบลในเมือง อ.พิมาย

2. หน่วยงานที่มีหน้าที่ดูแล และอนุรักษ์ไว้ซึ่งโบราณสถานและสถาปัตยกรรมที่มีคุณค่าในเชิงประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมให้คงอยู่สืบไป ได้แก่ กรมศิลปากร และสำนักศิลปากรที่ 12 นครราชสีมา

การอนุรักษ์และพัฒนาเรือนแถว ตึกแถวพื้นถิ่นพิมายเพื่อรักษาสถาปัตยกรรมที่มีคุณค่าในเชิงประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของท้องถิ่นให้คงอยู่สืบต่อไป ต้องอาศัยการทำงานร่วมกันทั้งภาครัฐ

โดยหน่วยงานทั้งหมดที่กล่าวมาข้างต้น ประกอบกับการเปิดโอกาสให้ชุมชนได้มีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็น

สำหรับประเด็น ลักษณะทางกายภาพของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นขัดกับข้อกำหนดในปัจจุบัน นั้น หน่วยงานบริหารส่วนท้องถิ่น มีอำนาจในการออกข้อบัญญัติท้องถิ่นสำหรับควบคุมอาคาร เป็นกรณีพิเศษได้ เพื่ออนุรักษ์วิถีชีวิตและสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นที่มีคุณค่าต่อประวัติศาสตร์และชุมชนไว้ให้คงอยู่สืบไป

4. ข้อเสนอในการพัฒนา

- 4.1 การพัฒนาระบบสาธารณูปโภค สาธารณูปการ
- 4.2 การจัดการสิ่งแวดล้อมและสุขภาพ
- 4.3 การกำจัดขยะมูลฝอยและสิ่งปฏิกูลภายในพื้นที่
- 4.4 การเตรียมการเรื่องระบบดับเพลิงให้ทั่วถึงภายในพื้นที่ของชุมชน
- 4.5 การส่งเสริมให้ผู้ที่อยู่อาศัยในชุมชนตระหนักถึงคุณค่าของมรดกทางสถาปัตยกรรมและมรดกทางวัฒนธรรมที่ตนเองมีอยู่

5. ข้อเสนอแนะในการปรับปรุงและซ่อมแซมอาคาร

หลังจากการศึกษาวิจัย ผู้วิจัยเล็งเห็นว่า ระดับในการอนุรักษ์เรือนแถว ตึกแถวพื้นถิ่นพินัยคือ การบำรุงรักษาและอนุญาตให้มีการปรับเปลี่ยนพัฒนาเพื่อตอบสนองวิถีชีวิตในปัจจุบันได้ โดยการพัฒนาไม่ควรอยู่ในกรอบของโครงสร้างหลักที่คงไว้ซึ่งรูปแบบอันเป็นเอกลักษณ์ดั้งเดิม

5.1 ระยะและความสูง

ระยะยื่นของตัวอาคารที่ตั้งริมถนนเส้นหลักของเมือง (ถนนกว้าง 6 เมตร) ระยะร่นของอาคารจากขอบถนนอย่างน้อย 1 เมตร ในกรณีของการสร้างอาคารใหม่ ทั้งนี้ต้องอ้างอิงกฎหมายอาคารด้วยเช่นกัน

ระดับความสูงของหลังคา อาคารที่ตั้งอยู่ริมถนนเส้นหลักของเมืองพินัย สูงไม่เกิน 8 เมตร จากระดับพื้นทางเดินสาธารณะภายในตัวเมืองเก่า โดยการกำหนดระดับความสูงเพื่อไม่ให้อาคารที่สร้างขึ้นใหม่บดบังปราสาทหินพินัย ซึ่งเป็นโบราณสถานที่อยู่ใจกลางของเมือง

การเลือกใช้วัสดุและสีของอาคาร ควรใช้วัสดุที่เป็นวัสดุจากธรรมชาติจำพวกไม้หรือวัสดุเทียมไม้ ซึ่งให้สีไม่ธรรมชาติ หรือใช้วัสดุในการปรับปรุงซ่อมแซมที่ใกล้เคียงกับวัสดุเดิมของอาคารเดิม สีที่ใช้สำหรับอาคารควรเป็นสีที่ใกล้เคียงกับสีวัสดุเดิมของอาคาร ไม่ใคร่ใช้สีที่ฉูดฉาดต่างจากบริบทโดยรอบ

5.2 ลักษณะรูปแบบอาคาร

จากการศึกษาพบว่าเรือนแถว ตึกแถวพื้นถิ่นพิมายได้แสดงถึงร่องรอยและรอยต่อของยุคสมัยการเปลี่ยนแปลงของเมืองพิมาย การรักษารูปทรงดั้งเดิมเอาไว้เป็นแนวคิดที่จะทำให้ระลึกถึงพัฒนาการของเมืองพิมาย

6. ภูมิปัญญาการสร้างสรรค์สถาปัตยกรรม

การปรับปรุงซ่อมแซมอาคารนอกเหนือจากการพัฒนานั้นควรอยู่ในกรอบของโครงสร้างที่คงไว้ซึ่งรูปแบบอันเป็นเอกลักษณ์ดั้งเดิมในเรื่องของระยะ ความสูง และรูปแบบ สิ่งสำคัญคือการรักษาภูมิปัญญาในการสร้างสรรค์สถาปัตยกรรมเอาไว้ ซึ่งสามารถจำแนกได้ดังนี้

- 6.1 ภูมิปัญญาในการจัดผังพื้นที่สอดคล้องกับสภาพแวดล้อม การใช้สอย
- 6.2 ภูมิปัญญาในการเลือกใช้วัสดุ โครงสร้าง และเทคโนโลยีที่เหมาะสมกับลักษณะการใช้สอยพื้นที่
- 6.3 ภูมิปัญญาในการสร้างสรรค์สถาปัตยกรรมที่สามารถระบายอากาศและถ่ายเทความร้อนตามธรรมชาติ
- 6.4 ภูมิปัญญาในการนำแสงธรรมชาติมาใช้ประโยชน์ให้เกิดความสว่างภายในตัวเรือน

บทที่ 5

สรุปผลการศึกษา

สรุปผลการศึกษา

เรือนแถวและตึกแถวพื้นถิ่นในเมืองพินายจากการจำแนกรูปแบบการศึกษาสภาพทางกายภาพได้มีการกำหนดพื้นที่การศึกษา โดยทำการศึกษารูปแบบสถาปัตยกรรมที่มีความหลากหลายบริเวณถนนอนันท์จินดา ถนนจอมสุตาเสด็จ ถนนท่าสงกรานต์ และถนนบุญยงค์ ซึ่งเป็นถนนเส้นหลักของเขตเมืองพินาย พบว่าตัวอาคารมีรูปแบบที่แตกต่างกัน ผู้ศึกษาศีกษาประวัติศาสตร์ของพื้นที่และประวัติศาสตร์ของอาคาร และใช้เกณฑ์ของวัสดุที่ใช้ก่อสร้างเป็นการจำแนกอาคารเบื้องต้น เกิดการแยกประเภทของอาคารโดยการใช้โครงสร้างหลักของอาคารเป็นเครื่องมือแบ่งลักษณะของอาคารออกเป็น 2 ประเภทคือ เรือนแถวไม้ และ ตึกแถว

อาคารประเภทเรือนแถวไม้ แบ่งได้เป็น

1. เรือนแถวไม้แบบท้องถิ่น แบ่งออกเป็น 2 ระยะ คือ

1.1 เรือนแถวไม้ระยะที่ 1

- เรือนแถวไม้ระยะที่ 1 แบบเรือนแถวชั้นเดียว
- เรือนแถวไม้ระยะที่ 1 แบบเรือนแถว 2 ชั้น

1.2 เรือนแถวไม้ระยะที่ 2

- เรือนแถวไม้ระยะที่ 2 เรือนแถวไม้ 2 ชั้นแบบมีระเบียง
- เรือนแถวไม้ระยะที่ 2 เรือนแถวไม้ 2 ชั้นแบบไม่มีระเบียง

2. ตึกแถว

1.1 ตึกแถวท้องถิ่น

1.2 ตึกแถวแบบสมัยใหม่ระยะต้น (Early Modernism Style)

1.3 ตึกแถวแบบร่วมสมัย

จากการศึกษาและจำแนกสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในพื้นที่ภายในเขตกำแพงเมืองพินาย ด้วยการสำรวจรังวัดเบื้องต้น จำนวนทั้งสิ้น 41 หลัง ประกอบกับการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ชุมชนพินาย สามารถสรุปผลการพบสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นได้ดังต่อไปนี้

(1) เรือนแถวไม้แบบท้องถิ่น 1 ชั้น มีจำนวน 2 หลัง 4 คูหา

(2) เรือนแถวไม้แบบท้องถิ่น 2 ชั้น	มีจำนวน 6 หลัง
(3) ดึกแถวแบบท้องถิ่น	มีจำนวน 6 หลัง
(4) ดึกแถวสมัยใหม่ระยะต้น	มีจำนวน 11 หลัง

เรือนแถวไม้แบบท้องถิ่นทั้ง 6 หลัง เป็นกลุ่มของเรือนแถวไม้ที่มีลักษณะเฉพาะตัวมีหลงเหลืออยู่บนถนนอนันทจินดาและถนนจอมสุดาเสด็จ ส่วนดึกแถวแบบท้องถิ่นจำนวน 6 หลังที่พบในพื้นที่ มีอายุราว 60 ปี เป็นสถาปัตยกรรมที่มีเอกลักษณ์โดดเด่น และสุดท้ายดึกแถวสมัยใหม่ระยะต้นจำนวน 12 หลัง แสดงถึงอิทธิพลของยุคระหว่างปี พ.ศ. 2499-2505 ต่อเนื่องมาจนถึงช่วงปี พ.ศ. 2500-2515 และแสดงให้เห็นถึงการปรับตัวในการปรับเปลี่ยนวัสดุที่ใช้ในการก่อสร้าง เพื่อเพิ่มความมั่นคงของชีวิต และเสถียรภาพทางสังคมและเศรษฐกิจ ภายหลังจากการขยายเมืองพิมายและผลจากการบูรณะปราสาทหินพิมาย ซึ่งมีผลต่อผังเมือง

จากการวิเคราะห์พบว่า เรือนแถวแบบท้องถิ่นเป็นรูปแบบสถาปัตยกรรมที่สะท้อนถึงความ เป็นชุมชนการค้าที่สำคัญของพื้นที่เมืองพิมาย โดยอาศัยถนนเส้นหลักของเมืองและทำเลสำคัญของ เมืองนั้น คือ ถนนอนันทจินดาซึ่งตัดผ่านหน้าปราสาทหิน ด้วยอิทธิพลของการขนส่งระบบรางในช่วงปี พ.ศ. 2447 เกิดการพัฒนาเมืองในช่วงยุคพัฒนาประเทศตามนโยบายของทางรัฐบาลโดยจอมพล ป. พิบูลสงคราม มีการพัฒนาเมืองพิมายในการต่าง ๆ การขยายตัวเมือง ซึ่งส่งผลทางกายภาพของเรือน แถวแบบท้องถิ่นทั้งทางตรงและทางอ้อม ประกอบกับภายหลังได้มีการบูรณะปราสาทหินพิมายซึ่ง ส่งผลผังเมืองรวม มีการย้ายตลาด จึงทำให้จำนวนเรือนกระจุกตัวอยู่เพียงบริเวณถนนอนันทจินดา และถนนจอมสุดาเสด็จ

ในกรณีของดึกแถวแบบท้องถิ่น เป็นสถาปัตยกรรมที่พบได้เฉพาะหัวมุมถนน และถนนท่า สงกรานต์ โดยเป็นสถาปัตยกรรมที่เกิดขึ้นในช่วงเวลาหลังความเปลี่ยนแปลงทางสังคม เมื่อ ผู้ประกอบการในพื้นที่สามารถสะสมทุนได้มากขึ้นภายหลังจากการตั้งถิ่นฐานในพื้นที่ย่านเมืองเก่าพิมาย ซึ่งพื้นที่บริเวณดังกล่าวเคยเป็นพื้นที่เชื่อมต่อกับตลาด (เดิม) มาก่อน และมีการตั้งถิ่นฐานมาช้านาน ส่งผลให้เกิดการก่อสร้างสถาปัตยกรรมที่มั่นคงแข็งแรงมากขึ้น เป็นงานก่อสร้างโดยเอกชนกลุ่ม แรก ๆ ของเมือง และมีเปลี่ยนแปลงวัสดุจากเดิมเป็นไม้มาสู่การก่อสร้างอาคารด้วยการก่ออิฐถือปูน นอกจากนั้นยังมีการนำช่างจากต่างถิ่นเข้ามาก่อสร้างอาคาร โดยช่างเหล่านี้มีความชำนาญในการ ออกแบบองค์ประกอบ อย่างไรก็ตามความเปลี่ยนแปลงทางกายภาพนี้ไม่ได้เกิดขึ้นมากนัก ดังปรากฏ ดึกแถวแบบท้องถิ่นลักษณะดังกล่าวเป็นจำนวนไม่มาก ในพื้นที่เมืองประวัติศาสตร์พิมาย ซึ่งสันนิษฐานว่าอาจเกิดจากการจำกัดทางปัจจัยทางเศรษฐกิจและการเกิดการเปลี่ยนแปลงการปกครองและการเข้าสู่ภาวะสงครามโลกครั้งที่ 2 อันนำมาซึ่งนโยบายการพัฒนาเมืองตามแนวคิดของ

รัฐบาลในยุคนั้น จากการวิเคราะห์ สัดส่วนของสถาปัตยกรรมสมัยใหม่ จากกลุ่มตัวอย่างสถาปัตยกรรมในพื้นที่เมืองประวัติศาสตร์พิมาย พบว่ามีสัดส่วนของสถาปัตยกรรมแบบเรือนแถวพื้นถิ่น 1 ใน 4 ของจำนวนอาคารที่ทำการสำรวจ คิดเป็น 26% ของทั้งหมด ทั้งนี้ความน่าสนใจของอาคารตึกแถวสมัยใหม่ในเมืองประวัติศาสตร์พิมายคือยังคงรูปแบบดั้งเดิมตั้งแต่แรกสร้าง นั่นอาจเป็นเพราะมีเจ้าของเดิม สืบทอดจากรุ่นสู่รุ่น ซึ่งทำให้ลักษณะทางสถาปัตยกรรมภายนอกไม่ได้ถูกทำลายไปมากนัก และรูปแบบทางสถาปัตยกรรมตึกแถวสมัยใหม่ระยะต้นในพื้นที่เมืองประวัติศาสตร์พิมายยังเป็นตัวแทนแห่งช่วงเวลาแห่งการเปลี่ยนแปลงเมืองได้เป็นอย่างดี

ผลของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ได้ตอบคำถามที่ตั้งไว้วัตถุประสงค์ครบถ้วน ทำให้ทราบถึงจุดกำเนิด พัฒนาการความสัมพันธ์ของสถาปัตยกรรมกับสภาพแวดล้อมและโบราณสถานของเมือง รวมถึงวิถีชีวิต จากการศึกษาวิเคราะห์แนวโน้มในอนาคตเรือนแถว ตึกแถวพื้นถิ่นพิมายมีแนวโน้มในการเปลี่ยนแปลงลักษณะทางกายภาพของเรือนและประเภทกิจกรรมการใช้งาน อย่างไรก็ตามพื้นที่ชุมชนเมืองพิมายมีแนวโน้มในการดำรงอยู่เนื่องจากยังคงรักษาความต่อเนื่องของวิถีชีวิตภายในชุมชนไว้ได้ ดังนั้นแนวความคิดในการพัฒนาจึงต้องให้ความสำคัญกับการรักษาวิถีชีวิตที่ต่อเนื่องนี้ให้ดำรงอยู่สืบไปควบคู่ไปกับการพัฒนาคุณภาพชีวิต ความปลอดภัยและเศรษฐกิจชุมชนให้ดีขึ้น รวมถึงดูแลควบคุมเพื่อรักษาเอกลักษณ์เฉพาะตัวของพื้นที่เมืองพิมายแห่งนี้ให้คงอยู่สืบไปเป็นมรดกทางสถาปัตยกรรมและมรดกทางวัฒนธรรมของท้องถิ่น

ปัญหาและอุปสรรค

การสำรวจและเก็บข้อมูลภาคสนามเพื่อใช้เป็นกรณีศึกษานั้นต้องอยู่บนพื้นฐานความเต็มใจและยินยอมของผู้ครอบครองอาคารนั้นๆ ที่พร้อมจะให้สัมภาษณ์ และอนุญาตให้ทีมงานเข้าทำการสำรวจและรังวัดในเรือนได้

การศึกษาเรือนแถว ตึกแถวพื้นถิ่นพิมาย ในกรณีที่ผู้ครอบครองประกอบกิจกรรมการค้า กิจกรรมลักษณะนี้จะมีช่วงเวลาที่เหมาะสมในการเข้าไปขอข้อมูลที่จำกัด ผู้วิจัยจำเป็นที่จะต้องจัดสรรเวลาให้เหมาะสม ทั้งนี้ต้องอยู่บนพื้นฐานของความเกรงใจ และมีมารยาทที่ดี

ข้อเสนอแนะแนวทางการศึกษาต่อ

การวิจัยในครั้งนี้เลือกพื้นที่ในเขตกำแพงเมืองชั้นในของเมืองพิมาย ซึ่งในการรับรู้เชิงพื้นที่ของคนในชุมชนเมืองพิมายคือพื้นที่เขตเมืองเก่า ซึ่งเป็นเพียงพื้นที่ส่วนหนึ่งของเมืองพิมาย หาก

ต้องการศึกษาเปรียบเทียบเชิงพื้นที่อาจขยายขอบเขตพื้นที่ทำการศึกษไปยังเขตเมืองใหม่ ซึ่งมีการย้ายตลาดสด และสถานีขนส่งออกไปยังพื้นที่ดังกล่าวเพื่อรองรับการขยายตัวของเมืองด้านเศรษฐกิจและจำนวนประชากร

นอกจากนี้ภายในเขตเมืองเก่าของเมืองพิมาย ยังมีสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นที่มีคุณค่าเป็นอาคารประเภทบ้านพักอาศัย ซึ่งมีความน่าสนใจและสามารถทำการศึกษาเพื่อขยายขอบเขตข้อมูลสถาปัตยกรรมทรงคุณค่าในย่านเมืองประวัติศาสตร์ได้อีกด้วย

รายการอ้างอิง

- "ประกาศกระทรวงมหาดไทย." (2499) **ราชกิจจานุเบกษา** เล่ม 73, (30 พฤษภาคม): 25.
- "ประกาศกระทรวงมหาดไทย." (2501) **ราชกิจจานุเบกษา** เล่ม 75, ตอนที่ 109 (23 ธันวาคม).
- "พระราชกฤษฎีกา เปลี่ยนนามจังหวัด และอำเภอบางอำเภอ." (2481) **ราชกิจจานุเบกษา** เล่ม 55, (14 พฤศจิกายน): 66.
- A Process for the Preservation of town character.** Mesa: PDA.
- Bernard, M. Feilden (1994). **Conservation of Historic Building.** Great Britain: Bath Press Ltd.,
- Bernard, M. Feilden and Jukka, J.(1998). **Management guidelines for world cultural heritage sites.** Rome: ICCROM.
- Catanese, Anthony J and Snyder, Jame C. (1979). **Introduction to Urban Planning.** U.S.A.: Mc Graw-Hill.
- David, M. (1975). **Neighborhood Power: the new location.** Boston: Beacon Press.
- Gamham Harry L. (1985). **Maintainning the spirit of place: A Guide to Participation in Planning for Small Towns.** n.p.
- Kevin, L. (1960). **The image of city.** U.S.A.:the M.I.T. Press.
- Mcnulty, R. (1985). "Cultural Tourism: Opportunities of Conservation Economic devolopment." In **Conservation and Tourism**,37. London: heritage trust.
- Michale, M. (1972). "Conservation in action." In **A Progress Report on What is Being Done in Britain's Conservation Area, Based on Civic Trust Conference Held at the Royal Festival Hall**, 8. London: Civic Trust.
- Nahoum, K. (1996). **Urban Conservation.** Massachuset: MIT Press.
- Oliver, P. (1998). **Encyclopedia of Vernacular Architecture Volume 1.** Cambridge: Cambridge University.
- Rapoport, A. (1969). **House form and culture.** London: University College London.
- Rapoport, A. (1990). "System of activities and system of settings." In **Domestic Architecture and the use of space: an interdisciplinary cross-cultural study**, 45-47. S. Kent: Cambridge University press.
- Ruskin, J. (1890). **Seven Lamps of Architecture.** n.p: n.p.

- Speiregen, Paul D. (1965). *Urban Design: The architecture of Towns and City*. New York: n.p.
- UNESCO, “Convention concerning the protection of the world cultural and natural heritage. (2515). Paris.
- Worskett, R. (1969). *The character of towns: an approach to conservation*. London: Architectural Press.
- เกรียงไกร เกิดศิริ. (2559). "บทความแปล ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับภูมิทัศน์เมืองประวัติศาสตร์." **หน้าจั่ว 30** (มกราคม - ธันวาคม 2559): 27-36.
- เขมชาติ วงศ์ทิมารัตน์. (2546). “แนวทางการอนุรักษ์คลองและชุมชนริมคลองบางใหญ่.” *ปริญญา มหาบัณฑิต, ปริญญามหาบัณฑิต ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย*.
- เอกสารกองโบราณคดีหมายเลข 1.** (2532).
- กฎบัตรประเทศไทยว่าด้วยการบริหารจัดการแหล่งมรดกวัฒนธรรม. (2014). **จูลสารอิโคโนสไทย**.
- กรมศิลปากร (2529). **จารึกในประเทศไทย**. กรุงเทพมหานคร: หอสมุดแห่งชาติ.
- กระทรวงการต่างประเทศ. (2558). **CHARTER OF THE ASSOCIATION OF SOUTHEAST ASIAN NATIONS.** เข้าถึงเมื่อ 20 มีนาคม 2561. เข้าถึงได้จาก <http://www.mfa.go.th/asean/contents/files/asean-media-center-20121203-180519-958411.pdf>.
- กุลพัชร เสนีวงศ์ ณ อยุธยา และ เกรียงไกร เกิดศิริ (2559). "เรือนแถวพื้นถิ่นในภูมิทัศน์ย่านประวัติศาสตร์ตลาดกลางถนนพระราม จังหวัดลพบุรี." **วารสารวิชาการ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น 15,1** (มกราคม-มิถุนายน 2559): 77-98.
- คณะกรรมการโครงการสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน (2534). **สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชนโดยพระราชประสงค์ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เล่มที่ 15**. กรุงเทพมหานคร: โครงการสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน.
- คณะกรรมการโครงการสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน (2548). **สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชนโดยพระราชประสงค์ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เล่มที่ 29**. กรุงเทพมหานคร: โครงการสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน.
- ณวรรณ สายเชื้อ. (2541). “แนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาท้องถิ่น กรณีศึกษาเมืองสงขลา.” *ปริญญา มหาบัณฑิต ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย*.
- ดารณี ถวิลพิพัฒน์กุล. (2539). **กระบวนการเป็นเมืองกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมในประเทศกำลังพัฒนา**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

- ธาดา สุทธิธรรม. (2533). **ทฤษฎีและแนวปฏิบัติการอนุรักษ์อนุสรณ์สถานและแหล่งโบราณคดี**. กรุงเทพมหานคร บริษัท หิรัญพัฒน์ จำกัด.
- นักศึกษาระดับปริญญาตรีและปริญญาโท สาขาประวัติศาสตร์ ปีที่ 3-4. (2514). **พุมเรียง ดินแดนแห่งการ-สังสรรค์ วัฒนธรรม**. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- นิวัฒน์ พ. ศรีสุวรรณนท์. (2539). **ไทยลาว-อีสาน**. กรุงเทพมหานคร: [ม.ป.พ.].
- ปรีดา หุตะจุกะ. (2546). “พัฒนาการและรูปแบบการตั้งถิ่นฐานชุมชนริมน้ำบ้านบางแม่หม้าย จังหวัดสุพรรณบุรี.” *ปริญญามหาบัณฑิต ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย*.
- ปัทม วงศ์ประดิษฐ์. (2557). “การศึกษาพัฒนาการรูปแบบของตึกแถวจังหวัดตรัง.” *ศิลปศาสตร์ มหาบัณฑิต สาขาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร*.
- ปัทม วงศ์ประดิษฐ์, เกรียงไกร เกิดศิริ และ อรศิริ ปาณินท์ (2558). “บริบทแวดล้อมที่ส่งผลต่อการก่อตัวและการพัฒนาของตึกแถว ในภูมิทัศน์ย่านประวัติศาสตร์ทับเที่ยง จังหวัดตรัง.” *วารสารหน้าจั่ว* 29 (มกราคม - ธันวาคม 2558): 205 - 222.
- ปิ่นรัชฎ์ กาญจนจันฐิติ. (2540). “การอนุรักษ์สถาปัตยกรรมและชุมชน.” *เอกสารประกอบการสัมมนาทางวิชาการการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมและชุมชน. เสนอที่ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย*
- พระบริหารเทพธานี (2496). **พงศาวดารชาติไทย**. พระนคร: ส. ธรรมภักดี.
- พัชรินทร์ เวียงชัย. (2546). “แนวความคิดในการอนุรักษ์ชุมชนไท-โคราช กรณีศึกษา: หมู่บ้านพระเพลิง.” *ปริญญามหาบัณฑิต ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย*.
- พิเศษ เจียจันทร์พงษ์. (2545). **ศาสนาและการเมืองในประวัติศาสตร์สุโขทัย-อยุธยา**. กรุงเทพมหานคร: มติชน.
- มณีวรรณ พุทธเสถียร. (2548). “ความต้องการของประชาชนท้องถิ่นในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์อย่างยั่งยืนในอำเภอพิมาย จังหวัดนครราชสีมา.” *วิทยาศาสตร์ มหาบัณฑิต สาขาวิชาการวางแผนและการจัดการท่องเที่ยวเพื่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ*.
- มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย (2542). **สารานุกรมไทยภาคกลาง**. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์.
- วรรณศิลป์ พีรพันธุ์. (2538). **องค์ประกอบเมือง (อัตสำเนา)**.

- วสุ โปษยานนท์. (2557). การอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมในแบบสากล เข้าถึงเมื่อ 20 มีนาคม 2561. เข้าถึงได้จาก http://vasuposh.blogspot.com/2010/07/blog-post_08.html.
- วัชรภรณ์ เครือพันธ์. (2554). "แนวทางการฟื้นฟูบูรณะชุมชนเก่า บ้านสิงห์ท่า จังหวัดยโสธร." วารสารวิจัยและสาระสถาปัตยกรรม/ผังเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์และการผังเมือง มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 2: 69-80.
- วิมลรัตน์ อิศระธรรมบุญ. (2543). "แนวทางในการอนุรักษ์ย่านสามแพร่ง โดยความต้องการของชุมชน." ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- วิวรรณ สีหนาท. (2546). "การศึกษาแนวทางการพัฒนาอาคารเพื่อการอนุรักษ์ชุมชนในพื้นที่ลุ่มคลองกรณีศึกษา: คลองอ้อมนนท์และคลองบางกอกน้อย จังหวัดนนทบุรี." ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาการวางแผนชุมชนเมืองและสภาพแวดล้อม บัณฑิตวิทยาลัย สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง.
- ศรีศักดิ์ วัลลิโภดม. (2540). "ท้องถิ่นวัฒนา." เอกสารประกอบการประชุมทางวิชาการ ความหลากหลายของเรือนพื้นถิ่นไทย เสนอที่ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ศศิธร จันทร์ใบ. (2545). "การศึกษาคติการออกแบบปราสาทหินพิมาย อำเภอพิมาย จังหวัดนครราชสีมา." สถาปัตยกรรมศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาสถาปัตยกรรมศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- สมมาตร เกิดผล. (2554). ปราสาทหินพิมาย เพชรน้ำเอกแห่งวิมาเยปุระ. กรุงเทพมหานคร: ดวงกลมพับลิชชิง.
- สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม (2541). แผนการจัดการอนุรักษ์และปรับปรุงสภาพแวดล้อมเมืองเก่าพิมาย. กรุงเทพมหานคร: บริษัทวิทยารักษ์จำกัด.
- สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม (2541). การพัฒนาการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม. กรุงเทพมหานคร: บริษัทคุ้มครองมรดกไทย.
- สุจิตต์ วงษ์เทศ. (2558). โคราชของเรา. กรุงเทพมหานคร: มติชน.
- สุวัฒนา ธาดานิติ. (2533). ทฤษฎีและแนวปฏิบัติ การอนุรักษ์อนุสรณ์สถานและแหล่งโบราณคดี. กรุงเทพมหานคร: บ.หิรัญพัฒน์ จำกัด.
- อนุวัฒน์ เอ็งศิริ และคณะ (2540). ศึกษาชุมชนวัฒนธรรมพุมเรียง.สุราษฎร์ธานี: สภาวัฒนธรรมอำเภอไชยา สภาวัฒนธรรม.

อมฤต หมวดทอง. (2558). "เกลือและประวัติศาสตร์การตั้งถิ่นฐานชุมชนในอีสาน." *วารสารหน้าจั่ว* 29 (มกราคม - ธันวาคม 2558): 165-175.

อรศิริ ปาณินท์ และ สมคิด จิระทัศน์กุล (2544). *เรือนค้าขายพื้นถิ่นในชุมชนเมือง*. กรุงเทพมหานคร: สำนักกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ชุดโครงการความหลากหลายทางวัฒนธรรมภาคกลาง.

อัจฉรี ชาญประโคน. (2538). "การศึกษาแนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาชุมชนเมืองขนาดเล็ก จังหวัดเชียงใหม่: กรณีศึกษาชุมชนสันกำแพง จอมทอง และอมก๋อย." *ปริญญามหาบัณฑิต ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย*.

ประวัติผู้เขียน

ชื่อ-สกุล	พัชรียา คำดี
วัน เดือน ปี เกิด	6 ตุลาคม 2531
สถานที่เกิด	พิมาย, นครราชสีมา
วุฒิการศึกษา	มหาวิทยาลัยศิลปากร
ที่อยู่ปัจจุบัน	178 หมู่ 9 ต.โบสถ์ อ.พิมาย จ.นครราชสีมา 30110

